

Lakewood Daf Yomi

PRESENTED BY SRULY BORNSTEIN

לע״נ

ברוך דוב ז״ל בן יבלחט״א משה חיים ווידרא נ״י
הרב שמעון דוד בן ר' יעקב יוסף איידער זצ״ל

מראה מקומות רשפי אש

לע״נ מרים שיינדל בת יבלחט״א אפרים שמעון סינאוויץ

דברי ידידות

דברי ידידות, מאיש חמודות, חכם חידות, מושלם במעלות ומוכתר במידות, ה"ה הרב המאה"ג החריף ובקי הנגיד המפורסם מו"ה יעקב קאני, אבן יקרה מתושבי ק"ק בראד, בנו הגדול של הרב הגאון המחבר ז"ל, מעורר לב אחיו על דברי הספר, באמרי שפר, יקרים מזהב אופר, יושב ומספר, קצת דרכי אביו הגאון המחבר ז"ל, אשר לתכונתו אין מספר, איה שוקל ואיה סופר, זכותו יגן עלינו בכל עת ערב וצפר.

בעז"ה ר"ח אדר תחזקנה ידיך לפ"ק.

בחודש אדר שלמא אשר, אל אשר פעלו הוד והדר, למשנתו יש סדר, גודר גר, ה"ה אהובי אחי ידידי וכו' כבוד מו"ה שמואל הלוי לנדא נ"י.

את קולך שמעתי מתהלך בגן נעול מעין חתום באוצרותיך, אוצר נחמד מנוה חכם הרזים מרן אבינו הוא רועינו רועה ישראל רשכבה"ג הגאון המפורסם מאור הגולה מו"ה יחזקאל הלוי לנדא, הוא מדומים ישכון בגן אלקים ושפתותיו נוטפות מור ואהלות באהלי תורה, שם שם לו חוק עולם חלקת מחוקק ספון.

הן בעודנו חי הוא הפיץ מעיינותיו חוצה, אליו יאספו העדרים ויקר רוחו קבצם, שם נקהלו היהודים, אליו ימו און לשמוע בלמודים, אלופיו אלפים תלמידים, הן הן עדים בצד אסתן, ממזרח שמש עד מבואו מהולל שמו. מתורתו של יחזקאל למדו תורה ברבים, שתו ממקור מקומו טהור, ורכים ישתו מאשר ישאבון הנערים, כי כאשר ימלאו עבים גשם ממקוה המים, רוח ה' תשאם אל ארץ צמאה למים, על הארץ יוריקו גשמי נדבה, ומלאו פני תבל תנובה, כן ארחות חכמי ישיבה וברכות הטובה, המה ישתו מנהר גיחון יגה אל פיהם תורת רבם, תבא כמים בקרבם, ורוח ה' תשאם הנה והנה, ומלאה פני תבל תבונה, החכמה בחוץ תרונה, בראש כל פינה.

הן אלה פעולות צדיק זה מעת היותו בן עשרים עדי מלאו לו שמונים לשיבה, לא פסקה ישיבה, דגול מרבבה, הלך דודי למישרים דוכב שפתי ישנים, בחכמה פותח שערים המצוינים, מציון תצא תורה ציון לנפש חיה, הוא שמו לעולם זה זכרו דול לדור יודיע הנודע ביהודה. גדולים מעשי צדיקים, הנה הנם בעט ברזל חקוקים, מריח מים יפריח שושנת העמקים, חכו ממתקים, האירה פני תבל ברקים, ברק קסתו בשנתו וכתב לו את משנה התורה על ספר נודע ביהודה מהדורא תניינא, תנא ושייר אחריו ברכה, שמורה בכל וערוכה, לישרי לב שמחה, להנחיל אהביו יש ממדבר מתנה, בבית גנוך היא ממונה, זה שבע עשרה שנה, ואולם לכל יש זמן ועת בעתה אחישנה, עת נשאך רוח ה' ובאת הנה, ישבת עמי ימים אחדים, מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד איש את פני רעהו, אז דברתי בחזון על אודות מגלת סתרים בסתר אהלך תורה חתומה, מעין כל נעלמה, ויתרון הכשר חכמה בחוץ תרונה, כיתרון האור להאיר עינים, והטבת נרות להעלות נר תמיד, ומה יתרון לבעליו במאורות צפוני, ובאוצרות תהומות יכסימו, הרבתי עליך מילין כהנה, וכזרוע חמה בארץ שמנה, נשרשה בלבבך עצתי אמונה, והבאת הדברים בכור הבחינה. ועתה אתה אומר אלי אשר נמית ימיך לסדר השו"ת והנם סדורים ומועתקים על נכון, וידך נפזיה להעלותם עולה על מזבח הדפוס, שמחתי בפעלך פעלא טבא, אמינא יישר חילך לאורייתא, תחזקנה ידך, מחזיקנא מלא חפני מיכותא, הטבת אשר עם לבבך, ומחזיקנא מיכותא לנפשי אשר הסבותי את לבבך לדבר הזה, עשה גם תוכל.

במכתבך הנכבד נכברתי, מאשר יקרתי בעיניך לשום לי יד ושם פתח השער עלי קרית ספר, ובטובך עוררתי לכתוב כמו הקדמה ביד רמה, מששתי כל כלי הגיוני מה אומר מה אדבר ותחשב לי לחכמה, מה אכנה ומה אדמה.

מוזקנים אתבונן זקני ת"ח קדמונים אחזו שערים המצוינים בהלכה, ראו כל הקרוב הקרב על מזבח הדפוס, יקדים הקדמת מילין לצד עילאי ימלל, גבורת המחבר ישמיע כל תהלתו, להודיע לבני אדם גבורותיו וכבוד הדר פעלו אשר פעל ועשה מעשה רב, מה ראה על ככה יעשה ומה תיקן להוציא מחברתו, ירחיב פה יאריך למעניתי מענה לשון מדברת גדולות ונפלאות אשר הוא עושה, איש איש לפי מהללו יהללו בשערים. ואולם המלאכה אשר עתה אתה עושה, לא נפלאה היא מעיני העדה, ובחד שיחה שמע עמי ואגידה, מה שהיה כבר נקרא שמו נודע ביהודה, זה ל"ד שנה מלאה הארץ דעה לתורה ולתעודה, הופיע מהר סיני בקודש תשובתו הרמתה, רבים ישתו מבאר בית לחם יהודה, ורכים ישתו ממעין חתום תורה בלמודה, חלקה השנית הזאת מהדורא תניינא מן תשובת נודע ביהודה, מה הראשונים מסיני ועוקר הרים אף אלו גמול ידו הדה, כמעשהו

ממנו הוא ופועל ידו יסדה, כזו הדרה והודה, תפוחי זהב במשכיות חמדה, וכאשר כבר נודע יקר גדולת הפועל ותכלית הפעולה כי רבה היא, הנה לו דומיה תהלה, ואולם עצור במילין לא אוכל.

אספרה ספירות דברים והיתה לאזכרה לנו ולבנינו לזכר עולם יהיה, צדיק זה נולד ח"י מרחשון שנת דעת לפ"ק בק"ק אפסא, רך ויחיד לאביו א"ז הרב המופלג, הן גביר נגיד ומצוה לעמו מהולל שמו מו"ה יהודה הלוי לנדא ז"ל, משלשלת היתוסים, גן הרסים, מפואר בנימוסים, מכלל יופי לו מקלסים, ועתיד נכסין, ועתיד פומבי שר ונגיד במדינה, ממנו יתר ממנו פינה, יראתו קודמת לחכמתו בחוץ תרונה, וכאיש גבירתו א"ז צנועה וחסודה, קצינה ונגידה, א"ה מרת חיה נ"ע, בת א"ז גאון ומפורסם חסיד ועניו, וקן זה קנה חכמה ושלמות, מו"ה אלעזר זצוק"ל אב"ד ור"מ דק"ק דובנא רבנא, אשר סוף ימיו תקע אהלו פה אוה למושב לו במנוחה, תוך ר' אמות של הלכה, ולשכון כבוד בארצו, גם שניהם נכדי מאור הגולה גדול מרבן שמו נודע מהור"ר העשיל" אב"ד ור"מ דק"ק קראקא, אשר עד היום יקראו לו רבינו רבי העשיל" ז"ל, זה שמו לעולם זה זכרו לדור דור, בן של קדושים, נבוני לחשים, מעולם אנשי השם¹.

ויצא חוטר מגזע ישישים, הוא אבינו רוענו רועה ישראל, נתגדל בחוץ תורה וגדולה, ופנה למעלה, הן חנה ה' אותו דעה בינה והשכל, בינה יתירה נודעת לו בימי עלומיו, מלא כריסו בש"ס ופוסקים הראשונים וכל הו לא אנים ליה מסוד ה' ליראיו, רבש וחלב תחת לשונו, לשון זהב סגור לא ישמע על פיו, ואת צנעיים חכמה, כאשר באמנה שמעתי פה קדוש יאמר זה, קדוש ה' מכובד גאון וחסיד המפורסם מקובל האלקי מו"ה חיים סאנציר ז"ל. אשר ידענו כי הוא היה לו לחבר טוב בלמודי ה' הנסתרות, הוא היה אומר כי כל כתבי קודש של האר"י ז"ל ויתר ספרי קבלה המקובלים במדינה זו, גם המורה נבוכים, אלה חוברו לו יתדיו והיו ממונים בסתר כנפיו סלה, וכזאת הפליגו גם יתר חכמי קלויז דפה, הזקנים שבדור ההוא היו, המה ראו מראות יחזקאל בימים ההם. אוני שמעה ותעידה בהיותו כבן עשרים ומעלה כונן למשפט כסאו לשבת בראשי המורים פה, ראשון הוא לארבעה אבות בתי דינים אשר היו קבועים או ארבעה כתות דינים משמרות מחלקות למושבותם, עולת שבת בחרר חלילה, ועליהם נמנו ארבעה אבות ב"ד כולם חכמים כולם נבונים גאונים מפורסמים שונאי בצע יראי ה'.

בעת ההיא היתה העיר הזאת כלילת יופי מלאה חכמים וסופרים, ממנה יצאה הוראה לכל ישראל, למאות נאוני ארץ מבית המדרש דפה יצאו, ומלאה הארץ דעה, עיר צדק ילין בה. והיה יחזקאל להם למופת בהיותו ניצב לריב, ושפט בין איש ובין רעהו משפט צדק מבלי שום קבלת פרס או שכר במלה או שום הנאה, כי אם קנאת ה' צבאות תעשה זאת.

כל רואיו הכירו כי הוא זרע ברך ה' חילו לאורייתא ושופריה לנשיא אלקים, משכמו ומעלה נבנה מכל העם, יפה פרי תואר כולו מחמדים, הוצק הן בשפתותיו נוספות מור, שמחה לאיש במענה פיו, מדת ההסתפקות והבטחון נתנה לו לב שמחה, שמח בחלקו, אוהב את הבריות אוהב את החברה אוהב את החכמה, והיתה שעשועיו בחברת אנשי מדע, רוח המקום והבריות נוחה ממנו. חכם חרשים יועץ ונשוא פנים, דומה לצבי ולעופר, חכם וסופר, ידו בכל משלה אין מחסור, נהירין ליה נתיבות עיניו מסתר, מהיר בחכמת המספר, לתבונתו אין מספר, גותן אמרי שפר. אפס קצהו חראה שאף בדברי אגדה לא הניח דבר, ובהשקפה ראשונה היה סוקר בסקירה אחת לכיון המספר, כאשר בצל"ח למס' פסחים דף צ"ד ע"א כתב להגיה בדברי רש"י בד"ה וכוש כו', אלמא העולם מפי משיתין אלפי פרסי, נ"ל מעות סופר כי ע"פ החשבון הזה העולם הוא כ"ד אלפי פרסי מכוון, עכ"ל הצל"ח ע"ש.

ועל זה אמר אלי איש מבני תורה, כי המה לו כחלום בלא פתרון, וכד ניים פלשו קולמסו בשליחות יד להגיה בדברי רש"י בדברים שאין להם שחר, עניתי ואמרתי ידידי בלום פך, כי לא ידעת ספורות, לכא נבגורות, ואמרת אאמ"ו אמרות טהורות, קסתו יודה למטרה, קולע אל השערה, והחשבון מכווין. ובין תבין כי הוא סוכב הולך על חשבון המרובע, שהרי אמרו [פסחים שם] מצרים הוא ת' פרסי על ת' פרסי, א"כ שפח מצרים עולה מאה וששים אלף פרסי, ואם כפלו העולם ששים פעמים כאלה, הנה שמחו חמש מאות וששה ושבעים כבה, היא העולה תשעה מיליון שש מאות אלף פרסי, ואם כפלו העולם ששים פעמים כאלה, הנה שמחו חמש מאות וששה ושבעים מיליון פרסי 576,000,000, תוציא מזה שורש המרובע <קוואדראט ווארצל> יעלה לך כי הוא זה כ"ד אלף פרסי על כ"ד אלף פרסי. ואם אין לך לב להבין חשבון המרובע יספיק לך טעימת כפילא, ותאמר כ"ד אלף פעם כ"ד אלף, הלא חמצא תקע"ו מיליון בצמצום, דיק ותשכת. ויפן האיך בכניעת קומה ויאמר חטאתי בלשוני, וסלחת לעוני כי צדיק אתה ממני.

כל דבריו יצאו ממקור החכמה והתבונה, אשר היה לו למנה, עצתו אמונה, כארי יתנשא לכל ראש גולת אריאל, צדקתו כהררי אל, וצדקת פזרונו נודע ביהודה ובישראל. וחרן בממונו, גדולים מעשיו ונפלאים, גדיב על נדיבות יקום, דת על חילה הקים, בקנאותו לה' הויל זהב מכיסו כנודע למרחקים, במבחר ימיו קנה לו שם טוב, וקראו לו גודר גודר שונא כצע נקי כפים ובר לבב, ויצא שמעו בארצות האל, ומדינות ישמעאל, וקונשטאנטינא רבנא, ועד ארץ צבי תפארתי, גאוני ארץ וקני ת"ה אליו ידרושו,

1. לקמן [מהדו"ת] חלק יו"ד תשובה ר"א [ד"ה ויעז] כתב כי אנו מגזע רש"י אנחנו. (רבי יעקבא לנדא מכת"י).

כאשר ישאל איש בדבר אלקים, כאשר עינינו רואות בספרו כמה תשובות עורם מימי עלומי ראשית חכמה. ויהי בשלשים שנה שנת צדיק באמונתו, נשאו רוח ה' וישלחתו אל אחד הערים ק"ק יאמפלא <עיר מולדתי>, כארי רכץ והרכיץ תורה לרבים, אליו יאספו תלמידים הגונים מזה אחד ומזה אחד, כל תלמיד מבין הרואה במשנתו סימן ברכה, אליו יבואו ומשולחן גבוה זכה, ומשם נפוצו ומלאו פני תבל הורים, כל היום שמעתתיה מבררין בפיהם ירומו ותהלתו מספרים, ימללו גבורותיו והדר מרותיו היקרים, הודיעו בעמים עלילותיו שמעו שרים, ממקומותם למושבותם אליו ידרשו לחקן תקנות הקהלות ולגדור גדרים, ושפט בין איש ובין רעהו דברי ריבות בשערים, וכל היוצא מפיו יעשו. כה יעשה כל ימי היותו בעיר הזאת, וכי מצער היא חן המקום עליו ולא נשא דעה למרחוק. ואולם ציץ ופרח משה עוון בכל האקלים, והעיר שלוח ושקמה ויהי שם כעשר שנים, ויהי אך יצוא יצא יציאת צדיק עשה רושם, ולא ארכו להם ימי מנוח עוד שבתנו שמה, כי הוא לבדו נסע ראשונה לראות חן המקום נבחר לשבתו, ואיתו לצוותא היה חתנו ניסי גאון המפורסם מו"ה יוסף זצ"ל שהיה אח"כ אב"ד ור"מ דק"ק פוזנא, כן י"ם שנה היה כאותו פרק. ואמנו הרבנית נ"ע, ואנחנו בניו אשר היו אז, אמר לאחרונה נסע ונלך בימי הקיץ לרגל הילדים. עוד לא יצאנו מק"ק יאמפלא, והעיר נבוכה, והנה צוחה, נהי ככי המרורים, ואנחנו נמלטנו כעור יוצר הרים.

עוד לא מלאו לו ארבעים שנת חוקת התורה, ונתקבל לרב אב"ד ר"מ ומורה לק"ק פראג הבידה, ממקומו ק"ק יאמפלא יקראוהו קריאה של חיבה יתירה, ובראשית שנת שירה, בא שמה יורה והדרה, רגל מבורכת רגל ישראל, ממנו הופיע אורה, ותהי על שכמו המשרה, בחכמתו כי רבה גדר גדרה, כרועה עדרו ידעה עלות ינהל ויתבש הנשכרה, אוהב את התלמידים ומקרבם לתורה, ויפח באפם רוח קנאה קנאת סופרים להגדיל תורה ולהאדירה, עניו מכל, דבריו נבחת, קיבל האמת ממי שאמרו, ודרשו בפירקא שם ידבר דבר בשם אמרו, יעטרוהו זר תפארה, ואולם בקנאותו לה' אזר גבורה, תחת גערה, זרק מרה, ברבורו קעביד מעשה, רב תנא ופליג יקרא, לכל תלמיד וצורב נשא בחוצן, כאשר ישא האומן, מגן הוא לכל החוסים בצל החכמה בצל הכוסף.

כביר מצאה ידו די השיב לכל שואל בלשון תורה, או עמו בעצה ישאל, שערי תשובה לא ננעלו בפני כל, אם אמנם רבו רובי קסת אשר יורו המורים, המה כל דבר גדול יביאו אליו כתיב, ושאל לו הלכה למעשה, ויש אשר במחלוקת שנו חכמים בעריהם במושבותם ת"ח מנצחים בהלכה, לפניו יכריעו אחרי רבים להטות משפט נבר, ויש אשר כל יעם להראות לרבים פרי תבונתם, ישאו דעה למרחוק דבר בעטו, יורה חיצו גבור שנונים, למען הראות פנים, נגר פני נבונים, ויש רועה בתשובה והיא תפארתו. כל אלה חוברו לו יהדיו וירא ישראל את היר הגדולה אשר עשה להשיב דבר דבר על אופנו, לא בעמל ולא ביגיעה ולא בעזר ידים שניות מדברי סופרים את פריו, יתן בעטו מעשה ידיו, המה כל תשובותיו, אחד כוננו אצבעותיו, וריו במעשיו, ומתן בעניניו, תמים בדרכיו, משכיל צנוע במפעליו, רבים השיב מעוון בגדרי גדריו, גם אבנים שחקו מים לקול מוסריו, נמס לב אבן ברוח שפתיו, שפתי צדיק יביעון רצון. לבבו היה שלם בשלום המלכות והמדינה בלא לב ולב, בכל צרותם לו צר, ובהצלחתם ישמח לבו. כאשר כל יקר ראתה עין רואה ואוזן שומעת דרושיו המסולאים דבר בעתו, עת ספוד ועת שחוק, נאה דורש והנה צורף, צרופה אמרתו אמירה נעימה, ברעת ובחכמה, ופריו מתוק לחך המועם אומר לי לי, שמעו שרים ויהללום וישאום על כנפי רוח שפתם ללשונותם, נעתקו כמה דרושים לכל חפציהם קבעום כרפום ומשם נפוצו.

רחב לבב ואמיץ כח לעמוד בהיכל שרים לבקש רחמים עלי צאן מעדרו, יכלכל דבריו ושאלתו ריקם לא תשוב, **ה' נתן חנו בעיני כל רואיו, והרבה רווח והצלחה ברבים הנוגעים לדת ישראל**, אין פרץ ואין צוחה ברחובותיו, שאל זקנד <זקני ק"ק פראג> ויאמרו לך נפלאות עשה עת באה העיר במצוד שנת תקי"ז לפ"ק, השתתף עצמו בצרת הציבור, בשגם היה לו עת וזמן גבון להקדים לצאת מן העיר עד לא סוגרו שעריה כאשר עשו אז רבים מהנכבדים, הוא לא כן עשה, כרועה נאמן לא נפש אלה הצאן, והיה למו לעזר להועיל בכמה ענינים הן במעשה הצדקה לפרנסת עניי העיר בעת הרעבון, והן כמתג ורסן על לחיי מפקיעי השערים, ובעבודת האנגריא אשר היתה עמוסה על שכם יושבי העיר לחוק חומותיה הבערות ולכבות תבערת יוקדים.

שנת תקל"ה לפ"ק יצאה הבערה בשמח עליון מביתו ותלהט האש ותאכל כל סביביו, וכבית דירתו ומדרשו לא שלט האש, ואעפ"כ כל רכושו היה לבו, כסף וכלים ושמלות וכתבי קודש או נגב או נאכר, ולא עגמה נפשו כי אם על שו"ת הרבה והידושי גפ"ת אשר נגבבו ואינם, אז נתן דעתו לחבר חבוריו לחוקקם בצפורן שמור למשמרת, בעט ברזל ועופרת, להנות בס בני אדם מיד ולדורות.

שנת תקל"ו לפ"ק הציא לאור ספרו הנודע ביהודה, ודבר הנראה לעינים את אשר הרבה בהצאות מרובות למען הציאו בעין יפה, הלא מיזם הוסדה מכבש הרפום בפראג מאז ועד הנה לא יצא מהם ספר בתכלית ההידור והיופי כזה, אין זה כי אם לפי רוב הפיזור, והיתה כל ההוצאה מרשות היחיד ברורו, בכל אשר מצאה ידו לא חס עיניו על ממונו, ולא בקש עזר או סעד לתמוכו. וכאשר נגמר בכי טוב אז נהג טובת עין לחלק הרבה מהם מתנת חנם, ויתרם נתן כיד מוכרי ספרים הנה והנה כמחיר נדע ביהודה השלם - או"ח / לאנדא, יחזקאל בן יהודה הלוי [עמוד 33] {726077}

קצוב השוה לכל מוכרי ממכר, והיה אם אחד מעשירי עם דורש ומבקש הימנו ספר בקנין כסף, במתק שפתיו יענה ויאמר, מוכתי בל עליך, הלא הוא נמצא בחנויות, משם תדרשנו ולמה זה תשא פני, כל הרוצה לקנות יבא ויקנה בלי משוא פנים בדבר. וכפי המדומה לא העלו דמי פדיון הספרים די מסת הוצאות הדפוס אשר הוציא הוא בידו הרחבה, כי לא להרבות מוהר ולהרחיב מתן היתה תשוקתו מעולם, כל יודעיו יודעים כי היה עשיר בדעתו, אוהב את הנקיות וההידור, פוזן וגדוב לב, מכובד המכבד את הבריות, ולא נתן עיניו בממון כלל.

הוא היה ראש המדברים בכל מקום שנתנו חכמי הזמן עיניהם, כאיש מלחמות יעיר קנאת ה' צבאות, כאשר יראה הרואה באספקלריא המאירה² >נרפס באמשטרדאם שנת תקי"ב לפ"ק<, דברי הגאון בעל פני יהושע והגאון מוה"ר שמואל הילמן ויתר הגאונים זכרם מבורך, הביאו דבריו הנחמדים, גם מזה המה בכתובים על הלוחות עדות³ >נרפס בהמבורג שנת תקי"ג לפ"ק<. ראה גם ראה כי שני הצדדים גם יחד שמו אותיותיו אותות, והיה יחוקאל למופת הדור, בעת ההיא צעיר לימים היה, והמה גאוני הזמן הישישים ששו בגוונים שלו כמראה אופן בתוך אופן. גם בספר אור ישראל⁴ ואור הישר⁵ >נרפסו באמשטרדאם שנת תקכ"ט לפ"ק<, נמצאו כמה אנרותיו החמורות יציגו בשער משפט, וכאלה נמצאו כמה עינים יצאו לאור עולם, ואשר עודנה בכתבים מגלת סתרים המה.

שנת תק"ן בעשירי בשנים עשר לחודש, עלה מות בחלוננו ויוקח האחת מצלעותיו היא אמנו הרבנית צנועה וחסודה ישרה ותמימה אשה חכמה מרת ליבה נ"ע, בת א"ז הרבני המופלג נגיד המפורסם בדורו מו"ה יעקב קאז"ל⁶, חד מיקורי נכבדי קהלתנו המפוארה, מחצב ספיר גזרתו מגדולי יחסי ארץ מדור דור.

אמנו הרבנית הצנועה, כששים שנה היתה לו לחברה, נודעת בשערים אשה כשרה, כל שעשתה רצון בעלה אבינו הגאון זצוק"ל, גמלתה טוב כל ימי חייה, ומאז איננה כי לקח אותה אלקים, גם הוא כבדה עליו זקנה וכוחות גופו החלו לחלות, אמנם כוחות נפשו וחושיו בו ואין מחסור למו, בישישים חכמה ואורך ימים תבונה.

שנת תקנ"א לפ"ק שולחתי במלאכות סגל חבורה, כללות מקהלות ישראל אשר במדינה זו, כולם כאיש אחד חברים נתנו עיניהם בי, שלחוני לעיר המלוכה ווינא, ויברכו את המלך הקיסר לעפאלדוס, בצדקו ינוח על משכבו. מדי עברי אסורה שמה לבית אבי לדעת שלומו חפצתי, ראיתי כי הוא תש כח למאד, ועוד חושיו בו בכושור, וכאז כן עתה עוד ידו נמויה להשיב שואלו דבר ה' זו הלכה.

בעת ההיא באו אליו כפעם בפעם כמה שאלות חכמים ממקומות שונים, מנייהו רבנים מובהקים וגאוני ארץ, וגם אחד מהמורים בעיר קטנה הגיע לשאול דבר דת ודין בעיני מקוה, ראיתי הקדים להשיב תיכף לזה האחרון במעלה, ואתפלא, אמרתי בי אדוני, למה תעשה כה, הוזה יצא ראשונה והוא הצעיר, ואמ"ו בצדקו ורוב ענותנותו ענה ואמר לי, ידעתי בני גם ידעתי כי אלה הרבנים המפורסמים לא לגמרא דידי ולא לסברה דידי המה צריכים, ואפס כי כן אורחות צדיקים כי היכי דנמטוי להו שיבא מכשורי ותשועה ברוב יועץ, אותי יום יום ידרשון, עכ"פ אם עד כה וכה ככל העולה על רוחם יעשו הלכה למעשה, לא יאונה להם כל עוון בעו"ה, לא כן האיש הזה אשר באמת נעלמה ממנו הלכה והוא לא ידע, ופן יבהל ברוחו ויכשל ח"ו, והמכשלה הזאת תחת ידי, על כן חשתי ולא התמהמהתי, ועד מהרה ירוצו דברי אליו כתוב להורות לפניו הדרך ילך בה ואת המעשה אשר יעשה, ולעתות הפנאי אישיב ידי להשיב מפני כבוד הגדולים ואשתשע אתם. כה היה דרכו בקודש, לפתוח שערי תשובה לצעירים ללבות לבותם בעמור סופרים, דגל התורה להרים, כנודע בשערים.

רבות מחשבות בלב נבון תנוח חכמה, בימים ההם עלה לרצון לפניו לחבר מחברת מיוחד על הרמב"ם הלכות עדות, באמרו כי הוא זה מקצוע בתורה אשר ענפיו מרובים ונוטים לכמה הלכות, ועוד לא דשו בו רבים. וכן עלה במחשבה לפניו להוציא מחברתו על מס' כתובות, ושמעתיו אומר הגם בשכר הקדימו גאוני פפד"מ הגאון בעל פני יהושע, וש"ב הגאון מו"ה פנחס הלוי הורוויץ נפלאות עשה בספרו ההפלאה, עם כל זה עוד אמצא מקום לדבר דבר. מדי דברי בו בימים ההם, התבוננתי כי יום יום אוכרתו לטובה את שם הגאון מוה"ר הלוי הורוויץ בחיבה יתירה ואהבה מוסתרת בקירות לבו הטהור.

הן אלה קצות דרכי נשיאותו ברמה, מימים ימימה, אלומתו קמה, איתו תלין חכמה, וכל אשר הוא עושה ה' שמה, ועד זקנה ושיבה לא פג מעמו בטעמי תורה תמימה, הוא היה כמעין המתגבר יוצא מימה, אפס בנין גופו היה מיוסר ביסורין של אהבה, בימי השיבה, יום יום יוסף דעת יוסף מכאוב, אכן חוליני הוא נשא ובחבורתו נרפא לנו.

2. קונטרס מכתבים אל ראשי הקהילות בקשר למחלוקת על רבי יהונתן אייבשיץ. 3. מרבי יהונתן אייבשיץ, אגרות ומכתבים

בענין הקמיעות. 4. מהר"ר ישראל ב"ר אליעזר ליפשיץ, שו"ת בענין הגט מקליווא. 5. מהר"ר אהרן שמעון מקופנהגן,

שו"ת בענין הגט מקליווא. 6. נין ונכד הגאון מו"ה יעקב קאז"ל שהיה אב"ד ור"מ בק"ק ניקלשבורג, עיין סוף ספר צנצנת

מנחם [ברלין ת"פ, בהתנצלות המחבר] (רבי יעקב קאז"ל נדא מכת"י). וראה באהבת ציון דרוש ז' דברי ההספד שנשא הנוכ"י על רעייתו. נודע ביהודה השלם - או"ח / לאנדא, יחזקאל בן יהודה הלוי [עמוד 34] {726077}

הודפס מאתר אוצר החכמה

הגט מקליווא

פרשת הגט מקליווא הסעירה בשעתו את עולם הרבנות, ורבים מגדולי ישראל שבאותו דור דעה נשאו ונתנו בפרשה זו. אנו מביאים כאן את דברי רבינו הנודע ביהודה בכל הקשור לגט מקליווא. ואת סיכום הענין בקיצור מתוך ספר אור הישר, שו"ת אור ישראל, וספר מטה לוי:

ביום ד' ח' אלול תקכ"ו נשא איצק נייבורג ממנהיים את לאה בת יאקב גונצינהויזין מבונא, וביום שבת הראשון אחר חתונתו קודם התפלה ברח החתן איצק נ"ב חוץ לעיר וחוץ לתחום. ואחר השבת מצאוהו והחזיקוהו לשוטה וחסר דעה והלכו הוא ואשתו ואנשים ממשפחת שניהם לק"ק קליווא ושם אמר הבעל להרב ישראל ליפשיץ בעמ"ח שו"ת אור ישראל שאינו יכול לחזור למקום דירתו משום סכנה גדולה ומוכרח לברוח ללונדון וביקש שיסדר לו הרב גט לאשתו והרב הנ"ל סדר להם הגט בו ביום כ"א אלול שנה הנ"ל.

אחר זה יצא קול מערערים ממנהיים מתשעה ת"ת ואב"ד שבקלויז אחר הפצרת אבי המגרש בהרב הנ"ל, וטענו שהמגרש היה לו אז דין שוטה מחמת הפחדים הנ"ל ולא היה ראוי לגרש. וכתב לפפד"מ להב"ד שם ה' תשרי תקכ"ו. בפרנקפורט גבו עדות על שטותו של הבעל והוציאו כרוז שיש ספק בגט ושהמגרשת היא ספק אשת איש ואח"כ הוציאו עוד כרוז שהיא אשת איש בודאי. מסדר הגט ועמו הרב שמעון קופנהגן שלחו לגדולי הדור ההוא לעמוד לימינם בדבר כשרות הגט ונענו ע"י הגאונים רבי שאול מאמשטרדם, רבי יעקב עמדין, רבי אריה ליב ממיץ בעל השאגת אריה, ורבינו הנודע ביהודה.

מכתבי הגדולים הנ"ל ושאר רבנים שעסקו בענין נקבצו בספר אור הישר ובשו"ת אור ישראל, משם וממקורות נוספים, ליקטנו דברי רבינו הנודע ביהודה הנדפסים כאן.

מכתבו הראשון של רבינו הנודע ביהודה מופנה אל מסדר הגט:

סימן ה

תשובה ראשונה של רבינו בענין

לפניהם דבר צרור לא יסור מי יחמיסם. ועוד אפי' אם היה הפראטיקאל לנגד עיני מודינא צ"י טעם צרור להמירא. והנה נפוק שפורה דפפד"מ ואסרו ויפק שיפורה דידן להיחר צלירוף כל חכמי הדור עד שיצוטלו חכמי פפד"מ צמיעוטס ומכל מקום זה צהוראה לשעתא צאיסור והיחר. אבל זו הוראה לדורי דורות על הצנים ובני צנים ומי יוכל לסגור פי המקטרגים ומלאי לעו על הצנים. ולכן טוב צדצר כזה לילך צנחח. והנה עמה שחור המגרש לציתו אהובי ידידי אולי צאמת יוכל הדצר להתפשר לקירוב או לריחוק צטוב. וגם זאת ידע שכל האגרות של ק"ק פפד"מ לא דצרו סרה נגד צבדו של רוס מעלתו. ומה שיחדש צזה יודיעני. וצזה שלום כנפשו ונפש א"נ הד"ש תמיד.

^{הקטן יחזקאל סג"ל לנדא}

ואם יראה מעלתו הרמה שיוכל הדצר לצוא לידי פשר אלף שהצעל יתן עיניו צממון רב יודיעני ואכתוב לפ"פ שזהירו לצד הצעל אשון צצינייכו, ואי לא דרישנא לכו כר"ש דשרי. (אור ישראל סימן כז)

ב"ה פראג ד' ט' ניסן תקכ"ו"י"ן לפ"ק.

שלום על ישראל רב פעלים מקבציאל, חכם כיקותיאל, ה"ה כבוד אהרן ידידי וחביבי הרב המאור הגדול שגדלהו בשם ערוגת הבושם החכם השלם בתורה ובחכמה וביראה ופרקן נאה, נ"י ע"ה פ"ה כבוד ק"ש מהור"ר ישראל נר"ו.

הטרדות מכל צד רבו עמנו מספר הן מילי דשמיא ודמתא, והן להשיב שואל דצר מכל פנות ומדינות וציחוד מלות היום שבתא דריגלא. אך לכבודו הרמה אמרתי להפסיק צין הפרקים. והנה אל יחדני מחמת עללות איחרתי או מחמת פסידא מעות צ"ד, כי לא נחתי ולא שקטתי צזה הענין. וכצר כחצתי לאמשטרדם ולפיורדא ופעמים לפפד"מ ויקבל כעמ העמתק מחשוצה אחרונה של ק"ק פפד"מ וצזה יצין כי כחצתי להם דצרי מוכחה צזה. והנה אהרן י"נ אף שצאמת ה"י לי מקום למקפיד על הכרוז, אבל המחלוקת שנוי ומשוקן מאוד, וציחוד צדצר כזה מכמה טעמים, חדא כיון ששני הצדדים צבר עמדו לפני הצ"ד ק"ק פ"פ מי יוכל להכחיש את הצ"ד ההוא. ואם יאמרו אח"כ שהעדים העידו

סימן ט

תשובה שניה של רבינו בענין

לאחר שנודעו לרבינו פרטים נוספים, ובעיקר שגביית העדות לא היתה לפני המגרשת, כתב את תשובתו הבאה:

ציציצה מנעוריו ועד עתה מוהר"ר ישראל אצ"ד ור"מ דק"ק קליף והמדינה צלירוף צ"ד.

ועתה ארי' שאג מי לא יירא שעלה הארי' מסצכו עם צדי גורוחיו הוא כבוד הרב הגאון המפורסם צמורה

צללר אזני לקול השמועה זעקת האשה העלוצה מ' לאה צת כהר"ר יעקב ג"ה מצונא אשר נתגרשה מצעלה ר'

אילק צהר"ר ליזר נ"צ מק"ק מנהיים, והמסדר הגט הוא חכם צישראל הרב המאוה"ג המפורסם לשבח זקן ויושב

ובמסידות מהו' אברהם אב"ד ור"מ בק"ק פפד"מ עו"א
 בישראל ומימינו ומשתאלו שני בתי דיני' המפורסמים הכריחו
 במקהלותם מחללה שהאשה הנ"ל בחזקת ספק א"א קיימת
 ושוב הוסיפו וגזרו אומר שהיא א"א גמורה לכל דברים,
 והגט בטל הוא לגמרי ושמותה הפילו לכהונה אם ימות
 בעלה המגרש הנ"ל, רק בסוף דבריהם כתבו שלהומרה
 בעלמא הואיל וי"א עלי' קול גירושין לא תנשא לכהן, אלו
 דבריהם בפסק דינם ששלח הרב הגאון מוהרר"א הנ"ל לידי
 העמק ממנו. והאשה הנ"ל נועקת גרושה אני התיירני
 להנשא. והרב המסדר נועק שכל דבריהם של חכמי פפד"מ
 הוא רק לקנאה ולשנאה, ושהוא מעיד שבגט הנ"ל אין בו
 שום דופי ונעשה כדח וכהלכה. וכבר נחשוררו רוב חכמי
 המדינות הללו וכתבו לק"ק פפד"מ לברר דבריהם כשמלה על
 מה ומאזיה טעם הם מצטלים הגט הנ"ל שמסדרו הוא גדול
 בתורה, ויפרשו טעמם וימוקס כראוי לכל חכמי ישראל לישא
 וליתן בדבר הלכה. וחכמי ק"ק הנ"ל מיאלו להשיב שום טעם
 וראי', רק כך עלתה במחשבה לפנינו ואין לנו לריכין לפלפל
 בזה עם שום חכם מחכמי ישראל, וידינו לברר דבר זה
 ומלפנינו לבד משפט הזה י"א, ושאלין רשות לשום חכם
 מישראל לברר דבר בעסק הזה. וזה הכריזו בזה"כ שלהם כפי
 הנוקט מהכרו ששלחו הם בעצמם לידי. שומו שמים על זה,
 ומעולם לא שמענו מאבותינו וחקינו בזה. ואדרבה מעולם כל
 חכמי ישראל היו מריצים חסודותיהם זה לזה. והגדולים היו
 גשמעים לקטנים, ומיום הוסדה הארץ לא נעשה ציון לכל
 חכמי הדור כאשר נעשה בזמנינו ונדורינו מאת דיני ק"ק
 פפד"מ בכרוז הנ"ל שגזרו אומר על כל חכמי הדור שלא
 ידברו דבר בזה, וכאלו כולם תלמידיהם ונחשבים למורה הלכה
 בפני רבו. ואף אם הי' הדבר כן הלא ריש לקיש תלמידו של
 ר' יוחנן הי' ונתלק עליו בהרבה מקומות, ולא הקפיד ר"י
 עליו מעולם. וכך הוא דרכה של תורה זה מקשה זה מפרק.

והנה עשו עצמם כהחרש והמסגר. וגם בזה טעו, וכי החרש
 והמסגר גזרו שיהיו נחרשים, אלא מחוך טעמי תורה
 שאמרו ממילא לא הי' יודע שום אדם להשיב, כי לא הניחו
 דבר להתגדר בו. ואף אני בטוח בחכמי ק"ק פפד"מ שאם
 ירצו לפרסם טעמם וימוקס בודאי כביר מלאה ידם עד
 שאולי באמת כל חכמי הדור בעצמם ישימו יד לפה ויהיו
 נחרשים נגדם, אבל שהם בעצמם יגזרו אומר על כל חכמי
 הדור ולסגור דלת ההוראה בפניהם, ושמהם לבד תלא תורה
 להחיר ולאסור בלי טעם וראי', זה דרך לא סלולה. וכבר
 כתבתי פעמים לק"ק הנ"ל להגאון וב"ד ובכל פעם השיבו
 בדרך אחר שכך הוא הדין ואינם מגידים לא טעם ולא ראי',
 רק שלחו לי נוסח הכרוז וכתבו די לחימא ברמיזא. ויכר
 מדבריהם בחשונה הנ"ל שעכ"פ שמהכרוז אקח ואלע שורש
 המעשה אשר נעשה. ובראותי שלא מלאתי נחת מדבריהם
 נודע ביהודה השלם - אהע"ז ב / לאנדא, יחזקאל בן יהודה הלוי | עמוד 416 | (726077)

אמרתי אהדול מלדבר עמם כלום, כי יען אינו מכיר ערכם
 של הצית דין דשם ולא שמעתי שמעם. ואולי קטנם ענה
 ממחני, ואינו כדאי לפלפל עמהם והוא חוך מכבודם לדבר בני.
 ואמרתי אלכה לי אל הגדול שבהם מרא דאחרת הגאון אב"ד
 שבילדומי אקלע לאחרי והי' אללי, והוא מכיר ערכי ואני
 מכיר ערכו. ואם כי הוא רב הערך ואני מך מערכו, עם כל
 זה כדאי אני לפלפל ולישא וליחן עמו בדבר הלכה. ובקשתי
 ממנו להגיד טעמו ונימוקו. ובמכתב אשר הי' באהבה מגולה,
 אהבה רבה ואהבת עולם, כתבתי גם כן תוכחה מסותרת על
 הסכימו על הכרוז הנ"ל לצוות לכל חכמי ישראל. והתשובה
 הוא שאחרי שראו קצת חכמי ישראל השיבו להשאל דבר
 שהאשה מותרת טרם חקרו מאתם, ולא עשו כמו שעשימי
 אני שלא רציתי להשיב עד שחקרתי מהם אשר באמת עדיין
 עד עתה לא השבתי לדינא בזה. ומטעם זה הששו שלא יטה
 אחד לדברי המחיר, עלתה בדעתם להכריז שכל המתירים
 המה מצחוץ ואינם יודעים מכמה גב"ע והפראטאקאל שלהם,
 ומטעם זה ג"כ אינם רוצים לגלות טעם של האיסור כי
 מצוחר שדעהו של אדם עשוי להשתנות בלי כוונת רשע ח"ו,
 באשר שכבר כתבו דעתם שהגט כשר וכו'. ומכש"כ שיש לחוש
 שישתנה דעתם מאחר שצאו לכלל כעס. ומה שאינם מגלים לי
 הוא מטעם לא פלוג. ע"כ תשובת הגאון אלי כסוב.

ותשובה גנוזה היא זו אחרי מחילת כבודו, ואין צדחית
 הללו כדאי לדחות הקטון שבשראל ק"ו לכל
 חכמי ישראל, וכאשר אני רואה הב"ד דק"ק פפד"מ עומדים
 על דעתם מה אוסיף לדבר עמם, ואשא עיני אל ההור"ם,
 שאר כל גדולי חכמי ישראל ומדבריהם ומתשובתם בעצמם של
 חכמי ק"ק פפד"מ אבא על מה שבלבבם הטוור אחרי מחילת
 כבודם ואחרי התנפלי לכפות רגלם ולבקש מנו מהם. וח"ו
 אין מחשבתי פגול ולקנטרם בדברים או לבטל דבריהם
 ודעתם. ואדרבה הנני עבד נרע לעבודתם, יורוני ויאמרו קבל
 מאתנו האי מלחא בטעמא, אטה אזוי כאפרכסת ואומר האח
 חמוסי ראיתי אור נוגה בדבריהם. אבל עתה שהם מונעים
 טעמי תורה ולריך אני לברר משפט העלובה. וזו היא מלחמת
 חובה ובטוח אני שיתקיים בנו את זה בצופה. ולא יוסיפו
 חכמי ק"ק פפד"מ בזה כי אם אהבה.

ואומר אני להגאון דק"ק פפד"מ וב"ד מטונייהו
 ומטעמייהו שכבר ראו שקצת חכמי הדור השיבו
 להיתר טרם חקרו מהם, וע"ז היעז חרה להם. א"כ יאמרו
 נא מי הפיר להם להורות איסור ולכתוב לק"ק בון קודם
 שעמדו ע"ד הרב המאוה"ג המפורסם אב"ד ור"מ דק"ק
 קליף שהוא סידר הגט, ומי מצפנים יותר ממנו. ואם בא
 לאזנם קול ענות מקרובי הבעל מק"ק מנהיים או מחכמי הי'
 להם להודיע הלעז הזה להרב המסדר ולשמוע ממנו תשובתו.
 והם לא עשו ככה אלא חתכו דבר המשפט, ולהמסדר לא
 הודפס מאתר אוצר החכמה

כמו כדרך הקירה כ"א בדרך גזירה לגזור משפט כזה. וזה ממילא חשובה על שכתבו שאין שום חכם מחכמי ישראל מצפנים יותר מהם שקבלו גז"ע כזה. והלא המסדר יותר בקי מהם, ואינו דומה רא"י לשמיעה. ואם יאמרו לפי שהם יודעים בנפשיותו אף שהמסדר הוא גדול בישראל המה עדיפי מיני בחכמה וצמנין ולכן הותר להם לחקור כזה וגם לדון, א"כ נימרו אינהו לנפשיהו הלא כל רבני הדור וחכמי הזמן צודאי יותר גדולים מהם צמנין. ולמה יעלו דלת ההוראה צפניהם. אם לא שיאמרו שאף שגדולים הם צמנין, בחכמה ק"ק פפד"מ גדולים יותר מהם, וכל חכמי ישראל כאין נגדם, ולכן הכריזו שלא ידברו דבר כזה. א"כ הוא הדבר אשר דברתי, שהכרוז הזה הוא לצוות לכל חכמי ישראל, ואם נגד קטן כמוני האמת כפי מחשבתם, אבל לו יהי כן להכריז האדם על עצמו כזה הוא מגונה. ומ"ו להרהר על גדולי הדור כמותם מחשבה כזאת פגול הוא לא ירנה.

אבל האמת אנכי שדברי הגאון דק"ק פפד"מ צפניהו אולי שדעו של אדם משתנה בלי כוונת רשע וממוך כעם וכו'. דבר זה אירע להם, שמתחלה בשמעם הלעז קנאת ד' נבואות נכנס בלבם והתחילו לש"ש, וממוך שיש בהם אחד מקרובי האיש עלה עשן ג"כ באפו והגדיל התבערה אלל כולם ובאו לכלל כעס. ואחרי מחילת כבודם לא עדיפי המה מרועה ישראל הנאמן משה רבינו ע"ה שמתוך כעס בא לכלל טעות. ומה גם כאשר נמוסף הכרוז הזה שיש בו קנאת יהורא. ואחרי מחילת כבודם מי לנו גדול מהלל הזקן, וממוך שנתרברב במחשבתו על חכמי בני בתירא נתעלמה ממנו הלכה. וכ"כ אני אומר על הגאון החסיד זה, ידידי זה רעי האבד"ק פפד"מ ובית דינו גדולי ישראל, דילדא אמי' כוונתיהו חלד, ואעפ"כ איח להו פירכא.

דיען כי חכם שאוסר אין חזירו רשאי להפיר, ואיך אבא אני להפיר מה שאסרו גדולי הדור חכמי ק"ק פפד"מ, ואנא זעירא דמן חבריא. אומר אני זה אם חלה ההוראה, אבל כאן לא חלה הוראתם כלל, כי לא עמדו שני הנדדים צפניהם, ולא קבלו עליהם. אדרבה הרב המסדר לפניו עמדו שני הנדדים. ומה ששלחו חכמי ק"ק פפד"מ פתקא דהזמנתא לק"ק בון, הזמנה כזו לאו מילתא הוא לכוף לעמוד דוקא לפניהם. ומה שכתבו לי חכמי ק"ק פפד"מ לאות ולראי, כאשר ביקש המדפיס מוולנצ'אך מאתם לעמוד בעזרו בדברי ריבות שבינו לבין מדפיסי אמשטרדם לא רצו להטות אוזן הואיל וכבר כתבתי אני תחלה בדבר. אומר אני יראו חכמי הדור ויזכירו, מעולם לא כתבתי לגזור על המדפיסים מו"צ שיעמדו הנה למשפט. אבל ההתראות שכתבתי לא כתבתי כי אם שיעמדו למשפט בזבל"א. אף שהדין שהתובע ילך אחר הנמצע, והמדפיס מו"צ הי' נחשב לתובע כי מדפיסי אמשטרדם כבר זכו משלתן גבוה מגאוני הדור גזירת עירין

על הדפסת הש"ס, והמדפיס מו"צ רוצה שיחזירו לו הגזירה מאחיה דין ודברים שיש לצטל מדפיסי אמשטרדם. א"כ הוא כאיז לי' כאיבה אזיל לצי אסיא. ואעפ"כ אמרתי שידונו בזבל"א, אבל לא אמרתי שיעמדו לפני. וכאשר הוא הלך בעקבות לבו גורתי ונחתי הסכמה למדפיסי אמשטרדם, וכמבואר בהסכמת. וככה הי' לחכמי ק"ק פפד"מ וגאונם צראשם לעשות לגזור ולכתוב לק"ק בון שהאשה תעמוד למשפט באיזה קהלה המפורסמת לפני גאון מפורסם, אבל לגזור שתעמוד לפניהם, בפרט שידעו שיש בהם אחד שקרוי לבעל, ואם אינו קרוי כ"כ שפסול לדון, אבל עכ"פ הרחק מן הכיעור כתיב. ויראו מה עלה בידם.

הכמה חשבו ללכוד האשה צרשחם ולא נעשהה ענחם, ומשיצ חכמים אחר הוא השיצ ג"כ חכמי ישראל וגדולי הדור כמותם אחר ויטבל דעתם. והאשה עמדה אחר ולא באה לגבול רשותם, והמה הפרו סק התורה ועשו שלא כשורה לקבל עדות שלא צפני הבע"ד. ואיך לא שמו לב על דברי הרא"ש בחשבה כלל מ"ו [דין א'] , והוצא צ"י אה"ע סי' י"א ח"ו' מחלה אני כותב שלא כהוגן עשו שקבלו עדות שלא צפני האשה כו' וראוי להעניש לכל מי שהי' נבואתו עלה ובאותו וועד לקבל עדות של לעז ופגם וכו' שלא צפניהם וכו' עכ"ל. ומעתה כל עדות שקבלו חכמי ק"ק פפד"מ בדבר זה כלל נחשב וכהאי חירגא דיומא. ומ"ש חכמי ק"ק פפד"מ שקרוי האשה עמדו לפניהם, אני תמה וכי יתומה קטנה היא שהעמידו לה אפטרופוס אחד מקרובי'. והלא אפילו אם הי' אבי האשה בעצמו לפניהם לא הי' מועיל, כי גדולה היא ואין לאבי שום רשות בה ק"ו לקרובי', וא"י איפוא הרשאה מן האשה. וכיון שנתבטל הגז"ע ק"ו דלא מיקרי בי דינא כלל בדבר זה. ואין בהוראה שלהם עיקר לאמר כבר הורה זקן. והרי הוא רק גילוי מילתא בעלמא מה שגראה להם. ומעתה רשות לכל חכמי ישראל לכתוב מה שגראה צעייניהם, הן לאיסור והן להיתר. וכיון דלא בי דינא מקרי א"כ אם יהי' הכחשה בין חכמי ק"ק פפד"מ ובין אנשי ק"ק בון כיצד העידו ומה העידו אין חכמי ק"ק פפד"מ נאמנים יותר מהם. ואדרבה בעד מפי עד הראשון נאמן יותר להכחיש השני. ועכ"פ מידי הכחשה לא נפקא. ולא עוד יאמרו חכמי ק"ק פפד"מ מה שרצו שיעמדו אנשי בון לפניהם, ולו יהי' כדבריהם אין בעדותן ממש כיון שהעידו שלא צפני בע"ד, והרי הוא כמעיד חוץ לצ"ד שאין בו כיון שהגיד וכו', ומה שהמה מעידים צפני האשה יש בו ממש. ואפילו להחולקים בחו"מ סי' כ"ח וסוברים דבדיעבד מהני שלא צפני בע"ד, מ"מ היינו אם אין שאר ריעותא, אבל כאן הלא מחשבתם ניכרת מהוך מעשיהם של הב"ד שעילה מצאו ולאסור כוונתו ובאו. ועוד דלפסול הגירושין הוה כד"ג. ויש בזה הרבה פרטי הדברים, והארכתי בזה במקומות אחרים. אמנם כאן אין מהנורף, כי לפי הנראה

ולכא מידי באורייתא שלהם אשר הורו לאסור ללא רמיז
 זכרוו הזה. ונחמי לצי לכל דברי הכרוו הזה, דליתי מים
 עמוקים ענה אשר בלב גדולי חכמי ק"ק פפד"מ שהם קבלו
 עדות שהמגרש צעת חסונמו מיכף נשתטה, וכאשר כתבו
 שבשעת שקורין שענק וויין ברח מחוץ לעיר. ועיקר שטומו
 הי' שאמר שמתיירא לנפשו ואימת מות עליו סכנת נפשות,
 ומוכרת הוא לצרות ממקומו למרחקים. ובק"ק קליף ג"כ
 אמר להרב שהוא מסוכן ומוכרת לצרות מעבר לים מחמת
 אימת מות, א"כ עדיין הוא מחזיק בשטומו והרי הוא שוטה
 שגירש. ועוד שיש כאן גילוי דעת שמחמת שמתיירא לנפשו
 להיות כאן לכך הוא מגרש, וא"כ כיון שנחגלה שאין כאן שום
 פחד הגט בטל, דומיא דהמוכר בית אדעתא למיסק לארעא
 דישראל. זהו הנראה לי מרמזותם וקרייתותם של חכמי ק"ק
 פפד"מ. ולזה רמזו במה שכתבו לי ודי לחכימא ברמיזא.

ואומר אני אם הדבר כן מה זו שתיקה. ולמה לא יכתבו
 טעם בפירוש, אף שמפני כבודם של חכמי ק"ק
 פפד"מ הי' לי לשתוק, אמינא להו לחכמי ק"ק פפד"מ אין
 אני בא עליהם אלא מתוך תשובתם בעצמם. והגאון מרא
 דאמרייהו השיבני שמה שאינם משיבים לחכמי הדור הוא
 מפני שכבר גילו דעתם קודם שחקרו מהם. ואף אני שנהגתי
 עמהם בדרך המוסר, עם כל זה משום לא פלוג גמרו שלא
 להשיב לשום אדם בעולם. אף אני אומר מלינותם אל חיקם
 תשוב, אף אני משום לא פלוג לא אחשה. והיום עושים כן
 חכמי ק"ק פפד"מ שהמה גדולי חקרי לב, ולמחר יעשו ב"ד
 הקטן מהם להוציא לעז על גט ויאמרו טעמינו עמנו אין אנו
 צריכין לגלות, ולמחר יעשו עוד היותר קטן אשר בין טוב לרע
 לא יבקר. וא"כ בנות ישראל הפקר ומה הועיל ר"ם וסיעתו
 שגזרו חרם שלא להוציא לעז על גט. וכל אחד יאמר דינא
 קאמינא שנחברר לי שהגט בטל, ולא הנחת לר"ם ולגזירתו
 שורש ועיקר. וכל אחד יעשה במרמה ובסקר. ומשום לא
 פלוג, לחכמי ק"ק פפד"מ ג"כ לא אחשה ואוציא מזול יקר.
 אבל ח"ו לא אזול, ואנוש מפז אוקיר. ועוד הלא שתקתי עד
 עתה, וכמה אגרות מהרב המסדר ומשאר גדולי הדור
 הגיעוני ועוררוני בקול לאמור מה זו שתיקה. ודחיתים
 וכחבתי לק"ק פפד"מ בדברי תחנונים ולא רליתי להורות.
 ואמרתי יהי מה הואיל ולהחמיר אמרו אשתוק, ולא אומר זה
 היחר משום כבודן של חכמי ק"ק פפד"מ כי רצ הוא.

אבל עתה שהוסיפו על הראשונות לאמר שהגט בטל ושהיא
 מותרת לכהן, אם אשתוק נפיק מיני' חורבא. ואף
 שהם הרגישו בחולשת דבריהם, וכתבו בסוף דבריהם שמפני
 קול גירושין לא תנשא לכהן. הנה ברחו מאיסור קל ונפלו
 באיסור חמור, כרימות ומימת ב"ד, והמה מחירים עריות גם
 א"א לעלמא. הגע בעצמך, לדבריהם שהגט בטל מעתה אם
 יקדשנה אחר אין קידושין תופסין בא"א, והוא מותר

מהכרוו של ק"ק פפד"מ הראשון שאנשי בון לכות האשה
 העידו ולא לחובה, שהרי הכריזו עליהם שהם עזי פנים.
 ובכרוו הזה נגלו מנפונים מאחר שהעדים הוכחשו זא"ז מאי
 חזית דסמכת אהני לחשבם כנים, ואיך לקרותם עזי פנים.
 ואני תמהתי על חכמים ונבונים, שבכרוו הזה פרסמו לכל
 שלנד אחד הם פונים. ומה שכתבו חכמי ק"ק פפד"מ
 שמאחר שלפניהם מבואר כל הגב"ע מפראטיקאל שלהם לכן
 להם לבד הרשות לדון בזה, ולא לשאר הרבנים. אני אומר אוי
 לאותה בוסה, בדבר שנכשלו ועשו דבר דלית ב"י טעמא
 וממשא שלא כחורת משה, לגבות העדות שלא בפני האשה,
 עוד עושים מזה עיקר ושרשא לאמר בזה ידינו רמה ולפנינו
 יבוא כל דבר קשה, ולשאר חכמי הדור לא ניתנה תורה
 מורשה. ושתיקותם יפה מדיבורם, ונשתקע הדבר והנרעת לא
 תפשה. ובכל זה ח"ו לא אהרהר אחריהם להטיל בהם איזה
 שמץ ודופי ובאשה, כי הם ראשוניים לכל דבר שבקדושה, אכן
 הראשה. ולא היו ראויים לאותו מעשה כי אם להורות תשובה.
 כי בודאי יודו על האמת כי הך אמתא מאישה גרושה. ואשרי
 לדור שהגדולים כמוהם נשמעים לקטנים, ואז קטנים כמוני
 ישאו ק"ו וכאשר יבואו דבריהם נחלץ חושה.

ועתה נשים לב מה שנוגע לדינא. ואומר אני לפוס ריהטא
 לא ידעתי מה יש לנו לדון בזה, וכיון שהרב
 המאה"ג המסדר, אשר לפי עדומן של רוב חכמי אשכנז הוא
 גדול בתורה וציראה, הוא מעיד וב"ד עמו מעידים שבשעת
 כתיבת הגט ונתינתו הי' הבעל חלים וחכים, ולא הי' בו שום
 סימן שטום וכל דרכיו ומעשיו בהשכל ומועצת ודעת, א"כ מה
 לנו לדרוש לפנים או לאחור אם הי' משוגע ושוטה במנהיים
 או אם הי' צריח בלונדון. יהי' האיש הזה משוגע כל ימיו אין
 לנו עסק עמו והגט כשר לגמרי, כי אין לנו אלא שעחו בשעת
 הגט, והלא אין ביד חכמי ק"ק פפד"מ להכחיש בזה את הרב
 המסדר מה הי' בשעתו. וא"כ לפוס ריהטא אין כאן בית
 מייחוש והאשה מותרת להנשא לשוק, ויפה הורה הרב הגאון
 המפורסם המופלג בתורה וזקנה להחיר האשה הזאת, הוא
 הגאון המפורסם אב"ד דק"ק מיץ [בעמ"ח ס' שאגת אריה,
 בתשובתו שבס' אור הישר סימן כ"ז].

אבל לכבודן של הגאון המסיד וב"ד חכמי ק"ק פפד"מ
 אמרתי להתיישב בזה, כי לא דבר ריק הוא והתבוננתי
 על תשובתם הראשונה על מכחצי הראשון אשר כתבתי להם
 בהכנעה ובקשה גדולה. שיודיעו טעמם וממשם בהוראה זו,
 והם השיבו בדחיות אעפ"כ כתבו למען יהי' נחת רוח לפני
 שאמר ונעשה רצונו, הנה יקבל הכרוו וכו'. ושלחו לי הכרוו
 שהוכרו שם בחודש אדר העבר, שם גזרו אומר שהיא ספק
 א"א וכתבו לי שאע"פ שאינם שולחים לידי הגב"ע
 והפרוטוקאל העתק שלהם לפי שהוא באריכות גדול, אבל די
 לחכימא ברמיזא מתוך הכרוו הזה. ואמרתי דבר גדול דברו

נאמן, אלא אפילו שני פחמים שבישראל, רק שאינם פסולים לעדות, כדאי הם להכריע בדבר הנוגע לעדות. ושי גרדייס משער האשפות הכריעו בעדותן כל חכמי ישראל. וא"כ בטל כל הערעור ובריא הי' בשעת הגט, והגט כשר בלי פקפוק.

ראף שעכשו ראינו בעינינו שהבעל חזר למקומו וא"כ אין פחד, בכל זה אין הדבר כדאי להכחיש עדותו של הרב המסדר וחד דעימי, הוא מהו שמעון ק"ה. ומה שחזר, אולי כעת הוא כסיל ובוטח ומכניס עמנו בסכנה זו, או שכבר עבר החשש.

והנה נפתאים בעיני שיהא פתי בכל הדברים, אבל אם הוא פתי בדבר אחד אינו נחשב שוטה כלל, ועיין בחו"מ סי' ל"ה בסמ"ע ס"ק כ"א. וגדר הפתי הוא שאינו יודע דבר והיפוכו ואינו מכיר דברים הסותרים זה את זה, וכמבואר שם בטור וש"ע. וא"כ מי שפתי בדבר אחד, שאינו יודע דבר והיפוכו בין הן ללאו, חכם הוא לכל שאר הדברים, ק"ו מי שאינו אומר שום דבר שטות, רק שאומר שיש עליו אימות מות ופחד שאינו רוצה לגלות, ויודע גם בדבר הזה דבר והיפוכו אלא שדעתו נוטה שיש לו פחד, וכפי דמיון שלנו אין לנו מכירים לו שום פחד, או אפילו יודעים בודאי שלא הי' לו שום פחד ואינו עושה מעשים של שטות אינו מיהשב שוטה כלל.

ראפילו אם האמר שמה שזכר שקורין שענק וויין מצימו זו אשמו, וברח מהוך לעיר לבית גוי זה מיהשב מעשה של שגוען, מ"מ מה בכך הלא צהדיא אימא שרין שיהי' דעתו משושבת ממיד, ועיין בסמ"ע ס"ק כ' שהוא לאפוקי באקראי בעלמא. ועוד אני חמה איך מלאו לבס לומר שהגט בטל לגמרי ואפילו לקולא ושהיא מותרת לכהן. והלא רבינו שמחה הוציא צ"י אה"ע סי' קי"ט ורבינו אביגדור כהן הוציא שם צ"י סי' קכ"א חולקים צהדיא על הרמב"ם, ושאינו נחשב שוטה כלל כי אם צאומן ד' דברים המפורשים בגמרא, אחד מארבעה אלו הוא שוטה אבל בשאר דברים אפילו עושה דרך שטות אינו שוטה כלל. ואיך הכריעו בדעתם להקל ראש בדבר אחד נגד גאוים.

ואין להוכיח מדברי הגמ' כדעת הרמב"ם, והוא כריש פ' מי שאלחו דף ע' ע"ב דפריך בגמ' וליחוש דילמא קורא אחדיה א"י חמה אחדיה, וכחצו המוס' ד"ה ניהוש וכו', למה לנו לחשבנו לשוטה ונאמר שאינו גט ונעגן אשמו חנם. והנה ראמה עינו של מהרש"ל כזוונת דברי המוס' יומר ממה שראמה עינו של המהרש"א ז"ל, והעיקר בדברי המוס' כדברי מהרש"ל ז"ל. שעיקר הקושיא הוא למה נחזיקנו כשוטה ולא נדקנו יומר, הלא יש לתלות קורא אחדיה ונדקיה בדברים אחרים. והמהרש"א לא עיין צ"י סי' קי"ט שז' ויש לדקדק וכי משום האי חששא נכחז הגט. ומיין

באחומה. ואם ימות בעלה הראשון אשר גירשה המה מחירים אחיה להנשא בלא גט מהשני. הרי מתוך הפסק של חכמי ק"ק פפד"מ יאל לנו תקלה להחיר אחיה וא"א לעלמא. וע"ז ודאי קא צכינא כמה גבר הניעות אם כה אירע לגדולי ישראל חכמי ק"ק פפד"מ. ומי זוכר מה דכתיב זהו צרצוק, ומה יעשה יחוש כמוני. ואני תפלה שיליני הקב"ה ולא יציאני לידי ניסיון, כי כבר רואה אני בחוש מה הניעות גורם.

ראשר אני אשפטו במשפט האשה הזאת, מתחלה אני אומר על גוף ועיקר העירעור יש לפקפק, שהם מחזיקים לאיש הזה למשוגע במחילתו על שהי' מחירא ומפחד לנפשו. ולו יהי' לדבריהם שהפחד הזה הי' על מגן ולא הי' שום פחד כלל, ומה בכך כיון שהי' חכם בכל שאר מעשיו ולא עשה שום דבר של שטות חוץ ממה שזכר מצית אביו, וגם אחר שהחזירו לביתו הי' מפחד. והלא צעת שזכר לקח כל מעותיו עמו והי' הכל בשלימות בידו, לא איבד מאומה רק מה שנתן לערל אחד מחנה קטנה שהי' צדימו צעת שזכר. ואף שמבואר בש"ע חו"מ סי' ל"ה ס"ח שאם נמלא דעתו של אדם משושבת תמיד בדבר מן הדברים, אע"פ שהוא מדבר ושואל כענין בשאר דברים הרי זה פסול וצולל שוטים יחשב. הנה זה בדעתו משושבת בדבר אחד לגמרי, דהיינו שבדבר הזה אינו יודע דבר והיפוכו, ואומר בזה הן ולאו ואינו מרגיש הפרש בין הן ללאו, ועיין בכה"ג שז' בפירוש דוקא שאינו מרגיש. וז"ל הכנה"ג צהג"ה לטור אות י"א, אבל מי שהוא מכיר הדברים הסותרים אלו את אלו, על הן הן ועל לאו לאו, אלא שיש בו טפשות בדברים שלנו חפץ כמו פתן חרש יאטס אזנו והוא מכלל הטפשים עקשי לב אינו צולל הפתאים שהזכיר הרמב"ם ז"ל, עכ"ל. ואם אינו צולל פתי ק"ו שאינו צולל שוטה, וא"כ צביל המורך צבצבו אינו נחשב שוטה ובתוכחה כתב ורדף אותם קול עלה נדף ונפתם ואין רודף, הכי נמי נימא שצעת הפורעניות הזה היו צולל שוטים וגיטס וקידושם היו צטלים.

ואם צביל שגם צק"ק קליף אמר להרב שהוא מפחד להשאר באריות אלו צביל פחד צבצבו ואינו עושה מעשה שטות אינו נקרא שוטה. ולא עוד אלא שהרב המסדר וחד דעימי מעידים שגלה לפניהם גוף הפחד צסוד, וראו שיש ממש בדבריו שאפילו חכם שצחכמים ראוי לירא מזה. ואם מק"ק פפד"מ נעלם זה הפחד די לנו בעדותו של הרב המסדר וחד דעימי. האם יאמרו חכמים ק"ק פפד"מ שאפילו בדבר הנוגע לעדות מה שנעלם אין ציד שום חכם להכריע. ואם יאמרו שיגלה המסדר מהו הפחד ויראו אם יש ממש בדבריו, אני אומר ק"ו הדברים אם הם אינם רוצים לגלות טעם שלהם שאוסרים והחורה נתנה צקולי קולות ולא מראש צסמר וכו', למה יגלה המסדר דבר שהוא סיד שיש בו סכנה. ואם המסדר הזה שהוא גדול הדור פשיטא שהוא נודע ביהודה השלם - אה"ע ב' / לאנדא, יחזקאל בן יהודה הלוי [עמוד 419] {726077}

הרשב"א בשם המוס' עלמו דה"פ למה נעגן אשמו ולא נבדוק יותר, דלמא קורא אחזו ונבדקו בדברים אחרים. הרי שהרשב"א בשם המוס' עלמן כ' כדברי מהרש"ל. והרב מקליף לא דק, שאפילו לדבריו שנסמך על דברי מהרש"א אין כוונת מהרש"א להכשיר מספק, שאין לזה טעם להכשיר מספק. ואי משום דמוקמינן האיש על חזקתו שאינו שוטה, אדרבה העמד האשה על חזקתה שהיא א"א. אלא הפי' בדברי מהרש"א שאין צדיקה זו קרובה יותר מצדיקה דמתני', וא"כ מה לנו צדיקה זו, מה לנו צדיקה דמשנה. עכ"פ יאל לנו מדברי המוס' שטיקר קושית הגמ' הוא למה לא נבדקו יותר, משמע דאי לא שיש שמה קורא אחזו יחא שאין בודקין יותר. ואי כדברי רבינו שמחה ור"א אפילו אם נתברר לנו שהוא שוטה בזה ואם אינו שוטה בשאר ענינים אינו נחשב שוטה, ואכתי נבדקו יותר. ועוד ללא משגי מידי דאיירי צפירי, ואכתי קשה נבדקו בשאר דברים. אומר אני ולדעת הרמב"ם מי יחא. והלא בודאי פסק הרמב"ם הוא לפי פסק ההלכה דקיי"ל כר"י דאמר אפילו באחד מאלו. אבל ר"ה דאמר עד דעביד לכולהו, א"כ מה יענה ר"ה לדברי ר' ישמעאל, דודאי לא עדיף הך צדיקה מחדא מהנך ארבעה ללא מהני לר"ה. וא"כ למה נסמך ונחזיקו לשוטה ולא נבדקו בשאר דברים. אלא ודאי בגשתתק שאני, בפרט נשתתק מסוך צוריו. והא ראוי דבעינן צדיקה, ובלא צדיקה כלל חיישינן מן הסתם שהוא שוטה. ועוד שאפילו לדעת הרמב"ם עכ"פ צעין שיהי שוטה בדבר גדול, שיהי שטות גדול כמו הני דחשיב בחגיגה, וכמו שכתב הב"י בשם מהרי"ק סי' קכ"א. וז"ל ובתשובת מהרי"ק שורש י"ט כ' וז"ל ולא ידע מר מה שהשיב ר"א כהן לר"מ על אודות הגט שניתן בוירצבורג, וז"ל אם לא הוחזק שוטה בדברים האמורים בפ"ק דחגיגה, הרי הוא כפקח לכל דבריו. ואם יראה צעני כ"ח ללא דוקא הני דפ"ק דחגיגה אלא שדברו חז"ל בזהו, אך דמסוך לשון ר"א לא משמע כן. ויראה צעני מר"ם שהגיע זה לשטות גדול כמו הני דפ"ק דחגיגה וכו', עיי"ש. נמלא שאפילו למי שסובר ללא דוקא הני דחגיגה, וזה עלמו דעת הרמב"ם, עכ"פ צענין שטות גדול כמו הני דחגיגה. וא"כ איה שוקל לשקול שטותו של זה דעתו אם הוא שטות גדול כמו הני דחגיגה. עד שיגזור אומר שהגט בטל, ובפרט שחכמי פפד"מ לא ראוהו בעת שטותו ומפי השמועה הם שוקלים שטותו של זה עד היכן מגיע, ומי חכם וישמר אלה ויחזונן דעתו כח שגטון של זה כמו חכמי ק"ק פפד"מ.

וציטול התנאים ושיכוין להחירה בגט זה. אין לך גדול עומד על גביו יותר מזה. והנה במס' גיטין דף כ"ב ע"ב במשנה הכל כשרים לכחוד את הגט אפילו חש"ו, ומוקי לה ר"ה בגמ' בגדול עומד ע"ג. והרי שבגדול עומד ע"ג יודע לכחוד לשמה, וכ' המוס' שם ד"ה והא לאו, דחלינת חש"ו ה"י כשר משום דכל חליצה הוא צב"ד, והוי גדול עומד ע"ג אי לאו דמעטינהו קרא חרש מטעם קריאה וקטן משום איש כחוד בפרשה. ואף שכ' המוס' שם בשם המוספתא דשוטה לאו צן חליצה הוא, אף שב"ד מלמדין אוחו, משום דלא מוכרת מילתא דעביד לשמה כמו בכחינת הגט שמוכחא מילתא שכוחצ לשמו ולשמה. ומינה דה"ה שוטה שגירש לא מוכחא מילתא, והרי זה דומיא דחליצה, מ"מ מטעם לא מוכחא מילתא א"א להכשיר בודאי. אבל איך אפשר לסמוך ע"ז לקולא, שהרי אם היה לנו הוכחה שעושה לשמה ה"י הגט גט גמור אפילו להחירה להנשא. ומשום חסרון ההוכחה א"א להחיר, אבל ג"כ א"א להחליט להיפוך שלא עשה לשמה. בשלמא בלא גדול ע"ג רוב מעשי שוטה מקולקלין, אבל בגדול ע"ג נהפוך הוא.

ולא עוד, אלא שאני אומר גוף הדין שהחליטו המוס' מהתוספתא ההיא במחלוקת שנוי. והכי יחא צירושלמי פ"א דתרומות הלכה א' ויזכה מעשה שלו על מחשבתו, ר' שמואל ר' אבהו בשם ר' יוחנן וכו' את שכחוד צו מחשבה אין מעשה שלו מוכיח על מחשבתו, וכאן הואיל וכ' צו מחשבה ונחשב לכס וגו' אין מעשה שלו מוכיח על מחשבתו, אמר ר' יוסי קשיימי קומי דמר שמואל הרי גיטין וכו', עד דמטיק דאחי' ר' יוחנן דתרומות כר' ישמעאל צנו של ריב"ב, ור' יוחנן דגיטין כרבנן דתנן חש"ו שקדשו אין קידושיהן קידושין. הרי דלר' יוחנן דתרומות, דאחי' כר' ישמעאל, גם בקידושין מועיל כשאתרים עומדים על גבם, דהיינו צינס לבין אתרים, אף ללא מוכחא מילתא ודמיה ממש לחליצה. וא"כ התוספתא אחי' כרבנן, ור' יוחנן דמוקי בגיטין דף כ"ג ע"א כר"מ היינו ר' יוחנן דגיטין שמצינא צירושלמי. ורבה צב"ח דמוקי שם אליבא דר' יוחנן כר"א דאמר עידי מסירה כרתי היינו ר' יוחנן דתרומות צירושלמי. וא"כ כוונת הגמ' ממש ע"ד צירושלמי. וג"כ אין כוונת הגמרא צשייר מקום המורף דמוקי שמואל אלא בגדול ע"ג וכר"י צנו של ריב"ב. ולפ"ז גם אם שוטה עלמו מגרש בגדול ע"ג מהני לר"ה ולר' יוחנן דתרומות, ואין אנו צריכין לחילוק המוס' צין כחיבת הגט לשאר דברים. שכל עיקר הוכחת המוס' הוא מהתוספתא דפוסל בחליצה, וכיון שזכינו לדין דתנאי פליגי בזה, א"כ התוספתא היא כרבנן ולר"ה משנתנו דגיטין כר' ישמעאל. וא"כ להרשב"א וצ"ג וסמ"ג והתרומה והרי"ף לדעת צעה"ע שפסקו כר"ה, עיין צב"י סי' קכ"ג, אפילו שוטה ממש שגירש והצ"ד ע"ג הגט כשר לגמרי, ואפילו

ראובן עוד איך מלאו לבס לומר שהגט בטל אפילו לקולא להחירה לכהן, והרי אפילו אם ה"י שוטה גמור, שה"י עושה כל ארבעה דברי שטות המפורשים בחגיגה והוחזק בהם כמה פעמים אפילו הכי הגט שטותן צב"ד, והצ"ד מלמדין אוחו כנהוג ומסבירין לו עניני בטול מודעות

לשאר הפוסקים שפסקו כשמואל בשייר מקום התורף מ"מ אין הטעם לומר שאם כתב התורף בגדול ע"ג שיהא הגט בטל כודאי, אלא משום ספק, שמה לא סמכין על הוכחה מעשיו שהי' מחשבתו לשמה. ואיך מלאו חכמי פפד"מ לומר שמתרת אפילו לכהונה בדבר שהרצה פוסקים מכשירין הגט אפילו לגמרי, אפילו בשוטה ממש.

ואחר שזאתי שפילו לדעת המחמירים אין כאן רק ספק, א"כ אני אומר אם היו כאן שני כתי עדים המכחישים זא"ז בהכחשה גמורה על מהות הצעל בשעת כתיבה ונתינה ממש, וכת אחד אומרים שהי' שוטה גמור, וכת אחד אומרים שהי' פיקח גמור, והיו חכמי ק"ק פפד"מ מקבלים עדים שהי' הצעל שוטה גמור בשעת כתיבה ונתינת הגט, והיו אותן העדים מכחישים הרב המאזה"ג דק"ק קליף וצ"ד הנדק, אין אומרים בנדון זה אוקי תרי לצהדי תרי ואוקי אשה אחזקת א"א. שהרי עכ"פ מחזקת א"א כבר יצאה, שפילו לכת האומרים שהי' שוטה ממש, מ"מ כיון שהצ"ד עמדו ע"ג, אפילו להיומר מחמירין אין כאן חזקת א"א, רק ספק א"א. והרי כתב הש"ך בכללי הספיקות דאפילו לדעת הפוסקים דבחזקת איסור לא מהני ס"ס, מ"מ היכא דאיכא ג' ספיקות מותר, מטעם שחזקת איסור משוה ספק הראשון כודאי אבל לא משוה ל"י כודאי עם החזקה. וא"כ צוה אפילו לדברי הכת שהי' שוטה, מ"מ לפי דבריהם ספק הוא, וע"י חזקת איסור אכן משוינן ספיקא דידהו כודאי, והרי כאלו מעידים עלי' שהיא א"א, והאחרים שמעידים שהי' פיקח מעידים שהיא פנוי'. ומלד הסברה ג"כ אין ספק של אלו מוציא מידי ודאי של אלו.

ועוד כיון ששני כתי עדים מכחישין, ניזול בתר השתא והרי הוא בריא ופיקח לפנינו. ולא שייך לומר זיל בתר מעיקרא שהי' פעם אחד שוטה, שהרי החזקה דמעיקרא ליחא, דאף דאזלינן בתר מעיקרא ליכא אלא ספיקא, וחזקה דהשתא ברורה. והי' מקום להאריך בפרט הזה אם הי' כאן באמת ב' כתי עדים לפנינו המכחישים זא"ז, אבל כפי ראיתי בכל כתבי ק"ק פפד"מ וברויהם לא נתקבל שום עדות לפניהם על שעת הגירושין ממש, ועיקר קבלת עדותן על מה שעשה צק"ק מנהיים וצדק. וגם נאחזו בסבך דברי הרב המסדר שכתב שהמגרש הגיד בפניו בהיותו בקליף שהוא בורח מחמת אימת מות, זהו עיקר תלונת חכמי ק"ק פפד"מ על שעת הגירושין שמתשבין זה למופת שהי' שוטה, וזה כבר בארתי ועוד יתבאר. ולכן לא ארחיב הדיבור במה שאין לורך בו.

ובמה שכתבתי והבאתי ירושלמי דתרומות דפליגי צוה תנאי הונח לי מה שקשה לפי פירוש המוס' שכ' דבתרש שהוררך לומר צו טעם שאינו ראוי לחליצה מטעם דלאו בני קריאה ינהו, הא אי לאו הכי היו מהני באחרים עומדים ע"ג. וא"כ קשה גט נמי יהא מהני צו אחרים עומדים ע"ג,

ולמה תנן נחתרש הוא אינו מוציא עולמית ציבמות ר"פ חרש [ק"י צ ע"ב]. ואם נימא משום שזריך לומר בשעת נתינה הר"ז גיטך, ואם לא אמר לדעת קצת הגט בטל ולדעת קצת פסול עכ"פ, עיין צסי' קל"ו, מ"מ קשה מה הקשה ריב"ג לרבנן שם צפ' חרש מפני מה האיש שנחתרש אינו מוציא והאשה שנחתרשה יוצאה. ומאי קושיא, האיש זריך שיאמר הר"ז גיטך והאשה די בשחיקה. ורבנן נמי לא הוצרכו להשיב שהאשה יוצאה לרצונה ושלא לרצונה והאיש אינו מוציא כי אם לרצונה, ותיפוק להו אפילו אם גם האשה לא הייתה יוצאת כי אם לרצונה אכתי הפרש יש שזה זריך שיאמר וזו אינה זריכה רק שתקבל מרצונה ודי בשחיקה. אלא ודאי הא ליחא וצפלוגתא תליא, דלר"י צנו של ריב"ג מהני אחרים ע"ג אפילו בקידושין, ולרבנן לא מהני. וסוגיא דפ' חרש אחיא רבנן ולהכי גם נשטתה אינו מוציא. אבל לר' ישמעאל צנו של ריב"ג ור' יוחנן דתרומות אחיא כוותי'. ולדידי גם רבנ"ח אליביה דר' יוחנן בגיטין דף כ"ג [ע"א] דמוקי כר"א היינו ענמו ר' יוחנן דתרומות ובגדול ע"ג, נימא דגם נשטתה מוציא באחרים ע"ג. ואם נרצה לומר דגם סוגיא דפ' חרש אחיא אפילו כר' יוחנן דתרומות אחינא שאי לאו שהאשה יוצאה שלא לרצונה לא הייתה חרשת מחגרשת אפילו לר' ישמעאל דירושלמי, שאללה אין כאן מעשה שיוכיח על מחשבתה כלל, ונשטתה הוא שאינו מוציא מיירי בנשטתה לגמרי עד שאינו מבין אפילו כשאחרים עומדים על גביו ומסברי ל"י ולא סביר.

ובירן שאין להחזיקו כשוטה ודאי, אני אומר שיש עוד מקום להקל ולומר אפילו אם הי' בשעת הגט כמו שהי' במנהיים, דלפי האגרות שבאו לידי מבונא שהמגרש גם קודם חתונתו משעה שבה לקראת הכלה מחוך לעיר מנהיים הי' צו סימני מורא ופחד, וכן כל אותן הימים שקודם החופה. א"כ כשם שאנו דנין על הגירושין כך אנו דנין על הקידושין, וגם הקידושין המה ספק שמה שוטה הי' בשעה שקידש. וא"כ מותרת מטעם ס"ס, שמה שוטה הי' בשעת קידושין, ואח"ל חלים שמה גם בשעת הגירושין הי' חלים, וס"ס ממהפך לכל ד' וספק הראשון מחיר יותר מן האחרון, שלא תאמר שני הספיקות הם משם אחד שמה א"א שמה פנוי'. לכן אני אומר לא כן הוא, הספק הראשון שלא חלו הקידושין והרי היא פנוי' לגמרי ומותרת אפילו לכהן, ואח"ל שחלו הקידושין שמה חלו גם הגירושין והרי היא גרושה ומותרת לעלמא ואסורה לכהונה. ואין לומר דבחזקת איסור לא מהני ס"ס, שהרי על תחלת הקידושין אנו דנין ואין כאן חזקת איסור. וא"ת אם נחשב זה לס"ס א"כ קשין דברי הצ"י צסי' קכ"א ד"ה ודוקא בנשחח וכו', ולכאורה ס"ל דאלם מעיקרא א"כ בדיקה וכו'. ואם מפני שהוא אלם מחזקין ל"י בשוטה א"כ ל"ה בקידושין ממש. ומיהו אפשר כיון דאינו חרש גמור לא מספקין ל"י בשוטה לגמרי, אלא מספקין בעתים חלים

יותר ממה שאנו רואין. וכיון שמשום הפחד לא הי' נחשב לשוטה מתחלה גם לא נחשיבנו כשוטה.

ועוד אומר אני שלדעתי ליכא פלוגתא כלל בין הרמב"ם ז"ל ובין ר"ש ורבינו אביגדור כהן ז"ל, וגם הרמב"ם מודה ללא מיחשב שוטה כי אם בא' מארבעה דברים שהזכירו בגמ' בהדיא. דהא ודאי הך מילתא טעמא צע, שרבינו הגדול הרמב"ם ז"ל לא חידש לנו דין זה דשוטה דל"ד זורק אבנים וכו' רק בהל' עדות [פ"ט הל' ט'], ולמה לא הביא חילוק זה בה' שחיטה (פ"ו) [פ"ד] הלכה ה' ששם כתב ששחיטת שוטה פסולה. וכן לא הביא דין זה בפ"ב מהלכות גירושין הלכה י"ז או בפ"ג הלכה ט"ו או בפ"ו הלכה (מ') [מ'] או בפ"ד מה' תרומות הלכה ב' או בפ"ב מה' חגיגה הלכה א' או בפרק כ"ט מה' מכירה הלכה ד', והרי כל אלו קדמו להלכות עדות. ואם נאמר שהמתין עד סוף כל המקומות שדבר מהם משוטה ובהלכה אחרונה נתן כלל על כולם, א"כ קשה לי לשינו של הרמב"ם ז"ל שם בה' עדות בפ"ט הלכה ט', וז"ל השוטה פסול לעדות מן התורה לפי שאינו בן מצות, ולא שוטה שהוא מהלך ערום ומשבר כלים וזורק אבנים בלעד, אלא כל מי שנטרפה דעמו ונמלא דעמו משושבת אמיד בדבר מן הדברים, אע"פ שהוא מדבר ושואל כענין בשאר הדברים ה"ו פסול ובכלל שוטים יחשב. ואם כוונת הרמב"ם ז"ל ליתן כלל זה לכל עניני שוטה בכל מקום שהזכיר בהלכותיו, הנה צדיני מכירה וצדיני תרומה וצדיני חגיגה לא שייך לשון פסול, וקחם הו"ל להרמב"ם ז"ל לומר אע"פ שמדבר ושואל כענין בשאר דברים הרי זה שוטה, וממילא הי' לכלל מילי דשוטה.

ובלכך העולה על רוחי בזה הוא דוקא לענין עדות נתן הרמב"ם כלל זה, לפי שהרמב"ם ז"ל חידש לנו טעם לפסול שוטה לעדות לפי שאינו בן מצות, ובאמת תמה עליו הכ"מ היכן הוזהר טעם זה. ואני אומר לתמוה על הרמב"ם היבא איתא אין זה תמוה כל כך, וראתה עינו של הרמב"ם ז"ל יותר ממה שראתה עינינו, אולי נמצא בן באיזה מוספתא או ירושלמי, אבל עיקר החמ"י מה צריך לטעם זה, ומה חסר לנו בהטעם שאינו בן דעת. וראיתי שגם בלח"מ הרגיש בחמ"י ז. והנה בהלכה ד' כ' הרמב"ם העצדים פסולין לעדות מן התורה שנאמר ועשייתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו, מכלל שאחיו כמותו מה אחיו בן צריח אף העד בן צריח, ק"ו לעכו"ם אם העצדים שהם במקלח מצות פסולין העכו"ם לכ"ש. והנה מה שמיעט עצדים מפני שאינם בן צריח אני חמה, דבגיטין דף כ"ג ע"ב אמרו בהדיא ללא דרשינן אחס גם אחס מה אחס ישראל אף שלוחכם ישראל למעט עצדים משליחות, אלא אדרבה דרשינן מה אחס בני צריח אף שלוחכם בני צריח, ואיחר גם עצדים לשליחות. הרי שהעבד הוא בכלל בני צריח, ופירש"י שם [עיי"ש ד"ה לא מה אחס, וד"ה אף שלוחכם] לפי שהוא חייב במקלח מצות.

ועתים שוטה, ושמה כשנשאה הי' חלים ועכשיו כשמגרש הוא שוטה וכו', עיי"ש צ"י. ולפמ"ש הי' לנו להחיר מטעם ס"ס, שמה בשעת הקידושין הי' שוטה ואח"ל חלים שמה גם עתה בשעת הגירושין חלים. זה אינו, דשם לענין אם צריך צדיקה קאמר הצ"י, א"כ כיון שיש צדינו לצרר איך נסמוך על הספק שמה הוא משופי וחלים. והלא נוכל לצדוק אולי יצרר שהוא שוטה. וא"ת אכתי תקשה מפ' חרש דקי"ג ע"ב דקאמר דאי לר"א חרש עמים חלים כו' קדושי מצי מקדש גרושי לא מצי מגרש. ושם משמע ללא מהני צדיקה, וכן כ' בהדיא בס"י קכ"א הנ"ל. וא"כ דליכא שום צדיקה נחיר מכת ס"ס הנ"ל. ולענ"ד שאין עושין ספק לכחלה להחיר לגרש שמה יהי' חלים בשעת הגירושין, אבל כיון שכבר נמגרשה שפיר יש להחיר מטעם ס"ס וכנ"ל.

ואם נימא שאחר שבשעת קידושין עדיין לא עשה שום מעשה שגעון, ואף שהי' מפחד אין הפחד והמורה סימן שגעון, ואח"כ כאשר ברח בשבת זה עיקר שגעון שלו. אף אנו נאמר שגם בהיותו בקליף לא עשה שום מעשה שגעון, רק שהי' מפחד ומחירא ואין זה שגעון. וכבר הבנתי מכותלי פסקיהם וברוחיהם ואגרומיהם של חכמי ק"ק פפד"מ שטעמם כיון שכבר הוחזק לפי דעתם צמעשיו במנהיים לשגעון, א"כ כיון שגם בקליף אמר שמחירא וזהו אחד מפרטי שגעון הראשון. ואף אם בשביל זה לצד לא הי' נחשב למשוגע, מ"מ זהו אות וראי' שלא נטרפא, וא"כ אנו מחזיקין אותו בחוקם משוגע כדמעיקרא.

וכל זה לפי דמיונם שעפ"י מעשיו במנהיים ודאי נחשב למשוגע, ואני אומר לא כן. וראי' ברורה מדברי הרשב"א [ח"ד סימן ר"א] הוצא צ"י ריש סי' קכ"א. וז"ל נשאל הרשב"א הא לאמר רבא עמים חלים עמים שוטה וכו', תשובה איצרא מסתברא דעמים חלים עמים שוטה בשעה שהוא חלים הרי הוא כפקס לכל דבריו וכו', ומסתברא דאפילו חלים בעלמא שאינו שפוי לגמרי הרי הוא כסתמא וכו', כשהוא מדבר בעניניו ואינו קורע את בגדיו, ואינו לן צבה"ק, ואינו יונא יחידי בלילה, ואינו מאבד וכו'. ואעפ"י שהוא חשש ועדיין סימני חוליו ניכרים בגופו שלא נטרפא לגמרי אלא כאדם המתחזק בחוליו, אפ"ה בשעת חלימתו הרי הוא כפיקח לשעמו, עכ"ל הרשב"א ז"ל. ולפי טבע הענין מיירי שהי' בחלה חולה ונשתטה בחוליו, ועתה מתחיל להתרפאות והוא עמים חלים. וגם צעת שהוא חלים אינו שפוי לגמרי אלא שאינו מקרע כסותו וכו', ואפ"ה הרי הוא כפיקח ולא אמרינן כיון שמחולי זה נשתטה ועדיין קנת סימני חוליו צו ואינו שפוי לגמרי, ועמים הוא שוטה לגמרי, וא"כ נחזיקנו לשוטה כמעיקרא, ואפ"ה אמרינן לא מחזיקין רעותא במה שאין צו לע"ע. ק"ו צנ"ד ששוב בשום פעם לא עשה מעשה שטות גדול, ואף שנשאר צו טבע הפחד לא נחזיק רעותא כלל

כמו שכחתי שגם דברי הרמב"ם עלמם לא אמרם אלא לענין עדות, ולא לשחיטה ולא לשאר דברים.

ואפילו אם נחפס פירוש זה בדברי הרמב"ם ז"ל לדוחק, משום דלפי פירוש זה א"כ בשאר דיני שוטה לא

פירש לנו הרמב"ם ז"ל גבול לשוטה כלל במה יוחזק לשוטה, והרי עכ"פ הי' צריך להכריע אם עד דעבד לכולהו ד' או

בחד מינייהו, שהרי נחלקו בזה אמוראי בגמרא. וגם לא הזכיר אותן בשום מקום, אלא ודאי שקמך עלמנו בכל המקומות על

מה שכ' בהל' עדות דבכל מעשה שטות שעושה ועמו משובשת סמיד מיתשב שוטה. מ"מ אני אומר שהרמב"ם

חידש לנו בה' עדות עוד דבר אחד בשוטה, מה שלא מצינו בגמ'. כי הרמב"ם חידש לנו שאף דבשאר דברים הוא מדבר

ושאל כענין, אפ"ה פסול בשביל דבר אחד שמוחזק בו שוטה סמיד. ואלמלא דברי הרמב"ם ז"ל בזה אני אומר לפי דינא

דגמ' אף באותם ד' כוליהו המתבארים בגמ' ועבד להו לכולהו, אם אנו רואין צנסיין שבכל שאר דברים הוא חכם

ושאל כענין ומשיב הרי הוא חכם לכל שאר דברים חוץ מאלו. והסביר תעיד ע"י, כי למה נסמך יותר על אלו שהוחזק בהן

שוטה, ולא נסמך על שאר הדבה דברים שהוחזק בהם חכם. אלא ודאי שבכל מה שהוחזק בהן חכם הרי הוא חכם, ובמה

שהוחזק בהם שוטה הרי הוא שוטה. ובגמ' דחגיגה דנחלקו ר"ה ור"י אם בחד מינייהו או עד דעבד לכולהו מיירי במי

שמעשי סתומין, ואין אנו מכירין אותו אם הוא חכם או שוטה, ורואין אותו עושה מעשה שטות. דר"י סבר כיון

דעבד חדא מהנך הוחזק שוטה ומסתמא הוא שוטה לכל הדברים, ור"ה סבר עד דעבד לכולהו. או מיירי אפילו במי

שעד עכשיו הי' בכל דבריו ככל שאר אנשים, ועכשיו נשתטה ועבד חד מהנך או כוליהו לכל מר כדאית לן, ובשאר דברים

לא בחננו אותו, שאמרין מדהוחזק שוטה בזה או בהנך מסתמא נשתטה והרי הוא שוטה לכל הדברים. ואפילו אם

שמענו אותו בדבר אחד משיב כהוגן, מ"מ גם המשוגעים לפעמים משיבין כהוגן, ואמרין מן הסתם הואיל ועשה

שטות צפועל מד' דברים הללו מסתמא נשתטה לגמרי, ומה שהשיב בדבר א' כהוגן מקרה הוא. ובה מיירי מהר"י

בשוטה סימן נ"ב, עיי"ש. וכל זה מן הסתם, אבל אם ראינו בחוש שדבריו זה הוא שוטה או אפילו בארבעתן, ובשאר

דברים ראינו צנסיין שהוא חכם, בודאי הוא חכם למה שהוצתן שהוא חכם ומצין, רק לעדות פסלו הרמב"ם שהרי עכ"פ

אינו בכל המצות, שהרי בדברים שהוצתן שוטה, או בשאר דברים שלא הוצתן בהם כלל, הרי הוא שוטה וליתי' בהנך

מצות דשיך בהו. ואף שבדברים שהוחזק חכם ישנו באותן מצות השייכים בדבר ההוא, מ"מ אינו בכל המצות.

ועוד אני אומר שגם להרמב"ם ז"ל שפוסק דמוחזק שוטה בכל דבר שהוא עושה דרך שטות אפילו אינו מהנך ד',

וראמגם אף שלשונו של הרמב"ם קשה אבל הכוונה נכונה, דכאן בעדות צענין שיהי' בן ברית בכל המצות,

ועבד אף שהוא בן ברית במקצת מצות ולהכי נעשה שליח, מ"מ לענין עדות לא מהני מקצת מצות ובענין שיהא שייך

בכל המצות. ומוכן כוונתו למה שאמרו פ' החובל דף פ"ח דלפינן עבד דפסול לעדות במה ה'כד מאשה וגזן או מקטן

וגזן שאינו בכל המצות ופסולין, אף עבד שאינו בכל המצות פסול. ואף שהרמב"ם רוצה ללמוד מלחיו, ובגמ' נדחו בזה

דברי ר"י, בזה הארכתי במקום אחר ואין כאן מקומו. אבל עכ"פ מה שכ' שאינו (ב"ב) [בן מצות], היינו שאינו בכל

המצות. וכן מראים סוף דבריו על כוונתו בריש דבריו, שהרי מסיים ק"ו לעכו"ם אם עבדים שהם במקצת מצות וכו'.

לפ"ז אף שוטה בדבר אחד, אף שאינו מאותן ד' דברים המפורשים במס' חגיגה דהיינו יוצא יחידי בלילה, ולן

בבה"ק, ומקרע כסותו, ומאבד מה שנותנין לו, ואינו נחשב שוטה הואיל ואין בו שום דבר של שטות מאותן ד' דברים, היינו

שאינו שוטה לכל הדברים. אבל עכ"פ לאותו דבר שנטרפה לעמו בו ומשובשת סמיד בדבר זה, הא ודאי שלכל מה שנוגע

באותו דבר הוא שוטה. וא"כ כל המצות השייכים לאותו דבר לא שייך בהו, ואף שאר מצות שייך בהו, דלכולהו שאר דברים

חכם הוא, מ"מ שוב אינו בכל המצות וילפינן במה ה'כד מאשה וגזן לפסלו לעדות. ומה עלמנו טעמו של הרמב"ם ז"ל שנתן

לשוטה טעם פסולו מפני שאינו בן מצות, ולא נתן הטעם לפי שאין בו דעה, משום דאי מטעם בן דעה לא הי' מיתשב שוטה

כי אם בהוחזק בחד מאותן המפורשים בחגיגה, שבחד מהני הוחזק לכל דבר. אבל אם הי' שוטה בדבר אחר חוץ מאותן

הדברים הי' כשר. אבל לפי הטעם שאינו במצות גם זה פסול, ולכן לא סיים הרמב"ם הרי זה שוטה לפי שבאמת אינו שוטה

לכל דברים חוץ מלענין פסול לעדות, ושפיר קאמר הרי זה פסול. ומה שמסיים ובכלל שוטים יחשב, היינו לפי שהרמב"ם

הקדים בפ' ההוא במחלתו שעשרה מיני פסולים הן, ועכשיו שפסול גם זה הרי הם אחד עשר, ולכן קאמר הרמב"ם ז"ל

שזה אינו פסול בפני עצמו אלא בכלל שוטה יחשב. ומעתה אין הרמב"ם חולק על רבינו שמחה ועל רבינו אביגדור הכהן כלל,

וכל מה שאפשר לנו להשוות המחלוקת ולעשות שלום בדברי הפוסקים ראוי לנו לפרש דבריהם כלי מחלוקת.

ורבדה ינחא דברי רבינו בעל הטורים, דביו"ד סימן א' כתב ושוטה היוצא יחידי בלילה או מקרע כסותו או לן

בבה"ק או מאבד וכו' אפילו בא' מאלו אם עושה אותן דרך שטות וכו'. והרי שסתם הטור דדוקא בא' מאלו הד' דברים,

ולא הביא דעת הרמב"ם כלל. ובחו"מ סי' ל"ה כתב הטור שוטה פסול להעיד, וזה שוטה שיוצא יחידי וכו' ובא' מאלו

וכו' והרמב"ם כתב ולא שוטה שהוא הולך ערום וכו'. הרי שביו"ד לא הביא דעת הרמב"ם ובחו"מ הביאו. אלא ודאי

מ"מ ע"כ טעמו של הרמב"ם ז"ל כמש"כ הב"י בזה"ע סי' קכ"א, מדחשיב בחד ברייתא חלה, לן ויוצא יחידי ומקרב, ולא חשיב מאבד, ובאיך ברייתא חשיב מאבד ולא חשיב הנך חלה, ש"מ דכל הברייתות לאו דוקא נקטו, אלא דוגמא נקטינהו והה"ד לכל כיוצא בהן, עיי"ש בב"י. ואומר אני אפילו נודה שנקטינהו לדוגמא, מ"מ כל הנך, הן הני חלה דברייתא ראשונה, והן מאבד דברייתא חנינא, מעשים ניהו, דעושה מעשה של שטות צידים, והה"ד לכל דכוותיהו דעושה מעשה של שטות. אבל דברים בעלמא שמדבר דבר של שטות בענין אחד, ודעמו משובשת דבר הזה תמיד לדבר דברי שטות, וכל שאר דברים אלו רואים שמדבר ושאל ומשיב כענין דברי טעם ככל שאר בני אדם, אינו נחשב שטות כלל. ללאו בחנם נקטו שני הברייתות להחזיקו בשטות ע"י מעשה בפועל שעושה דרך שטות.

ולא תתקשש ולומר לאו דוקא ולרבותא נקט אף שיש לתלות בכל א', כמו שאמר בחגיגה גנדריפוס אחדי', וק"ו המדבר דברי שטות. א"כ קשה הרי אמרו בפירוש בגיטין פ' מי שאחזו [ס"ח ע"ב] במעשה דאשמדאי עם שלמה המלך דשטיא בחדא מילתא לא סריך, ופי' רש"י ז"ל, וז"ל לא סריך, אינו נדבק לומר דבר אחד של שטות כל הימים, שזה אומר הייתי מלך ואינו אומר דבר של שטות אחרת. ולכאורה קשה, דהא אין קיי"ל כר"י דאמר אפילו בחד מינייהו דעביד דרך שטות מיקרי שטות. ובשלמא לר"ש ור"א כהן שסברי דוקא בהנך ד' ניחא, אבל להרמב"ם דסובר לאו דוקא הנך ד' קשיא. ובשלמא לפמ"ש לעיל דדוקא לענין עדות פסלו הרמב"ם ז"ל, או אפילו למה שכתבתי דאף לכל הדברים מחזיקו הרמב"ם לשטות מ"מ היינו מן הסתם שאין אנו מכירין מעשיו בשאר הדברים, והא דכ' הרמב"ם אפילו שאל ומשיב כענין בשאר דברים וכו' דוקא לענין עדות כ' זה ולא להחזיקו שטות, ג"כ ניחא. אבל אם נימא דזה לאו דוקא, והה"ד לכל עניני שטות כ' הרמב"ם כלל זה, א"כ קשיא דכאן מבואר דשיטתו בחדא מילתא לא סריך. אלא ע"כ ז"ל דהרמב"ם לא קאמר אלא בעושה מעשה צידים ובפועל דרך שטות, אבל במדבר בפירוש דברי שטות בענין א' תמיד, ובשאר דברים הוא משיב כהוגן, שפיר אמרינן שטיא בחדא מילתא לא סריך. העולה מזה שזה צרור אללי בדעת הרמב"ם ז"ל שעכ"פ מוכח אחת משתי אלה, או שיש לחלק בין שטות לענין פסול לעדות לשאר עניני שטות, או שיש חילוק בין עושה מעשה למדבר בפיו דברים בעלמא.

ובזה נלעג"ד החילוק שבין פתאים לשוטים, שדין הפתאים הזכיר הרמב"ם באותו פרק אה"כ בהלכה י', ועיין בסמ"ע חו"מ סי' ל"ה ס"ק כ"א, ודברים דחוקים מאוד. שכיון שאינו מכיר דבר והיפוכו אין לך דעת מטורפת לגמרי יומר מזה, וא"כ מה בין פתי לשטות. אבל לדידי ניחא,

שטותה שעושה מעשה בפועל ולכך סגי בדבר אחד, אבל בפתי אף שאינו מכיר דבר והיפוכו מ"מ אינו עושה מעשה של שטות צידים, רק שמדבר בפיו, ולכן צעיקן שיהי' פתי בכל הדברים.

ומעתה שכיון שנתברר עפ"י עדותו של הרב המאה"ג המפורסים לשבח המסדר הגט אב"ד קליף וצ"ד שראו את המגרש ודעמו ללוה וחסם בכל הדברים מאוד, וצירר טענותיו וחשבוניותיו שציוו לצין אשתו דברי ממון והכל צמועצת ודעת, אפילו נימא מה שהי' מדבר שיש עליו פחד מות הי' דברי שטות, מ"מ יחשב פיקה לענין גט ושאר דברים. וביחוד פוק חזי מאן גברא רבה דקמסאיד על כל הזמן שהי' בק"ק בון דלא נשמע ממנו שום דבר של שטות ולא שום מעשה של שטות, רק מה שהי' מפחד. וכבר כתבתי שלדעמי גם הפחד הזה הכל צמרמה ובחכמה, מ"מ אף אם ניחא לחכמי פ"פ שפחד זה הי' לחנם ומחמת שטות, כל זה אינו מוזיק לגט. והרי הרבני המופלא ומופלג מוהר"ר שמעון ק"ה מק"ק בון מעיד שכל זמן היומו בק"ק בון בכל הדברים דיבר בחכמה, וכדאי הוא ר"ש לסמוך על דבריו אפילו שלא בשעת הדחק, ובחנם כתבו חכמי ק"ק פפד"מ שטנה עליו כאלו לר"ש אין כל. והנה ח"ל אני מוצא אותו מלא דבר, יש ויש אתו דבר ה' זו הלכה צרורה וידו בכל פילפולו בחכמה ודעת, והוא סופר וחסם ונותן אמרי שפר, ומכבודו לא ירד מחמת דברי חכמי ק"ק פפד"מ, כי רואה אני ששנאה קלקלה השורה אלל חכמי ק"ק פפד"מ. ומעשה לא יחוש שום אדם על עצמו, והרואה לישא את הגרושה לאה בת ר' יאקב ג"ה מבון אחרי שיגיע הזמן המבואר יזכה במקחו, כי אין עליו שום חשב איסור ואפילו חסיד שבחסידים יוכל לישא אותה. וכבר המירוה הגאונים הרב הגאון ממין והגאון מאמשטרדם, וכפי הנשמע גם כבוד הגאון מחו' אב"ד ק"ה אה"ו ז"ל החיר אותה. ומעשה אם יסכימו אותו עוד שלשה רבנים מפורסמים מראשי קהלות הנני על משמתי להחיר האשה הנ"ל ושלל לחוש כלל לחרוים שהכריזו בק"ק פפד"מ, והי' להם אשר להם אם הם מעלימים טעמם לא נשגיח בהם. ואין לנו עסק בנסתרות, והנגלות לנו ולבנינו לעשות עפ"י המורה, והשי"ת יצילנו משגיאות.

והחשש השני שעולה על דמיוני שבצבילו פסלו חכמי ק"ק פ"פ וצטלו הגט הוא שבציל שגם בקליף אמר המגרש שרואה לצרות מעבר לים מחשב סכנה ואינו רואה לעגן לאשתו, א"כ חלה הגירושין בסכנה. וכיון שחזר למקומו ונתגלה שאין בו סכנה בטל הגט, דומיא דמוכר בית אדעתא למיסק לארעא דישראל. ואם על יסוד זה בנו יסודם חכמי פפד"מ זהו יסוד רעוע, והרי בהדיא מבואר בש"ע חו"מ סי' כ"ז שזהו דוקא שאומר בשעת המקח, אבל במוכר סתם, אעפ"י שקודם המכירה אמר שהוא מוכר ע"ד כך וכך, כיון

בשמים לא מחזיקין. ואפילו אם הי' משבר כלים וזרק אבנים ומקרקע כמותו והי' לנו דבר לתלות בו שיש בו טעם, ג"כ לא הי' מחזק בשוטה. ודוד המלך ע"ה שינה טעמו לפני אבימלך ועשה מעשה שוטים בחכמה ובהערמה. ועד כאן לא כ' הרמב"ם שמי שנמצא דעמו משושמת בדבר מן הדברים בכלל שוטים אלא בודאי עושה דרך שטות, ולכן כ' הרמב"ם משושמת תמיד, באופן שלא הי' לתלות שכוונתו לאיזה ערמה, שהרי היא משושמת תמיד בדבר זה. ותמיד יש לנו לתלות צמה שנוכל ולא לתלות בדרך שטות. ואף שלעיל כתבתי לפרש דברי החוס' בגיטין דף ע' ע"ב ד"ה ניהוש שאין כוונת החוס' מחמת ספק ניקול. היינו בנשחטק שזה צריך בדיקה לזרר שהוא חכם, כי מן הסתם מחזיקין אותו בשוטה, אבל נשאר כל אדם לא.

וכבר ראיתי שכבוד הרב הגאון דק"ק פיורדא נ"י ג"כ כתב ראי' מאומר כתבו גט לאשתי ועלה לגג ונפל ומת, ואח"כ אס מעצמו נפל הרי זה גט, ואין לך מעשה שבעון ממאבד עצמו לדעת ואעפ"כ אין מחזיקין אותו לשוטה בזה.

ובמעשה משפט האשה לאה בת הר"ר יאקב ג"ה מצנן, אלמלא כבודם של חכמי חקרי לב מק"ק ספד"מ והגאון החסיד אב"ד שלהם הי' יוצא מאחי להחירה חייב לכל גבר דיחצנין מן הלוים או מן הישראלים חוץ מן הכהנים, אבל מפני כבודם של החכמים הג"ל אני מתון עוד.

ועתה אשא מול חכמי פ"פ פני, ואמס אדברה ואשאלה מאתם מענה לשון. יפתח שפתם שפתי פרה ושושן. ויודיעונו על מה אסרו העלובה קשת רוח, אסרוה חבלי העיגון ויכול על מגן, וה' צבאות על חכמי ישראל יגן שלא יהי' ח"ו מחלוקת בין החכמים, כי לא נעשה כזה מימות עולמים, ואפילו סנהדרי גדולה אשר בלשכת הגזית טעמם ונימוקם לא היו מעלימים, ואם מנינו י"ב חודש שלא הי' הטעם מפורסם היינו בגזירה חדשה שגזרו מדעמם ולא מדין תורה כי היכי דלא לזלזלו. אבל מה שהורו על פי התורה אין מקום להסתיר ענה במחשכים, ולמה לכס כל זה, הלא טוב להסיר מכס עקשות פה ולזות שפתים, ואין זה לכס כלל לשום העדר כבוד, כי אין הדבר הזה בגבול. ומעולם לא צאה האשה ממחילתם ולפנים. א"כ בדבר הזה לא הם לבד אדונים. וממילא לא נטלה הענה מניימם שאר חכמי הדור וצבונים. ואם עדיין שפתותיהם יהיו חשוקים. ובלי טעם וראי' יאמרו אלה החוקים. אשר גזרנו להקים. הלא יראו שכבר יצא לנגדם האדם הגדול בעניקים, זקן ויושב בישיבה הרב הגאון המפורסם אב"ד ק"ק מיץ. וכוחא דהתיירא דילי' כבר נשמע למרחקים, ולא תאמר יחידאי הוא כי מימינו ומשמאלו נושקי רומי קשת בחילים וצדקים, גאוני הדור מובהקים המוכנים להמיר, יחתמו צבאוי ויכתבו בשוקים ובדלי' ירבו המתיירים. ואז היחידים אס כגובה ארוזים גבהם, קשת מלממה ישברו

דבשעת המכירה לא אמר כך אינו חוזר. וכאן מה לנו משגיחין בזה שדבר קודם שנה לכתוב הגט, כיון דבשעת כתיבת הגט לא הזכיר דבר, וכן בשעת נתינה, אין כאן חשש. ואף ש"א דבמתנה דברים שבלב הוה דברים, מ"מ גט למכר לא דמי שהרי הבעל יוצא חפשי מכל חיובים לאשתו שאר כסות וכו', ובהדיא אמרו גילוי דעת בגיטין לאו מילתא. ועוד שהרי בפירוש אמר שהוא מנוה לכתוב בלי תנאי, וכן אמר בפירוש בשעת נתינה.

וזכור ימות עולם מה שאירע בדורו של הסמ"ע, שהוא סידר צווינא גט של מרת בת שבע, ומהר"מ מלובלין הי' קרוב של המגרש ורצה לבטל הגט מטעם שלא גירש אלא מפני אימות מות וכיון שעמד מחליו נבטל הגט, ועל ידו החזיק מהר"ם יפה בעל הלבושים. ואעפ"כ נאספו כל חכמי הדור ההוא ובראשם מהרש"א ונתנו חרם חמור על המוציא לעו ונשאת ליחוס ארץ, ואין לך אומדן דמוכה ומגרש מחמת אימות מות יומר מגט שכ"מ, ומ"מ כיון שאומר בפירוש שהוא נטמן בלי תנאי הגט מועיל אפילו עמד מחליו.

ועוד שכתבן אין שום אומדנא, ואשר לצי אומר לי במעשה תעשוים של המגרש הזה מחילתו ועד סופו. ועוד שתיכף צבאו ללונדון הי' צריא וחלים לגמרי. ומה שאמרו המוציא לעו שבעברו צים נתרפא, זה חירוץ אויב, ואדרבה דרך היס לעכור דעמו של אדם. ולכן אשר אני שופט במעשה הזה שהחמת המגרש הזה כאשר יצא קודם החתונה לקראת הכלה לא מלאה חן בעיניו והי' מליזה טעם שיהי', ואין טעם לרצון. ואולי מחמת בושמו מאביו וקרוביו ומחמתו לא הי' לו העזה לדבר דבר ולמאן מלקדש, וע"כ הכניסה לחופה ועילה מצא לעשות מעשה ולברוח בשבת שקורין וויין שענק, ולומר שיש לו ס"י להשאר בתדינה. וכל זה הי' כוונתו כדי שתקבל גט ברצון, כאשר הוכיח סופו על מחלתו שגירשה ברצון ובשמחה. ואחר הגירושין נסע ללונדען והי' צריא כמאז וכמקדם, ומעולם לא הי' שוטה כלל ולא הי' בלבו שום מחשבת רשע. אבל קרוביו אלפוהו שיקרא וכבר גרשת' עמה יש לך מקום לערער ולהוציא מעות, ולמדוהו שיאמר שהי' שוטה. זה אשר אני מדמה במעשה הזה. וא"כ אין כאן אומדנא דמוכה ולא אפילו גילוי דעת. ולא אמרינן אומדן דעתא מחמת שאמר סכנה הוא לו לכן גירשה, אלא אדרבא מחמת שרצה לגרשה אמר סכנה הוא לו. ואף שאמר טעמו לפני הרב המסדר מה סכנתא הוא לו והעיד המסדר שיש טעם לשבת, אני אומר שהמסדר לא העיד שדברי המגרש אחימיים אבל העיד שראוי להיות הפחד מחמת סכנה כו', אבל לא נחברר בפני המסדר שאמת הדבר שכתבתי המגרש כן הוא.

ויתר מזה אומר, שאחר שיש לנו טעם לתלות כל מעשיו משעה ראשונה שלא הי' דרך שטות, אחזקין אינשי

ואנשי חיל לא מצאו ידיהם, ומי לנו גדול מר"ה הגדול אשר הכריע צדק מאזנים כל חכמי ישראל, וכאשר הרצה לחלוק בתנורו של עכנאי חזיריו צאו בחימה שפוכה לא שככה עד אשר עשו אמו צרכה. וכל דבריו חוץ מארבע מקומות נדחו מהלכה. ואף אם חאמר שאתם גדולים בערך הדור הזה יותר מר"ה נגד חכמי דורו, הגה אהדל מלדבר עם כבוד בשר ודם. אמנם הידמו לעליון, והלא ר"ה הגדול לשמים עלה שיאו. ומן השמים כמותו הכריעו, ואעפ"כ מצאו תשובה כי לא בשמים היא וכבר ניתנה תורה להקות אחרי רצים.

ובמעשה אני אומר דעתי להלכה. אבל לא מעשיו למעשה, כי אם כאשר יושלם הזמן שאקבע. ועכ"פ לדינא לפי הנראה לי לעת עתה האשה הזאת שריא. אמנם לכבודן של חכמי ק"ק פפד"מ אמינא, הואיל ומצינו לפעמים בחלמוד שלא גילו עד י"ב חודש, ואף שכתבתי שזה הוא רק בגזירה חדשה שגזרו, אני אומר אולי גם חכמי פ"פ למגדר מילתא ולהוראת שעה גזרו. ולכן מיום שהחילו חכמי ק"ק פ"פ לדבר מזה, היינו תשרי העבר עד חוס שנה חמימה, ואם נמעצרה השנה נמעצרה לחכמי פ"פ, ועד מלאת שנה חמימה האשה לא תנשא, וצ"ן כך נשמע מה צפיהם של חכמי פ"פ אשר לפי השקפה ראשונה אם יאמרו טעמם קרוב הדבר שכל חכמי הדור יודו לדבריהם של שבעה משיבי טעם, ואם יהי' לדבריהם פירכא יודו הם לשאר חכמי הדור. וצ"ן כך מהיום הי' ראוי לגזור בחרם הגדול על מי שיוציא לנו על הגט או חכר דבר מהכרזות הראשונות ויהי' כוונתו להטיל דופי ושמצה בגט זה. אבל לפי ימוסי המדינות אין לנו רשות לגזור בחרם, אבל לנו מזכירים שכבר יש על זה גזירת הקדמונים בכל מיני חומרות, ומי שיעבור ע"ז ויוציא דבה הוא רשע בעונו ימות וכל הדור יהיו נקיים. אמנם יא' מן הכלל חכמי ק"ק פפד"מ או שאר חכמי ישראל שירצו לפלפל בדבר הלכה זו, לכולם הרשות נאונה עד זמן הנ"ל למען יא' הדבר לאורה, ולעשות כחורה.

ובהג"ע זמן הנ"ל וחכמי ק"ק פפד"מ לא ירצו להגיד טעמם, או שיאמרו טעמם ולא יתקבל עד שרבו המתירים על האוסרים, או האשה הזאת הנשא באוות נפשה ככל אשה אשר מאישה גרושה. ומיום ההוא והלאה מי שיעבור ויוציא דבה על האשה, לאמר כי לא כדת היא גרושה, מכחו תהא אנושה. ורצנה בו כל האלה אשר בתורה מפורשה, תכסהו בוושה. ואם יעז מנחתו כנחושה, הנרעה שם חפרח וחפשה, טמא טמא יקרא לא יטרף לכל דבר שבקדושה. והשומע יתברך בצרכה משולשה. ואני צטות בחכמי ק"ק פפד"מ והגאון המפורסם אשר בראשם, אשר המה מעולם חכמי חידות וכלל המעלות ומדות להם עשר ידות. ומעולם בנפיהם סוככים להסתופף צללם עדת ישראל, עדת ישראל להיות צחחדות. שגם עתה משאר חכמי ישראל לא יהיו

פרודות, ולא יעברו על לאו דלא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות.

ובהג"ע זמן הנ"ל, אם שאר חכמי הדור יכריעו להפיר יחוסו לעצמם במקלהתם, ומדברי ר"ת וחלמדיי

ספיר גורמם, ולהעביר קול במחנותם להכריז בנתי כנסיותם לנטל הראשונים מדעתם ולהכריז כח דהחירה של האשה הנ"ל. וחכימא דרא וחכידים כמותם היינו רבוצייהו שנמנו מקום לחלמדייהם לנחם, ומודים דרבנן היינו שבצייהו.

ולא יאמרו מי הוא זה אשר בא לרדוחינו ולהכות לנו את הדרך אשר נעשה בקהל עדתנו. תלמידכם אני ומימכם אני שומה בנמא. ורצן גמליאל חלמדי של ר' יהושע הי' ודבר גדול מזה גזר עליו, שיצא אליו במקלו ובחרמילו ביה"כ שחל להיות בחשבונו, ור' יהושע קיבל דבריו. ואם יאמרו שאני התם שהחורה אמרה אין לך מועדים אלא אלו, אף כאן התורה אמרה אחרי רבים להטות ולהסיר אגודות מוטות. ובפרט שאני ח"ו לא באתי לגזור כגזר, אפילו כמזהיר, אלא כמוזכר. ואין לשום אדם לחשוד אותי לכף חובה, ואם ח"ו שגיתי לא בודון עשייתי ולטובה ולשלום היחה כוונתי, ולא ע"מ לקבל פרס עשייתי ואפילו מעות פאסט שקרוב לששה זהובים הוצאתי. ועל זה בפעם האחרון כאשר נשמלחו כמה חכריך של שטרות מק"ק צון א' חגר לסייע הפאסט מעות קבלתי, והמותר אני מוחל ומוותר מדעתמי. וק"ו שאין אני מוצע שום שכר על הוראתמי, והלואי שדברי יעשו פירות לעשות שלום בין חכמי הזמן וזה יהי' שכרי, כי באלה חפנתי ובסלע מחלוקת לא ישבתי.

הפסק הנ"ל הכינותי בשלהי אייר העבר בנחתי את העיר אחרי גמרי למודי הלכה תוס' דרכי בכל שנה ללאת לאחח ערי השדות לעסוק שם צרפואות, ואז הכינותי פסק הנ"ל, ובצואי לכאן נתייעצתי עם בית דיני הרבנים המוצהקים המאורות הגדולים ויעונוי לכחוב עוד לק"ק פ"פ וגם המה הרבנים צ"ד כתבו לשמה. ויקוו לעשות ענבים וכו' כי השיבו שלא כהוגן, ואמללא צפיהם שהמה אנוסים מקניני פרנסי קהלתם שלא יגלו טעמם. וגם קפ"ו ק"ק פ"פ כתבו לכאן לקפ"ו קהלתנו לנעול דלת ההוראה בזה. ועתה אני אומר שיש לדון לדיוש את הגאון דק"ק פ"פ ובית דינו שגם בחלה חנוס הוא בכל הדברים האלה. ואם באתת אף לאותה בוושה וכלימה שבעלי צמים יכנסו ראשיהם צדיי סורה וראוים הם קפ"ו ק"ק פ"פ לנזיפה ושחיקוסם מדיבורם יפה. אבל עכ"פ יש קצת זכות על הרב הגאון ג"י אשר עד עתה לא מנחתי מקום סנגוריא על הנהגתו צו ההוראה, ולכן לא אעכב עוד. ומעפה ההיחר האשה הנ"ל יא' מאחמי אמנם שחמתין עד הזמן שקבעתי. ואף שעיינתי בכתבי הרב המסדר אשר כתב אלי, והנה הוא לא שמע בעצמו מפי המגרש טעם

דברי הכותב והחומס יוס' ו' כ"ז תמוז תקכ"ז לפ"ק פה פראג.
הקטן יחזקאל סג"ל לנדא
(אור הישר סימן ל')

כריחתו רק שמע מאחד ששמע מהמגרש. מ"מ לא על זה
עמודי ההימור נוסדו. וה' יסיר קנאה ושנאה מחכמי ישראל
ויטע ציניהם אהבה ואחווה.

סימן י

תשובה שלישית של רבינו בענין

כשעבר הזמן שרבינו קצב לרבני פראנקפורט לגלות נימוקיהם, והם עדיין עמדו בסירובם, דרש והודיע
רביים שהאשה מותרת, כאשר כתב בעצמו במכתב הבא המופנה אל הרב שמעון קרפנהאגן.

להגדולים הקדמונים שהי' גדולי ישראל אירע לפעמים שגגת
הוראה, ועכשיו אמנם מתמת כבודם וקנאתם מחזיקים בזרוע
בדעתם. ועל זה אני זוכה, שאני יודע שהאנשים הללו גדולי
ישראל המה ונכשלו בזה. ועכ"פ זאת מוטל עלי לפרסם שכל
הכרוזים שלהם בעסק הך איתחא אין בהם ממש, ושום אדם
לא יחוש בזה לדבריהם. ואף כי כבודם רב, מ"מ בזה שיש בו
חילול השם צריך אני להשגיח על כבוד שמים ועל כבוד
התורה ועל תקנת בנות ישראל ולפרסם ההימור של האשה
הזאת, ומהיום ומעלה על כל העומדים פה, וכמו כן למי
שיבא לאזניו ידיעה מכרוזי הזה שאני מכריז כעת, מי שיוסיף
להוציא לעז על גט הזה אני אני צריך להחרימו בשמו כי אם
מעצמו חל עליו גזירת ר"ח, יהי' מי שיהי' אפי' אם כגובה
ארזים גבהו לא ימלט ממגודת חרמו של ר"ח.

ע"כ דברי הדרוש הנ"ל שהי' באותו פעם יומר מאלף
נפשות מישראל צבה"כ. ומעתה על רוס מעלתו להעתיק
בעדים הכרוז הנ"ל אשר הכרוזי אני בעצמי דדרושי ולקיימו
בעדים ולשלחו בכל גבול ישראל. ובקנייני פרנסי מנהיגי קהלתו
אני בטוח שיצו להכריז כן בקהלתם, ולא ישגיחו צהצלי הצלים
של כרוז פפד"מ, כי אשר דבר ה' צפוי יאמר הלכה צרורה.
ולרוב נחיתת הפאשט אקאר. דברי א"נ הדש"ת.

הק' יחזקאל סג"ל לנדא

אם היו אחנו עשרה רבנים מקהלות מפורסמות הייתי יודע
איך להתנהג נגד חכמי פפד"מ ע"פ התורה, ואז
מליצתם בהכרוז שלהם אל חיקם תשוב. ויודיעני מעלתו מי
אחנו מהרבנים והייתי משלם להם מדה כנגד מדה.

(אור הישר סימן לח)

ב"ה פראג ד' ו' תשרי תקכח"ל.

תחל שנה וברכותי לכבוד אהובי האלוף התורני המופלג
כו' המפורסים המושלם במעלות ומדות כבוד מוהר"ר
שמעון נר"ר.

קבלתי מכתבו וע"ד כרוזי פפד"מ באמת הוא עזות גדול,
ולפי הנראה המה עוצרים בזדון ובשאט נפש על
גזירת ר"ח מתמת קנאתם לכבודם. והנה צנוס גדלי' דרשתי
ברבים ופרסמתי הימור האשה צבית הכנסת, ולעשות נחת
לכבודו אעתיק לו מלין מדרוש ההוא. בסוף הדרוש כאשר
התחלתי להוכיח על מדות רעות, בהגיעי למשנה הקנאה
והמאווה כו' התחלתי בזה הלשון. מדות הללו שכיחי, ואני
מבקש ומתפלל אל ה' יצילני ממדות הללו ולא יביאני לידי
נסיון. כי הנסיון בזה קשה מאוד, ואמרו רז"ל [חגיגה ט"ו
ע"ב] שמואל אשכחי לר"י דתלי בעיצרא דדשא, והכי אמר
ומי זוטרי מה דכתיב ברבנן אי' סופר אי' שוקל, אי' סופר
המגדלים, ואמר ר' אחי' ד' מאה בעי' בעי דואג ואחיתופל
במגדל הפורה באויר, כולי האי עביד ותנן שאין להם חלק
לעה"צ, אכן מה תהא עלן, א"ל שינא טינא הימיה בלנא.
והנה כיונא בזה אני אומר על מעשה שאירע בזמנינו באשה
אחת ושמה לאה בת ר' יאקב ג"ה מק"ק בון שנתגרשה
מבעלה בק"ק קליף בבית דינו של הרב הה"ג אב"ד דשם
כדת משה וישראל, וחכמי פפד"מ פסלו הגט ורוב חכמי
ישראל החירוה להנשא, וגם אני מן המתירים. והנני נשבע
ברבים ככה נזכה להיות השנה הזאת מותרים מהגלות המר
כשם שהאשה הזאת מותרת לכל אדם מישראל חוץ מכהנים
וקרובים. ועם כל זה חכמי פפד"מ הכריזו עלי' איסור, וכמה
מן האחריות יש להוציא לעז על גט כשר. והנה ח"ו לא הי'
כוונתם להוציא לעז, אלא מתחלה נכשלו בהוראה, ואף

סימן יא

תשובה רביעית של רבינו בענין

אב"ד ק קליף והמדינה. והגירושין אשר נעשו אשחקד צימי
הסליחות. וזה יומר משנה אשר נחעוררו הרב הגאון אב"ד ק
פפד"מ ובית דינו לעורר על הגט הנ"ל בלי שום טעם וראי'.
והרבה מגאונים הזמן כתבו אליהם שיגידו טעם לאיסור. והם

הודפס מאתר אוצר החכמה

על דבר האשה מרת לאה בת הר"ר יאקב ג"ה מק"ק בונא
שנתגרשה מבעלה כ' אינא צהר"ר לזר נ"צ מק"ק
מנהיים, והגירושין נעשו כדת משה וישראל בק"ק קליף בפני
הרב המאווה ג' דשנחווה רבנן צמורה ויראה מוהר"ר ישראל
נודע ביהודה השלם - אה"ע ב' / לאנדא, יחזקאל בן יהודה הלוי [עמוד 427] {726077}

העלימו דבריהם, או שלא מצאו טעם בעיקר, או מחמת איזה סבה ואונס. ויען ששאר גאוני הדור הרצו לכתוב רכות וקשות להרצ הגאון וצית דינו הנ"ל, והם ציוו כל גאוני הדור כאלו כולם כאפס וזיהו המה נחשבים, ואין מורה לנזקה בכל חכמי הדור זולתם. ויען בכל אלה שאר חכמי הדור לא פגעו בכבודם, והיו מן הנעלבים. אבל מה שנוגע לעיקר הדין, וזפרט שלא לעזוב נח ישראל שכולה ועגונה על מגן, וזפרט שלא לצוות כ"ה המאוה"ג המסדר, לכן אחר גביית עדויות וחקירות הרצה עמדו על השורש ועל העיקר ולא דת האשה הנ"ל להיתר. והאשה לאה הנ"ל גרושה גמורה היא, והרי היא מותרת לכל אדם צלי שום חשש כלל. וגם אני הקטן והנעיר נמנית עס חכמי הדור והסכמתי להחירה. וכל זה חכמי ק"ק פפד"מ ומנהיגי ק"ק הנ"ל הכריזו בקהלם לאסור האשה הנ"ל, וגם הדפיסו דף אחד לפרסם האיסור. וכחצו שלא לשמוע לשאר חכמי הדור המחירים, כי מוהר"ר שמעון ק"ה מק"ק בונא הוא אשר הסיק בשקריו לחכמי הדור. ואני אומר לא ידעתי מה אידון צ"י. שהרצ הגאון החסיד אצ"ד דק"ק הנ"ל וצית דינו, אשר מיוס החל העסק הזה המה מצוים לכל חכמי הדור. ואין לך ציוון גדול ממה שעשו עתה באחרונה, להדפיס צפרסום שחכמי הדור החירו עפ"י הסמת איש ועפ"י דברי שקר. וכאלו אין שום יראת אלקים נגד עיני חכמי הדור שיתירו אשת איש לעלמא ולא יעמדו על העיקר ויתפתו בדברי שקר. ולכן אני אומר לא תציתו להם צזה. ח"ו לא התרנו עד אחר החקירה הגדולה וקבלת עדות כראוי. וגם האלוף והמורני המפורסם מוהר"ר שמעון ק"ה לאו קטיל קניא הוא, ויש לו יד ושם בתלמוד. ושנאת ק"ק פפד"מ קלקלה השורה.

אבל נהפוך הוא הרצ החסיד וצית דינו חכמי ק"ק פפד"מ נתפתו לדברי שקר של משפחת המגרש עפ"י תקיפי ק"ק פפד"מ. ופוק חזי כאשר הרציתי אני וצית דיני לכתוב

דברי מוכחה באהבה רבה להרצ החסיד הגאון וצית דינו הנ"ל על מה הם מעלימים טעמם. סוף משוואתם האחרונה היחה שקציני קהלם מעבדים עליהם שלא יפלטו צזה עם שאר חכמי הדור. וא"כ מדצריהם צעמם אחה למד שהמה אנוסים בדבר זה, ושוב אין למדין מהם בדבר זה כלל. ולא עוד אלא שקפ"ו ק"ק פפד"מ כתבו לקפ"ו קהלתינו שימחו ציד הצית דין הגדול שבכאן שלא יחתמו על ההיתר של האשה הנ"ל צאשר שחכמיהם עפ"י הקיסר הם דיים. והנה צזה נראה צעליל שצורוע הם צאים, כי גם אדונינו החסיד הקיסר האדיר אין רלונו צזה לאסור המותר, ואעפ"כ שוב יראים הצ"ד הגדול לצא על החמוס.

ולכן שמעו אלי אנשי לצב להלכה וגם למעשה, האשה מרת לאה הנ"ל תנשא לכל מי שתראה. ואשר יעבור מהיום והלאה ויצית לעו על הגט הנ"ל, אם כגובה ארזים גצוה יפול הנפל צרשתו של ר"ח שגור על כל המוציא לעו על הגט. ואם חסון הוא כאלונים החסון יהי לנעורת, ארוור הוא הכרת יכרת, ולא ישאר לו שם ושארית, ורצו צו כל אלות הצרית. והשומע לדבריני יתברך בצרכות שמורות וערוכות, והעושה שלום צמרומיו יעשה שלום צפמליא של מטה צין חכמיו, ויתן לצב הרצ הגאון החסיד אצ"ד ק"ק פפד"מ וצית דינו שילצשו ענוה כמדם, מדחם הראשונה כל הימים, שהמה גדולי הדור צמורה ויראה וענוה יחירה. ורק בדבר הזה גבר הניצות, וגם אולי קצת מורא מחקיפי ק"ק הנ"ל, עליהם. ולכן אחר מחילת כבודם הרמה אין להשגיח בצרוזיהם צזה, ומי שירצה לזכות צמקחו ולקחת האשה לאה הנ"ל לאשה יזכה צמקחו ולא יחוש כלל, כי אין כאן שום צית מיוחד להחמיר כלל. והרשות ניתן ציד האשה הנ"ל לפרסם דצרינו צרצים ולשלחם צכל גבול ישראל. כ"ד הכותב וחומם על דבר אמת, הטרוד על התורה ועל העבודה פה פראג. היום עש"ק י"ג כסלו תקכח"ל.

הק' יחזקאל סג"ל לנדא
(אור הישר סימן מו ואור ישראל סימן י')

סימן יב

תשובה אחרונה של רבינו בענין

דופי ושמנה, וצזה יאמרו עליו הלל כרעה. ואעפ"כ מה שיעלה צרנונו אי אפשר לי לגזור עליו או אף דרך פסק לעכב, וכל דברי דרך ענה. ומה שרונה שאשלח כתב חדש צהיתר האשה, לא ידעתי מה צורך. ואם לפרסם שאיני משגיח בצרוזים שלהם וצמה שהדפיסו, זה אין צריך פרסום. וכי נמצא בצרוזיהם איזה דבר טעם של תורה שיאמרו מפני זה הדור צהו הצבנים המחירים, ועוד אין לדבר סוף. ואם עוד יכריזו מחדש, גם אנחנו נכתוב מחדש. וגם שושני מחטאת, שאם אזכיר ככתב החדש הכרוז החדש שלהם, הלא אין נכון לשחוק על המעשה שעשו לצוות גאוני פולין. והייתי מחוייב עפ"י הדין לעשות כמו שעשה ירמי' הנביא אחר

כ"ה פראג ד' י"ד אייר תקכח"ל.

כ"ה תברכו למספר, אתן אמרי שפר, וברית שלומי לא חופר, מאת כבוד אהר' א"נ האלוף החורני הרבני המופלג החכם השלם הנגיד המפורסם כבוד מוהר"ר שמעון גר"ו.

מכתבו קבלתי. וע"ד הדפסת ספרו כבר כתבתי לו שראוי לפרסם גוף דבר ההיתר צדפות, ושכל אשר עשו צפפד"מ שלא צרנון חכמי הדור עשו ושהם צעלים צמיעוטים. כל זה מן הראוי להדפיס למען יעמוד למשמרת וקושטא קאי. אבל שאר דברים, דברי ניצות וקנטורים, אף שאיני מוחה צידו כי מנד הדין אי אפשר למחות כיון שק"ק פפד"מ החחילו צקלקלה תחלה, מ"מ כבר כתבתי דרך ענה, לא יתן

וא"ת עדיף ודי דברי הראשונים. ויאמין לי שלא כתבתי למדינת פולין מאומה ממעשה שריפה ששרפו בפ"ד את גזירתם, כדי שממני לא ילא שום ריב ומלה. וכעת לרוב טרדת בני הישיבה נחללת הזמן לכן מוכרח אני לקצר. דברי א"י הד"ש.
הק' יחזקאל סג"ל לנדא
(אור הישר סימן ג)

שריפת יהויקים המגלה, לכמוז מחדש דברים כהנה נוסף עליהם. ואני צורח מן המחלוקת עם ק"ק פפד"מ, שאין זה דרכי. ואם הייתי רוצה לשלם להם כפעלם, לא נופל אני מאיש. אבל רואה אני שצדור הזה המשכיל ידום מכמה טעמים. אבל לכמוז מחדש שיבא בדפוס, הדורות הבאים לא ידעו מקלקול דור הזה, ואז ידעונוי לקץ חוצה על אשר שתקמי צוה, ולכן שב

סימן יג

תשובה נוספת של רבינו שהיתה בידי הבית אפרים

גם התשובה הבאה הינה לרבינו הנודע ביהודה, וכפי שצוטטה ע"י הג"ר אפרים זלמן מרגליות מתוך כת"י שהיה בידו.

להכעיס, כי מי הכריחם להכריז כו', והרי זה דומה למ"ש צי"ד סימן קכ"ד כו' וא"כ לא הנחת בת מגורשת כו', ועוד שקול ושוברו כו'. סיומא דפסקא, שהרבנים המסדרים כמורה עשו והגט הוא כשר, ומן היום שיוודע דבריו אלה, מי שיעבור ויזיח קול לעו על הגט הוא מאורר ומקולל ואש הגדולה של ר"ת תלהטיו אשתא דגרמי לפקוהו מקרירי ולעילוהו לחמימי, לא יאבה ה' סלות לו יעשן אף ה' באיש ההוא ובכל אשר לו, וק"ו מי שירצה להביא בדפוס ערעור על הגט אפילו ברמז ולהזכיר שם המגרש כו', האיש ההוא ארור יהי, אם כגובה ארזים גבהו ותסון הוא כאלונים יושמד פריו ממעל ושרשיו מתחת, והגני גוזר שכל מי שיקנה כו', עכ"ל.

והנה יש חמת ידי תשובה אחת נכתב יד מאניהם של ישראל הגאון אמימי מו' יחזקאל סג"ל לנדא בעהמ"ה שו"ת נ"צ מ"ק ומ"ת, (משוזה זו לא נדפסה מטעם ידוע), והי' ג"כ בענין כזה, ועשו כוונים להכריז ציריד אחד שהגט הוא פסול, והגאון ו"ל שפך קיסון החימה עוה על פניהם וכתב: וע"ד הכרוז כו' והביא לשון מהרי"ק צמ"ש דברואה בגט פסול לא דבר ר"ת, היינו לומר שנראה לו שהוא פסול, אבל לא להחליט ולגמור אומר שהוא פסול, ומכ"ש להכריז ברבים כו', בזה ודאי ששלטה בהם חרם ר"ת, וגדול שצדק ואין מרפא להם, כי מי הוא צדורינו שיהי' ראוי להמיר חרם ר"ת. ואמנם האנשים האלה כוונו דלא מצטלינן קלא ועשו כוונים כדי להביא האשה בכבלי העיגון ומהי' מוכרחת ליתן תרקצי דדינרי להמגרש, אבל לא להני מעשיהם. ועיין בתשו' רמ"א סימן ז"א, וכולהו שייכא גם צוה. וגם יומר מזה, דע"כ לא החמיר ר"ת לחוש לקלא אלא היבא שהמוציא הקול לא נמכוון להכעיס, שכיון שהיתה הד' כמו רי"ש הי' סובר שהוא פסול, ומה הו"ל למיעבד, הי' צריך להודיע הדבר, ואע"פ שהי' כשר חשש ר"ת. אבל אילו שכוונו

כו"ז קרמי מסוך דברי הגאון מאור הגולה ו"ל אשר כל דבריו כגחלי אש, ובעת ההיא היו כמה גדולים שהי' דעמם לפסול הגט, וביאר בדבריו שח"ו לא עליהם מהי' הגזרה זאת שבלי ספק לש"ש נמכוונו, אך על משפחת המגרש אשר היו כים נגרש וכמעשה ראשונים כו'.
(מתוך שו"ת בית אפרים מהדורא תנינא סימן ע"ב)

חידושים במסכת יבמות וגיטין

בין כתבי יד של רבינו הנודע ביהודה ובני משפחתו שנמצאים באוצר כתבי יד של כ"ק אדמו"ר מקרלין סטולין שליט"א מצאנו דפים בודדים שנרשמו בכת"ק של הנודע ביהודה, בהם חידושי תורה ביבמות פרק י' ובגיטין פרק ד', ואידי דוטררי נינהו אנחנו מרפיסים אותם כאן כי היכי דלא למירכס.

סימן יד

חידושי יבמות

זה אינו דאשת הבן אינו צריכה לעדותו, לדידה להעיד על מיתת בעלה ודאי די באחד, ועכשיו חרי בתראי מעידים חילוף הדברים שהבן מת זמן רב אחר זה, ולפי סהדותם נשעה שנשאת אשת הבן עדיין הי' בעלה חי, ועכשיו גם אשת הבן צריכה לעדות שנים דהוי חרי ומרי, וזה נוגע הוא ועדותו נידחת לגמרי.
חודפס מאתר אוצר החכמה

[יבמות ז"ג ע"ב] אלימא מרי ומרי וכו' מה חזית דסמכת אהני. ואנו בעניותינו יכולין למשכח מרי ומרי, והאחרונים מהימני. כגון שגם להבן יש אשה ואחד מתרי קמאי קרוב לה ורחוק מחמותה, נמצא שלאשת הבן יש ע"א כשר ולחמותה שנים כשרים. ואין לומר דמתשב נוגע משום אשת הבן, נודע ביהודה השלם - אה"ע"ב / לאנדא, יחזקאל בן יהודה הלוי [עמוד 429] (726077)

או חרשת שנתקדשה כשהיתה פיקחת ונתחרשה. משנה רש
פרק חרש (יבמות ק"ב): וכו' אב"ש נשתמית וכו'. גם זה
משנה שם נשתמית לא יוליא וגמרא (ק"ג): דבר תורה שוטה מתגרשת
מידי דהוה אפקחת בעל כרחיה ומה טעם אמרו אינה מתגרשת שלא
ינהגו זה מנהג הפקר ואוקימנא

לפעוטות מתקדשת בקידושי אביה והיינו טעמא כיון שהגיעה לימים
הללו משלחה ואינה חוזרת קרינן זה והילכך אף על פי שאין זה
דעת כגדולה מתגרשת בקבלת עממה ואפילו קיבל זה אביה קידושין
ומת אף על פי שקידושיה קידושין מן הסורה דהא לא נענין דעת
האשה ועיין לקמן בסיומן קמ"א

**קיבל אביה קידושיה שהן דאורייתא או חרשת
שנתקדשה כשהיתה פיקחת ונתחרשה אבל
נשתמית שאינה יודעת לשמור עצמה לא יוציאנה
אפילו אם יודעת לשמור גיטה שעשו בה תקנה
חכמים** [לט] (י"ב) כדי שלא ינהגו בה מנהג הפקר

זודעת לשמור גיטה ואינה יודעת
לשמור עממה דלילו אינה יודעת
לשמור גיטה דבר תורה נמי אינה
מגורשת: [בדק הבית] כתבו
התוספות פרק חרש (יבמות ק"ג: ד"ה
יצתה) בשם ירושלמי (יבמות פי"ד ה"א)

בחרשת מעיקרא דמתגרשת דכסס שכנסה צרמיזה כך יולאה צרמיזה
וטעמא דקטנה וחרשת הוא משום דמשלחה ואינה חוזרת קרינא זיה
ודבר תורה מתגרשת ומה שלא עשו תקנה בהן היינו טעמא
דמאחר שיכולין לשמור עצמן שוב לא ינהגו בהן מנהג הפקר:
וכ"ש אב"ש נשתמית וכו'. גם זה שם משנה וגמרא והיינו טעמא
דכיון שאינה יכולה לשמור עממה שלא ינהגו זה מנהג הפקר אף
על פי דיכולה לשמור גיטה דהיינו משלחה ואינה חוזרת ודבר תורה
מתגרשת אפילו הכי עשו זה תקנה אבל אם נשתמית עד שאינה
יכולה לשמור את גיטה דהיינו שאינה מצננת צין גיטה לדבר אחר
אין לך משלחה וחוזרת יותר ממנה ודבר תורה נמי אינה מגורשת:

משום גרידא אין שוטה מתגרשת אפילו ביש לה אב ועיין שם בפסקי
הרא"ש (ס"ג) ושם תמצא דין עתים שוטה עתים חלומה [עד כאן]:
מצאתי כתוב (תשועות מהר"ם מרונטרנג פ"ס פ"א) כ"י מנה ואור
זרוע ה' גיטין כ"י (תשע"ב) אשה שהיתה רגילה להיות מטורפת חדש או
חדשים ואחר כך נתרפאת לגמרי ובשעה שקבלה גיטה שלווה אם
היתה יודעת מה הוא גט והשיבה על ראשון ראשון ועל אחרון
אחרון וגם מתחלה מילנה לקבל גט שהחומות שהחזיר לה בעלה
היו צד אמה כו' פן תעכב אוחס האם והשיב רבינו שמשון צ"ר
אכרסה דודאי דעמא לילתא הוה לה ואפילו מצננת כהן צין גיטה
לדבר אחר תשיבא יודעת לשמור גיטה בפרק התקבל (גיטין ס"ד) אלא
היכא דאין יודעת לשמור גיטה אינה מתגרשת ועתים שוטה ועתים

חלומה כן הוא דינה כדמוכח פרק חרש צירושלמי (יבמות פי"ד ה"א) ואני איני רגיל להפך הגירסא אלא שדילג הסופר יכולה לשמור גיטה
שראה שני פעמים כתוב לפניו יכולה לשמור את גיטה וחשב בלבו שאחד טעות ודילגו וכן היא הגירסא מאן דאמר מפני גרידא אסור מאן
דאמר מפני שאינה יכולה לשמור עתים חלומה ויכולה לשמור את גיטה וכל הנך תרתי מילי מפני גרידא אינו גט כ"ט (א) ואלו הן השלשה
חלל דיודעת לשמור גיטה ואינה ל' יודעת לשמור עממה וחדא אין יודעת לשמור את גיטה ולא את עממה ויש לה אב והיא קטנה ארוסה
ואידך פעמים חלומה פעמים שוטה וקיימא לן דמפני גרידא דהיינו רבי יצחק ורבי ינאי שהוצאו דניהם בתלמוד (יבמות ק"ג): ודברי רבי
(חייא) [זירא] לא] לא הוצאו בתלמוד לחלוק עליו והאי עובדא דאחא לידן אס עתים חלומה עתים שוטה אינה מתגרשת אבל אם באקראי
בעממא נשתמית ונתרפאת ושוב נתרפאת הואיל ואין לה וסא אין לחוש שחוזר לשטות מתמת תרי זמני וכהאי גוונא לא מקריא
עתים חלומה עתים שוטה ושלוש שמשון צ"ר אכרסה ל"ב (ד).

חלומה כן הוא דינה כדמוכח פרק חרש צירושלמי (יבמות פי"ד ה"א) ואני איני רגיל להפך הגירסא אלא שדילג הסופר יכולה לשמור גיטה
שראה שני פעמים כתוב לפניו יכולה לשמור את גיטה וחשב בלבו שאחד טעות ודילגו וכן היא הגירסא מאן דאמר מפני גרידא אסור מאן
דאמר מפני שאינה יכולה לשמור עתים חלומה ויכולה לשמור את גיטה וכל הנך תרתי מילי מפני גרידא אינו גט כ"ט (א) ואלו הן השלשה
חלל דיודעת לשמור גיטה ואינה ל' יודעת לשמור עממה וחדא אין יודעת לשמור את גיטה ולא את עממה ויש לה אב והיא קטנה ארוסה
ואידך פעמים חלומה פעמים שוטה וקיימא לן דמפני גרידא דהיינו רבי יצחק ורבי ינאי שהוצאו דניהם בתלמוד (יבמות ק"ג): ודברי רבי
(חייא) [זירא] לא] לא הוצאו בתלמוד לחלוק עליו והאי עובדא דאחא לידן אס עתים חלומה עתים שוטה אינה מתגרשת אבל אם באקראי
בעממא נשתמית ונתרפאת ושוב נתרפאת הואיל ואין לה וסא אין לחוש שחוזר לשטות מתמת תרי זמני וכהאי גוונא לא מקריא
עתים חלומה עתים שוטה ושלוש שמשון צ"ר אכרסה ל"ב (ד).

שיראו זה סימני שטות המפורשים בפרק קמא דמגיגה (ג): וצירושלמי דמסכת תרומות (פ"א ה"א) משמע עד שיראו זה (כל"ר) [כולם] לב

שיראו זה סימני שטות המפורשים בפרק קמא דמגיגה (ג): וצירושלמי דמסכת תרומות (פ"א ה"א) משמע עד שיראו זה (כל"ר) [כולם] לב

ופליג ק"מ אגמרא דידן ועיקר סימן זה המאכזר מה שזמנין לו דומיא שטותא יחירתא חזא זיה דהוה משחרר עבדו (נצח במלא קנה): ל"ד
ועוד שלא ראינו סימן זה אפילו בדקה לא נרץ והרי הוא בחוקת פיקח עכ"ל [ה] (ה). ועיין במה שכתבתי בסיומן קכ"א (ט) דין סימני
שוטה ל"ז:

ופליג ק"מ אגמרא דידן ועיקר סימן זה המאכזר מה שזמנין לו דומיא שטותא יחירתא חזא זיה דהוה משחרר עבדו (נצח במלא קנה): ל"ד
ועוד שלא ראינו סימן זה אפילו בדקה לא נרץ והרי הוא בחוקת פיקח עכ"ל [ה] (ה). ועיין במה שכתבתי בסיומן קכ"א (ט) דין סימני
שוטה ל"ז:

פרישה

(אפילו אם יודעת לשמור את גיטה) לאס אינה יודעת לשמור את גיטה אפילו מן הסורה אינה יכולה (לגרש) [להתגרש]. (כונת פסיס): (י"ב) כדי שלא ינהגו.
לזה לומר תקנו שלא יוליאנה כדי שלא ינהגו וכו'.

(אפילו אם יודעת לשמור את גיטה) לאס אינה יודעת לשמור את גיטה אפילו מן הסורה אינה יכולה (לגרש) [להתגרש]. (כונת פסיס): (י"ב) כדי שלא ינהגו.
לזה לומר תקנו שלא יוליאנה כדי שלא ינהגו וכו'.

הגהות והערות

כ"ז באור זרוע איתא, ביד אמו: [כח] הן הוא בכ"י דפר"ר. ובדפוסים
אחרים הגירסא אינה מבחנת, וכ"ה הגירסא בתשובת מהר"ם שם (בסוגריים).
ובבית שלמה ח"ב ס' צד כתב שהגירסא אינה מבחנת הוא ט"ס, וצ"ל כמו
שלפנינו: [כט] גירסת ונוסחת הירושלמי ופירושה תמצא בספר התרומה
ס' קלא (לה ע"ג), ראבי"ה ס' תקקא, אור זרוע ס' תשעה, שו"ת מהרש"ל
ס' סה, ט"ז סק"ב, ביאור הגר"א אות יב, נודע. ביהודה קמא אבהע"ז ס' פג
ד"ה ואמנם, חת"ס אבהע"ז ח"ב ס' ג ד"ה תחלה, בית שלמה ח"ב ס' צד
(קח ע"ג): [ל] כ"ה בדפוס קניגסברג וורשא-ולנא. בדפוס ורפוס שני
הגירסא דאינה יודעת לשמור עצמה: [לא] כ"ה הגירסא בתשובת מהר"ם.
ובאור זרוע שו"ת ס' תשעה הגירסא ר' זעירא, והכוונה לדברי ר' זעירא
בירושלמי שם שס"ל הטעם משום שאינה יכולה לשמור גיטה: [לב] עיין
נודע ביהודה קמא אבהע"ז ס' פג ד"ה וזהו, וחת"ס אבהע"ז ח"ב ס' ג ד"ה
אמנם שיטת וכו', ובית שלמה ח"ב ס' צד ביאור שיטת רבינו שמשון:
[ג] בדפוס ורפוס ורשא-וילנא הגירסא, עד שיראו בה כל"ר. בדפוס שני

כ"ז באור זרוע איתא, ביד אמו: [כח] הן הוא בכ"י דפר"ר. ובדפוסים
אחרים הגירסא אינה מבחנת, וכ"ה הגירסא בתשובת מהר"ם שם (בסוגריים).
ובבית שלמה ח"ב ס' צד כתב שהגירסא אינה מבחנת הוא ט"ס, וצ"ל כמו
שלפנינו: [כט] גירסת ונוסחת הירושלמי ופירושה תמצא בספר התרומה
ס' קלא (לה ע"ג), ראבי"ה ס' תקקא, אור זרוע ס' תשעה, שו"ת מהרש"ל
ס' סה, ט"ז סק"ב, ביאור הגר"א אות יב, נודע. ביהודה קמא אבהע"ז ס' פג
ד"ה ואמנם, חת"ס אבהע"ז ח"ב ס' ג ד"ה תחלה, בית שלמה ח"ב ס' צד
(קח ע"ג): [ל] כ"ה בדפוס קניגסברג וורשא-ולנא. בדפוס ורפוס שני
הגירסא דאינה יודעת לשמור עצמה: [לא] כ"ה הגירסא בתשובת מהר"ם.
ובאור זרוע שו"ת ס' תשעה הגירסא ר' זעירא, והכוונה לדברי ר' זעירא
בירושלמי שם שס"ל הטעם משום שאינה יכולה לשמור גיטה: [לב] עיין
נודע ביהודה קמא אבהע"ז ס' פג ד"ה וזהו, וחת"ס אבהע"ז ח"ב ס' ג ד"ה
אמנם שיטת וכו', ובית שלמה ח"ב ס' צד ביאור שיטת רבינו שמשון:
[ג] בדפוס ורפוס ורשא-וילנא הגירסא, עד שיראו בה כל"ר. בדפוס שני

שופטים. הלכות עדות פ"ט

ומ"ש והבוזיין. נכס"ק קידושין (דף מ"ו): אמרו האוכל בשוב וכו' וי"א פסול לעדות אמר רב לדיי בן אבין והלכה כ"א. ומ"ש והקרויבין. בפרק זה נזכר (דף כ"ז:). ומ"ש והגושים בעדותן. פרק חזקה הבתים (דף מ"ג מ"ד) פרכין דלמחר השופטין מעידים זה על זה אמאי נעשים בעדותן הם:

ב הנשים פסולות לעדות וכו'. בפרק שבעות העדות (דף ל"ו). אמרינן ועמדו שני האנשים בעדים הכתוב מדבר כלומר ללמד שאין עדות נשים וביספרי ועמדו שני האנשים נאמר כאן שני ונאמר בעדות על פי שנים עדים מה כאן אנשים חף להלן אנשים מכלן שאין האשה כשרה להעיד. ואיני יודע למה הוסיפו רבנו מלכמוז ר'אשי זו. והר"א שם שכתב אשה נזוהה לי שהרי כל התורה נגשון וכו' נאמרה: **ג ואין מוציאין מבוין במספ וב'.** מוססם בכל הגמ' דמספיקא לא מפיקין ממנה וי"ש דאין עונשין:

ד העבדים פסולין וכו'. פ' החובל (דף פ"ח). מיימי לה מגזין יקטן לוי אשה בהלך השוה ואיכא מאן דמיימי לה מדרשה דלא יימנו ודרשה זו שכתב רבינו לימא הסס וי"ש היכא אימא:

ה מי שהציו עבד. זה דבר פשוט דכיון דהלוי אינו כשר פסול הוא:

ו כל מי שנשתחרר וכו'. גיעין פ' השולח (דף ל"ט). אמר עולה אמר ר' יוחנן הנופקי עבדו יא לא למירוס וצריך גמ שחרורו כלומר יא למירוס משום דזכה בעצמו וצריך גמ שחרורו להחירו בנה ישראל וא"כ כיון דהלוי בן ברית גמור אין ראיא להעיד:

ז הקבנים פסולים וכו'. בנחמל פרק מי שמת (דף ק"ה): אמרינן דפחות מכן י"ג אין עדותו מעש מסוס דבעין ועמדו שני האנשים וליכא: ואם הוציא לעשרה שנה וכו'. למד בן כמה שאמרו כפ' יולא דופן (דף מ"ו): ונחמל דבבב רבינו פ"צ מהלכות אישות וקובר שהוא הדין לענין עדות:

ח קפן שהגיע לכלל שנותיו וכו'. דעה רבינו שיש לאיש סימנין מלמעלה וכפ"צ כפ"צ מהל' אישות והשיג עליו הראב"ד וה"ה היות הדבר נ"ע: וכן שלש עשרה וכו'. כשב רבינו ירוחם שכן כתוב בירושלמי ומפרש רבינו דהיינו כשהביא שתי שערות דאי לאו הכי דנין קקטן לכל מלי וכו' מי שמת (דף ק"ה): אמר רב הונא כריה דרב יהושע ולעדות עדותו עדות אמר מר זוטרא לא אמרין אלא בעטלעלי אבל למקרקעי אין עדותן עדות וכתבו המפרשים דקאי אמאי דלמרינן הסס לעיל מהאי מירמל דפחות מכן עשרים אע"פ שהוא בן י"ג שאינו כפי צביון מקח וממכר אינו מוכר בנכסי אביו וקאמר דלענין עדות עדותו נעטלעלי וסס הס דברי רבינו ולמנו מכלן שכן י"ג שכתב שתי שערות וכן צביון משא ומתן עדותו חף לקרקע:

ט השומה פסול לעדות וכו'. שהשומה פסול זה פשוט ומבואר בכמה מקומות. ומ"ש לפי שאינו בן מנות. י"ע היכא אימא שהטעם שהוא פסול לפי שאינו בן מנות דכפ"ק דהגיגה חזן הכל חייבים בראיה חזן משא"ו וסס (דף ג'): אמרו לו זהו שומה היולא יחידו כללה והלן בניה הקבנות והמקרקע את כסופו אימאמר אמר רב הונא עד שיהו

כולן בנה אחת ורי יוסקן אמר אפילו באחת מהן יק"ל כר' יוסקן וכן פסק הר"ש"ם ברש"י מולין וכו' רבינו דבדר מן הדברים לומר דאפילו בדבר אחד ומבאר שם דיוקא

נשים פסולות לעדות וכו'. מנזכר בפרק שבעות העדות ויפרק החובל וביספרי יליף לה מ"ש נאמר כאן ועמדו שני האנשים ונאמר שם על פי שני עדים מה כאן אנשים חף להלן אנשים ולא נשים. וקשה לי על דברי רבינו היכי שניק דרשא דתלמודא ועבד דרשא מדעתיה וכו' דאימא להך דרשא בשום דוכתא קשה דמשמעוהא דקרא לא הי לטון וכו' ולא לטון נקבה ולי משום דכתיב שנים והוא משמע לטון וכו' לא קני דלא כתיב שנים להקריה שלשה לטנים וכו' דכל התורה נגשון וכו' נאמרה. ולפיכך חזי סוכר דלעולם כוננת רבינו על הג"ש האמורה בסיפרי אלא ה"ק שדרשו לקרא שנאמר על פי שנים עדים לטון וכו' ולא לטון נקבה מדכתיב ועמדו שני האנשים ועדיין י"ע:

י העבדים פסולין וכו'. פ' החובל מיימי לה ומסיק תלמודא הדי השוה שצדקה כלימך אשה וקטן שכן אינס בכל המלות ופסולין להעיד חף חזי אכ"ה את העבד שאינו בכל המלות ופסול להעיד ואע"ג דהדר פריך על מה הדי השוה שצדקה שאינס אינס תלמודא בעבד שהיה אש מ"מ קמך עלה כיון דקוף סוף מסיק דעבד פסול לעדות מקרא אחרינא זו יומר פשוטה ואפשר שהדקא שכתב רבינו היא במקום אחר וטעמא משום דהוי עדות שלי אשה יכול להוסיפה דבעינן אחיו כמותו ממש שהוא בן ברית לכל המלות לאסוקי עבד שאינו כמותו ממש. ועדיין לריך תלמוד מיימי למדנו שהעבדים והעכו"ם פסולין לעדות מן התורה כאשר כתב רבינו ואין נראה בן דעה רש"י צביטין על משנת כל השערות שולין בערכאות של עכו"ם:

יז הקבנים פסולין לעדות וכו'. משמע דפסיקא ליה דועמדו שני האנשים בעדים איירי וא"כ אמאי לא מפיקין מהאי קרא נמי האנשים ולא נשים אנשים ולא קטנים הכל היכא דאיכא מיעוטא ממשעין כל מלי ולמה הוצרך רבינו להביא קרא אחרינא לפסול את הנשים. וכמאי דכתיבה לעיל אחי ספיר דלעולם אקרא דועמדו שני האנשים קמך ולא מיימי הך קרא אלא לגלות על הג"ש דלא הויא ועמדו שני האנשים צבעלי דינן איירי מדלא כתיב ואשר להם הריב:

יח קפן שהגיע לכלל שנותיו וכו'. פרק גא סימן בתשנה מפני שאמרו אפשר להחמין לבוא עד שלא נה העליון אבל א"א לעליון לבוא עד שלא נה החמון ואמרינן נמי כיון שנה חמון שוב אין משגיחין על עליון: **יט שנים ריב אחד וכו'.** פ' מי שמת אמר רב הונא כריה דרב יהושע ולעדות עדותו אמר מר זוטרא ולא אמרין אלא לנעטלעלי אבל למקרקעי לא פ"י אע"פ שאמרו דפחות מכן עשרים שאינו יודע צביון משא ומתן אינו מוכר בנכסי אביו אבל לעדות נאמן הוא להביד מנה שראה ושמע מכן י"ג ואיך שכתב שתי שערות והואיל ואינו שומה מלויה בזה: **כ השומה פסול לעדות וכו'.** כתב רבינו הטעם לפי שאינו בן מנות כלומר שהוא פסול מן המלות ואע"פ שמקריס מקלח מנות לפעמים היו כמי שאינו מלויה ועושה

והבוזיין. והקרויבין. והנוגעין ולאו בעדותן. הרי אלו עשרה: **ב אנשים פסולות לעדות וכן התורה שנאמר על פי שנים עדים לשון וכו' ולא לשון נקבה: ג וכן המומטום והאנדרוגינום פסולין מפני שהן ספק אשה. וכל מי שהוא ספק כשר ספק פסול הרי הוא פסול שאין העד בא אלא להוציא ממון על פיו או לחייב על פיו ואין מוציאין ממון מספק ואין עונשין מספק דין תורה:**

ד העבדים פסולין לעדות מן התורה. שנאמר ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו מכלל שאחיו כמוהו מה אחיו בן ברית אף העד בן ברית קל וחומר לעכו"ם אם עבדים שהן במקצת מצות פסולין העכו"ם לא כל שכן: ה מי שהציו עבד וחציו בן חורין פסול: ו כל מי שנשתחרר והרי הוא מחוסר גמ שחרור פסול. עד שיגיע גמ לידו ויעשה מכלל בני ברית ואחר כך יעיד: ז הקבנים פסולין לעדות מן התורה שנאמר בעדים ועמדו שני האנשים אנשים ולא קטנים. אפילו היה הקטן נבון וחכם הרי הוא פסול עד שיבוא שתי שערות אחר שלש עשרה שנה גמורה. ואם הגיע לעשרים שנה ולא הביא שתי שערות ונולד בו סימן מסומני סירוס הרי זה סרים ויעיד. ואם לא נולד בו לא יעיד עד רוב שנותיו כמו שבארנו בהלכות אישות: ח קפן שהגיע לכלל שנותיו שנראו בו סימני בגרות מלמעלה אינו צריך בדיקה. ואם לאו אין מקבלין עדותו עד שיבדק. וכן שלש עשרה שנה ויום אחד שהביא שתי שערות ואינו יודע במיב משא ומתן אין עדותו עדות בקרקעות מפני שאינו מדרקק בדברים שהרי אינו יודע. אבל בעדות מטלטלין מקבלין עדותו הואיל והוא גדול:

ט השומה פסול לעדות מן התורה לפי שאינו בן מצות. ולא שומה שהוא מולך ערום ומשבר כלים וזרק אבנים בלבד. אלא כל מי שנמפרה דעתו ונמצאת דעתו משוכשת המיד בדבר מן הדברים אע"פ שהוא מדבר ושואל כענין בשאר דברים הרי זה פסול ובכלל שומים

יח קפן שהגיע לכלל שנותיו וכו'. פרק גא סימן בתשנה מפני שאמרו אפשר להחמין לבוא עד שלא נה העליון אבל א"א לעליון לבוא עד שלא נה החמון ואמרינן נמי כיון שנה חמון שוב אין משגיחין על עליון: **יט שנים ריב אחד וכו'.** פ' מי שמת אמר רב הונא כריה דרב יהושע ולעדות עדותו אמר מר זוטרא ולא אמרין אלא לנעטלעלי אבל למקרקעי לא פ"י אע"פ שאמרו דפחות מכן עשרים שאינו יודע צביון משא ומתן אינו מוכר בנכסי אביו אבל לעדות נאמן הוא להביד מנה שראה ושמע מכן י"ג ואיך שכתב שתי שערות והואיל ואינו שומה מלויה בזה: **כ השומה פסול לעדות וכו'.** כתב רבינו הטעם לפי שאינו בן מנות כלומר שהוא פסול מן המלות ואע"פ שמקריס מקלח מנות לפעמים היו כמי שאינו מלויה ועושה

והבוזיין. והקרויבין. והנוגעין ולאו בעדותן. הרי אלו עשרה: **ב אנשים פסולות לעדות וכן התורה שנאמר על פי שנים עדים לשון וכו' ולא לשון נקבה: ג וכן המומטום והאנדרוגינום פסולין מפני שהן ספק אשה. וכל מי שהוא ספק כשר ספק פסול הרי הוא פסול שאין העד בא אלא להוציא ממון על פיו או לחייב על פיו ואין מוציאין ממון מספק ואין עונשין מספק דין תורה:**

ד העבדים פסולין לעדות מן התורה. שנאמר ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו מכלל שאחיו כמוהו מה אחיו בן ברית אף העד בן ברית קל וחומר לעכו"ם אם עבדים שהן במקצת מצות פסולין העכו"ם לא כל שכן: ה מי שהציו עבד וחציו בן חורין פסול: ו כל מי שנשתחרר והרי הוא מחוסר גמ שחרור פסול. עד שיגיע גמ לידו ויעשה מכלל בני ברית ואחר כך יעיד: ז הקבנים פסולין לעדות מן התורה שנאמר בעדים ועמדו שני האנשים אנשים ולא קטנים. אפילו היה הקטן נבון וחכם הרי הוא פסול עד שיבוא שתי שערות אחר שלש עשרה שנה גמורה. ואם הגיע לעשרים שנה ולא הביא שתי שערות ונולד בו סימן מסומני סירוס הרי זה סרים ויעיד. ואם לא נולד בו לא יעיד עד רוב שנותיו כמו שבארנו בהלכות אישות: ח קפן שהגיע לכלל שנותיו שנראו בו סימני בגרות מלמעלה אינו צריך בדיקה. ואם לאו אין מקבלין עדותו עד שיבדק. וכן שלש עשרה שנה ויום אחד שהביא שתי שערות ואינו יודע במיב משא ומתן אין עדותו עדות בקרקעות מפני שאינו מדרקק בדברים שהרי אינו יודע. אבל בעדות מטלטלין מקבלין עדותו הואיל והוא גדול:

ט השומה פסול לעדות מן התורה לפי שאינו בן מצות. ולא שומה שהוא מולך ערום ומשבר כלים וזרק אבנים בלבד. אלא כל מי שנמפרה דעתו ונמצאת דעתו משוכשת המיד בדבר מן הדברים אע"פ שהוא מדבר ושואל כענין בשאר דברים הרי זה פסול ובכלל שומים

יח קפן שהגיע לכלל שנותיו וכו'. פרק גא סימן בתשנה מפני שאמרו אפשר להחמין לבוא עד שלא נה העליון אבל א"א לעליון לבוא עד שלא נה החמון ואמרינן נמי כיון שנה חמון שוב אין משגיחין על עליון: **יט שנים ריב אחד וכו'.** פ' מי שמת אמר רב הונא כריה דרב יהושע ולעדות עדותו אמר מר זוטרא ולא אמרין אלא לנעטלעלי אבל למקרקעי לא פ"י אע"פ שאמרו דפחות מכן עשרים שאינו יודע צביון משא ומתן אינו מוכר בנכסי אביו אבל לעדות נאמן הוא להביד מנה שראה ושמע מכן י"ג ואיך שכתב שתי שערות והואיל ואינו שומה מלויה בזה: **כ השומה פסול לעדות וכו'.** כתב רבינו הטעם לפי שאינו בן מנות כלומר שהוא פסול מן המלות ואע"פ שמקריס מקלח מנות לפעמים היו כמי שאינו מלויה ועושה

ה הנהגות טיימוניות
א [ב] וכן פסק פ"ה יאע"ש שולחן פסק דכשר בדפרי' בפ"ב נהלכות כהדורין והא דחנאי בפרק בא סימן כל הכשר לדין כשר להעיד הוא ר' נאיד היא דפסל סוכא לדין ע"כ: ב [ג] כדמכא רש"י שבעות העדות ופ' החובל דאשה פסולה להעיד ע"כ:
כאבי
כל שיען (דף מ"ט): ה ז וכן י"ג שנה יום אחר עד וכלל שופט' יושב. ככל כהרס פרק מי שמת (דף ק"ה):

שופטים. הלכות עדות פ"ט פ"י

ועושה וגרע מאשה ועבד ופסול מן המורה ומו פין שעמו משובשת אינו מביין עדותו: הנכפה בעת כפייתו פסול וכו'. פ' ראוהו כ"ד כפלו מאן חילימא כפלו עד והמניח עמוס חלים עמוס שוטה כשהוא חלים הרי הוא כפקח לכל דבריו כשהוא שוטה הרי הוא כשוטה לכל דבריו:

י הפתאים ביותר וכו'. זה מבוחר כיון שאינו מביין בעניניו לא יוכל לביין העדות והוא מחזורי הגלויות ולפי שאין מנהיגו בני אדם כללי שוין לפיקד חלוי הדבר בדיון שא"ל לגייר הדבר בכח:

יא החרש כשומר וכו'. החרש שהוא שוה לשוטה היינו מרש שדברו חכמים בכל מקום שאינו לא שומע ולא מדבר דמינא

פ' מי שלחמו מדבר ואינו שומע וזה מרש שומע ואינו מדבר זהו אלם זהו זהו הרי הם כפקחים לכל דבריהם ומוחקין עלה דמינא אם לא יגיד פרע אלם שאינו יכול להגיד אמאי הא יכול להגיד מתוך הכחז א"ל אבני עדות קאמרת שאני עדות דרמנא אמר מפייהם ולא מפי כחנם מייחזי כשם שזרקין אורו לגיטין כך בזרקין אורי למשלות ומתנות ולעדיהם ולירושות קמי מיהם עדות אמר רב יוסף בר מנימי ח"ר שגת בעדות אשה דאקילו בה רבנן משום עינינא:

יב הסומים אע"פ שמיניין וכו'. מן גמס' נדה כל הכשר לדון כשר להעיד ויש שכשר להעיד ואינו כשר לדון ואמר ר' יוחנן להאחי סומא באתח מעיניו:

פ"א הרשעים פסולים להעיד. פ' זה נורד במשנה ואלו הן הפסולין משחק בקוביא וכו' ופירש"י ז"ל פסולין לדון ולהעיד ואמר רבא ליה ברבייתא פסול לעדות והוא ליה רשע והמורה אמרה אל השת רשע עד והכי מבוחר אל תשה ידך עם רשע אע"פ שהעדות אמר כיון שהוא רשע מתקום אחר אל תשה ידך עמו ותניא בפ' שבעות העדות מניין לדין שידוע בחיורו שהוא גולן וכן עד שהוא יודע בחיורו שהוא גולן מניין שלא יעטרך עמו מ"ל מדבר שקר מרחק וכחב רש"י שגורם לפסוק הדין ע"פ שני עדים ואין כאן אלא עד אחד:

אמר

פ"ב הרשעים פסולים לעדות מן התורה שנאמר אל תשת ידך עם רשע להיות עד חכם מפי השמועה למדו אל תשת רשע עד. ואפילו עד כשר שידוע בחיורו שהוא רשע ואין הדיינים מכירין רשעו אסור לו להעיד עמו אע"פ שהוא עדות אמת. מפני שמוצטרף עמו ונמצא זה הכשר השית ידו עם הרשע עד שנתקבלה עדותו. ואין צריך לומר עד כשר שהוא יודע בעדות לחיורו וידע שהעד השני עמו עד שקר שאסור לו להעיד

א עומדת פי' ליה סמיג' לאין יריד: ב טור שם ל"ד סמיג' שם: דכיון דכשר לדון דיני ממונות וכמה שכתב רבינו פ"ב דהל' קנהרדיין כל שכן דכשר להעיד דאפי' מאן דאמר אינו כשר לדון מודה דכשר להעיד וכדמנן בנדה פ' בא קימן (דף מ"ט): יש שכשר להעיד ואינו כשר לדון ואמר ר' יוחנן סומא באתח מעיניו וכו' ופירש"י אלם כשמי עיניו אפילו לעדות פסול דכמיז או ראה משמע דסומא באתח מעיניו כיון דלא ידע מעיניו כשר אפי' לדין נפשות:

פ"א הרשעים פסולים וכו'. פ' זה נורד (דף כ"ג): ונפקת מרובה (דף ע"ב): אמרינן גבי כד זומס רשע הוא והמורה אמרה אל תשה ידך עם רשע אל תשה רשע עד כלומר מה שאמרה תורה אל תשה ידך עם רשע עיניו אל תשה רשע להיות עד: ואפילו עד כשר שידוע בחיורו שהוא רשע וכו'. פ' נפ' שבעות העדות (דף ל"ג): מנין לעד שידוע בחיורו שהוא גולן שלא יעטרך עמו מ"ל מדבר שקר מרחק כולומר אפילו משום שגורם לפסוק הדין על פי שנים ואין כאן אלא עד אחד ואפ"ל היכא דעד שטמו עד שקר ולא ראה דבר זה מעולם שאסור לו להעיד עמו וצריך עיון חלואי לא מימיני רבינו הא יודע בחיורו שהוא גולן שלא יעטרך עמו מהיכא דמימיני ליה

* ונראה לפ"ד יראה לו לדינו מדינתא בערין (דף י"ג): על הא דמק ר' יהודה אומר עני והעני וכו' ופירש"י אמר קרא ואם מק הוא וכו' עד שיהא נמוסו מפחילמו ועד סופו וקמקשה ליה טובא עד זה הכלל כל שפחילמו וקופו בכשרות כשר ומרין סמי חתם דל"ק או ראה וכו' ברמיה והגדה מלא דרמנא מילמא והא איהו. י"ל שמתאן ג"כ יראה לו לרש"י שקימא משמי עיניו פסול לעדות דכמיז או ראה כמ"ש בנדה (דף נ"ג) והיחלו הכ"מ נמון דוק וישתא:

דוקא דענינא ליה דרך שוטה ואין הכוונה שצפנתם אמת שיעשה אחד מהלו דרך שוטה מיקרי שוטה אלא כשדברו בכך וכו' רבינו ונמלמא דעמו משובשת תמיד וכו' והניח חו' התם (דף ד'). או זהו שוטה זה המאכל כל מה שמתקן לו ומשמע מדברי רבינו דכ"ל להגיד מילי דקמיני דברייתא לאו דוקא אלא ה"ה לכל דבר שדרך השוטה לנשית אורחם והקד' לדוממא

נקיטניה ומפני כך לא הוכר רבינו אורח דברים השנויים סב' דברייתא אלא קתם וכחכ כל מיל שנעורת דעמו ונמלמא דעמו משובשת תמיד דבר מן הדברים וכו' ללול גם שאר דברים שלא חכרו דברייתא ומה שהכריחו לפרש בן נכמה בעור אכן העור ק"י ק"א: הנכפה בעת כפייתו פסול וכו'. גרימא פ' ראוהו כ"ד (דף כ"ח). עמוס חלים עמוס שוטה כשהוא שוטה כשמות לכל דבריו וה"נ משמע פ"ב דממונות (דף כ"ג). גבי ההוא שזכרנו דבר שטרא זבין נכסי:

י הפתאים וכו'. כן כתב בטל העיטור כאות קור"פ שכן כתב הר"ק בפשוטה:

יא הרשע מדבר ואינו שומע וכו'. נביעין ר"פ מי שלחמו (דף ע"א). מינא אם לא יגיד פרע אלם שאינו יכול להגיד ואמרין התם שאע"פ שיכול להגיד מתוך הכחז פסול דרמנא אמר מפייהם ולא מפי כחנם ואפשר דמשמע ליה לרבינו דה"ה למדבר ואינו שומע דכמיז ושנענה קול אלה פרע למי שאינו יכול לשמוע: וכן אב נשתתק וכו'. סם כשם שזרקין אורו לגיטין כך בזרקין וכו' לעדיהם ואפיקנה דוקא כפדות אשה דאקילו בה רבנן אלם בשאר עדות לא פירש"י בעדות אשה להשפיה דאקילו בה בעד אחד קרוב ושפחה. וממ"ש רבינו או שיהא ראוי להעיד בפיו וכו' נראה דמ"ל דפקה שגלה כתב ידו לבי"ד מין שראוי להגיד ולשמוע כשר הוא דכל הרחא לליה אין כילה מעכבמו ולקצרה התוספות ניבמנו פ' ד' אחין ולא כפירש"י בפירוש התומם שכתב על פי שנים עדים פרע לשלא ישלחו כתב ידם לבי"ד ועכ"פ דברי רבינו צ"ע אלם הטור כתב לשון רבינו וכן כתב צריך להעיד בבית דין בפיו ויהיה ראוי לשמוע הדיינים וכו' ואם כן לא קפידא ליה אלם כרש"י דינו יכול לשלוח עדותו לבית דין וקלט משמע כן ממה שכתב פ' ג' מהלכות אלו דין מורה שאין מקנלין וכו' הרי שלא המיר אלא לתמוס בשטר וכן נראה מהשנה רב עירא שכתב הטור גבי"ו ס"ע:

יב הסומים אע"פ שמיניין פסולים הקול וכו'. ה"ב אמרינן בפ"ב דגיטין (דף כ"ג). דאע"ג דידעי בעניעות עינא דקלא הם פסולים אך הראיה שהביא מ"ל ראה ל"ע היכא * איתחא: הסומא באחת מעיניו וכו'. זה פשוט

א עומדת פי' ליה סמיג' לאין יריד: ב טור שם ל"ד סמיג' שם: דכיון דכשר לדון דיני ממונות וכמה שכתב רבינו פ"ב דהל' קנהרדיין כל שכן דכשר להעיד דאפי' מאן דאמר אינו כשר לדון מודה דכשר להעיד וכדמנן בנדה פ' בא קימן (דף מ"ט): יש שכשר להעיד ואינו כשר לדון ואמר ר' יוחנן סומא באתח מעיניו וכו' ופירש"י אלם כשמי עיניו אפילו לעדות פסול דכמיז או ראה משמע דסומא באתח מעיניו כיון דלא ידע מעיניו כשר אפי' לדין נפשות:

פ"א הרשעים פסולים וכו'. פ' זה נורד (דף כ"ג): ונפקת מרובה (דף ע"ב): אמרינן גבי כד זומס רשע הוא והמורה אמרה אל תשה ידך עם רשע אל תשה רשע עד כלומר מה שאמרה תורה אל תשה ידך עם רשע עיניו אל תשה רשע להיות עד: ואפילו עד כשר שידוע בחיורו שהוא רשע וכו'. פ' נפ' שבעות העדות (דף ל"ג): מנין לעד שידוע בחיורו שהוא גולן שלא יעטרך עמו מ"ל מדבר שקר מרחק כולומר אפילו משום שגורם לפסוק הדין על פי שנים ואין כאן אלא עד אחד ואפ"ל היכא דעד שטמו עד שקר ולא ראה דבר זה מעולם שאסור לו להעיד עמו וצריך עיון חלואי לא מימיני רבינו הא יודע בחיורו שהוא גולן שלא יעטרך עמו מהיכא דמימיני ליה

* ונראה לפ"ד יראה לו לדינו מדינתא בערין (דף י"ג): על הא דמק ר' יהודה אומר עני והעני וכו' ופירש"י אמר קרא ואם מק הוא וכו' עד שיהא נמוסו מפחילמו ועד סופו וקמקשה ליה טובא עד זה הכלל כל שפחילמו וקופו בכשרות כשר ומרין סמי חתם דל"ק או ראה וכו' ברמיה והגדה מלא דרמנא מילמא והא איהו. י"ל שמתאן ג"כ יראה לו לרש"י שקימא משמי עיניו פסול לעדות דכמיז או ראה כמ"ש בנדה (דף נ"ג) והיחלו הכ"מ נמון דוק וישתא:

לחם משנה
הוא הדין שוטים ומרשים והוא דכוחייהו והכי אמרינן בפ' המביא טבין (דף כ"ג). גבי הכל כשרים להביא את הגט חוץ מחש"ו וכו' בשלמא מחש"ו וכו' דעמי ניהו כלומר וכיון דאימעיניו קטן פרש ושומע דכוחייהו או וכן פ' שם כה"ל שנתן וזממין כתב רבינו גבי שלמות אלם מי שאינן בני דעת וכן תשוין אינן עשין שלומין ולא עושין שלים וכו':

פ"א ואפילו עד כשר שידוע בחיורו וכו'. כתב הרב כ"מ דל"ע אמאי לא מימיני רבינו הא יודע בחיורו שהוא גולן שלא יעטרך עמו מהיכא דמימיני

מגדל עוז
יב הסומים אע"פ שמיניין ב' על סוף הפרק. פ' יש עמלין (דף קכ"ח) ופ' אחד דיני ממונות (דף ל"ד): פ"א הרשעים פסולים להעיד כו' עד אל תשה רשע עד. כשכונות פ' שבעות המדות (דף ל"ג) ובסנהדרין פרק א' נורד (דף כ"ג): ואפילו עד כשר שידוע בו' עד שנתקבלה עדותו. מביין סוף פרק מרובה

הוא הדין שוטים ומרשים והוא דכוחייהו והכי אמרינן בפ' המביא טבין (דף כ"ג). גבי הכל כשרים להביא את הגט חוץ מחש"ו וכו' בשלמא מחש"ו וכו' דעמי ניהו כלומר וכיון דאימעיניו קטן פרש ושומע דכוחייהו או וכן פ' שם כה"ל שנתן וזממין כתב רבינו גבי שלמות אלם מי שאינן בני דעת וכן תשוין אינן עשין שלומין ולא עושין שלים וכו':

שרפואתו צדינו כדאיחא צממא ומשום הכי מדמי ליה לישן ולא לשוטה משמע דהיכא דלאו קמיה צדן כגון שאר אחוי רוח רעה זולת קורדייקוס מודה ריש לקיש לשוטה מדמינן להו וכיון שכן אפילו לריש לקיש אס כחבו ונתנו קודם שיצירא אינו כלום ואס כן הרמב"ם הוה ליה לפרושי דדוקא דקמיה צדן הוא דפסול אבל לאו קמיה צדן בטל נמי הו ועוד שלא הזכיר הרמב"ם (ה"י) קורדייקוס אלא מי שהיה רוח רעה מצעתת אוחו וכוז המצועעים מרוח רעה לאו קמיהו צדן ב:.

ג נשאל הרשב"א (מ"ד סי' רל) הא דלמר רבא ג (ר"ה כח).

עמים חלים עמים שוטה כשהוא חלים הרי הוא כפקח לכל דבריו קיימא לן כוותיה ואס גירש בשעה שהוא חלים גיטו גט או לא קיימא לן כוותיה ואין גיטו גט עד שיסתפה ואיסקתפא לי הא משום דמשמע בירושלמי (גיטין פ"ו ה"א) דרבי יוחנן דלמר גבי אחו קורדייקוס לכשיסתפה פליג עליה: **תשובה** איצרא מסתברא דעמים חלים ועמים שוטה בשעה שהוא חלים הרי הוא כפקח לכל דבריו ודרבי יוחנן לא פליגא וכדבעינן למיכתב ואפילו למאי דציברא לך דפליגא אס איחא הא קיימא לן כרבא דבתרא הוא וכן פסק הרמב"ם בפרק כ"ט מהלכות מכירה (ה"ה) וכן פסק רבינו האי (ספר המקח והממכר שער ג הדרך השביעי עמ' נא) ונדלוי דהכין הלכתא מההיא דבר שטיא דפרק ז' דכתובות (כ.). ומסתברא ד' דאפילו חלים בעלמא שאינו שפוי לגמרי הרי הוא כפקח כסתמא דמילתא דקא אמרי כשהוא חלים הרי הוא כפקח לכל דבריו [ו] לא בדקיה [בלחוד] ד' כנשתתק אלא שהוא חלים שהוא מדבר בעניניו ואינו קורע בגדיו ואינו לן צדיק הקצרות ואינו יואל גלילה ואינו מאכז מה שנותנין לו שהם סימני שוטה כדאיחא בירושלמי דגיטין (ט) ובתרומוהו (פ"א ה"א) ואף על פי שהוא חשש ועדיין סימני חליו ניכרים בגופו שלא נתרפא לגמרי אלא כאדם המתחזק מחליו אפילו הכי בשעת חלימתו הרי הוא כפקח לשעתו [ה] עד כאן לשונו. ועיין במה שכתבתי בסיומן (א') [ק"ט] (ב: ד"ה מלאכי חוב) וגם במה שאכתוב בסיומן זה (ט. ד"ה ואס):

ד **לפיכך שכיב מרע שמצוה לכתוב גט לאשתו צריך לדקדק בו שהיה שפוי וכו'.** צריש פרק מי שאלחו (ע:). גבי הא דלמר רב יהודה אמר שמואל שחט בו שנים או רוב שנים ורמו ואמר כתבו גט לאשתי הרי אלו יכתבו ויחטו דלמרינן התם דעתא זילתא היא כתבו המוספות (ד"ה התם) בגט שכיב מרע אומר ר"י דלריך לזכר שלא יתקלקל צין כמינה לנתינה דאס נתקלקל צנתיים אפילו נתפקח לצפוף אינו מועיל ופעמים ששכיב מרע אינו דעתו ומספקא לי חשבינן ליה כשוטה או שמת חוננא [ה] בעלמא הוא דנקטיה וכיפן דמי עכ"ל. ואין כוונת המוספות כדמשמע לכאורה דכל דכיון שנתקלקל צנתיים הוא פסול דכל כהאי גוונא משמע לי דכשר

סברא דקמיה צדן דאפילו קמיה צדן פסול הוא כשכתבוהו ונתנוהו בחליו כיון דלריך לרפואה מחוסר מעשה הוא אס כן הוא הדין כשאין קמיה צדן נמי הכי דיניה דאין צנברא זו לא להקל ולא להחמיר: גם מה שמתה למה כתב פסול ולא כתב בטל לפי עניות דעמי אין כאן קושיא דכיון דרבי יוחנן קאמר אין כותבין אלא לכשיסתפה משמע הלשון דאין זה אסור אלא מדרבנן דאס היה הגט בטל מדלורייחא הו ליה לרבי יוחנן לומר אס כתב בחליו אינו כלום מדלא אמר הכי אלמא דליו אלא פסול מדרבנן ועוד דכיון דליו מפורש דצדי רבי יוחנן אס בטל

הגט אס לאו אין לט להקל מסכרת לצנו ולכן העיקר כדברי הרמב"ם ולא כמו שכתב רבינו דאס כתבוהו ונתנוהו בחליו אינו כלום דמשמע דהגט בטל מן התורה ואין חוששין לו כדן שוטה כדפרישית וליחא דלא קאמר תלמודא אלא דרבי יוחנן מדמה ליה לשוטה אבל לא שהוא חסוב שוטה ממש. נראה לי. ועוד יש לפרש דהרמב"ם ציברא ליה דהכא כיון דבשעה שזויה לכתבו היחה דעתו כלולה אף על פי דלחר כך נשתטה ממש לא הו אלא פסול כדמוכח ממאי דמקשה לרבי יוחנן משחט בו שנים ולא מקשה לריש לקיש וכמו שכתב הרשב"א בחידושי (ט: ד"ה הא דאקשינן לרי יוחנן) ע"ש:

ד **אבל כשיכתב בכתבין וכו' ונותנין אותו לכתובתו** וכו'. כתב בית יוסף דאפילו חזר ונעשה חולה צין כמינה לנתינה כשר הוא כיון דבשעה שזויה לכתבו היה צריא וגם בשעת כתיבה ונתינה היה צריא אפילו צנתיים היה חולה לית לן צה וכן מה שכתב לפיכך שכיב מרע וכו' דבשכיב מרע נמי לריך שיהא שפוי בשעה שמתוה לכתבו גט לאשמו ואף בשעת כתיבה ואף על פי שרבינו לא הזכיר בשכיב מרע שיהא שפוי גם בשעת נתינה לא חש להאריך לפי שנסתמך על מה שכתב מקודם באחו רוח רעה לאחר שזויה לכתבו דלא יכתבו ולא יחטו עד שיהא שפוי בשעת כתיבה ובשעת נתינה והוא הדין בשכיב מרע דלמדוהו רז"ל מדין אחו רוח רעה כמו שכתבו המוספות (ט: ד"ה התם) וכל הפוסקים אחריהם ועוד דהרא"ש לשם אף באחו רוח רעה לא כתב אלא שיהא שפוי אף בשעת כתיבה ולא הזכיר נתינה ורנה לומר הוא הדין נתינה וכן הדין בשכיב מרע. ועוד יש לומר דלפי דהעיטור מולק בשכיב מרע דאפילו בשעת כתיבה אין לריך שיהא שפוי אלא כיון שזויה לכתבו כשהוא שפוי כותבין אפילו נשתתק לכך כתב צנברא הראשונה דלריך שיהא שפוי בשעת כתיבה דלא כדעת העיטור דמחלק צין אחו רוח רעה לשכיב מרע אבל לעולם גם בשעת נתינה לריך שיהא שפוי לצנברא הראשונה ועיין צדיק יוסף (הארון) [שהארין]:

היכא שנכתב בעודו שפוי ונתקלקל חזר ונשתפה ונתנו לה כשהוא שפוי הוא דהא כשאלמר כתבו גט לאשמו ואחו קורדייקוס ואמר אל תכתבו

פרישה

(ה) **ואם כתבו ונתנוהו.** רנה לומר כתבו או נתנוהו ורנה לומר צנברא אס כתבו כנר כשהיה צריא ונתנוהו בחליו: (ו) **לא שנא אם מת וכו'.** ונפקא מינה לענין יטס וחליה ולכנה וכהאי גוונא: (ז) **לא שנא נתרפא.** רנה לומר ואפילו אס הסכים כשנתרפא על כתיבתו ונתינתו שנעשה בתוך חליו: (ח) **ונותנין אותו.** הלשון אינו מדוקדק דפתח כמינה ומסיים צנתיים ויש

הגהות והערות

להיות, (מה שאמר רבא וכו') קיי"ל כוותיה ואם גירש בשעה שהוא חלים גישו גט או לא קיימא לן כוותיה עד שישתפה לגמרי כי וכו' דפליג עליה [עכ"ל השאלה]. והשיב [הרשב"א] דאפילו חלים בעלמא וכו': [ד* כן הוא בתשובת הרשב"א שם: [ה] עיין שו"ת חת"ס אבהע"ז ח"ב סי' ד ד"ה והנה כתב לי בשם ר"ש קלובר מברוד. ועיי' חלקת יואב ח"א תאע"ז סי' כ ד"ה נחזור להג"ל, מה שמשגי ע"ז: [ו] פירש רש"י בימא פג ע"א ד"ה תנבא, שרות מחמת חליו. והערך (ערך תנב) פירש כעין טריות דעת בעלמא:

[ב] עיין ח"י הרי"ם אבהע"ז קכ"א ס"ק ה וס"ק ו מש"כ בזה: [ג] בגמ' שם אין זה בשם רבא, ומקור המימרא הוא בתוספתא דתרומוה פ"א ה"ב. וכתב הפר"ח ע"י ג, מה שהביא בב"י בשם תש"ו הרשב"א הא דאמר רבא עתים חלים וכו' לא ידענא היכא איחא להא מימרא וצ"ע עכ"ל: [ד] הדברים מכאן עד סוף לשונו ישנם גם בשו"ת הרשב"א ח"א סימן תשסו. ויש שם טעות סופר, עיין שם שלשון התשובה מתחיל לא קיי"ל כוותיה שישתפה לגמרי כי מן הירושלמי נראה כ"י יוחנן דפליג עליה וחשיב דאפילו חלים בעלמא וכו'. ומרברי הרשב"א בתשובה בח"ד נראה דצריך

רבינו אלא לענין שחיטה שמה שחטה מי שאינו ראוי לשחוט או שמה נחנבלה צידו אצל לענין איסור בשר שנחטלס מן העין נסמך רבינו על מ"ש לקמן בסיומן ס"ג ולענין דין יאוש שהוא של מולאו כתב רבינו נחמן המשפט סימן רנ"ט והכא ודאי לא אמר דכשרה אלא בדליכא למיחש לבשר שנחטלס מן העין ומיהו"ך (דרישה אות ה) האריך בזה ודמה לפשוטו ואין דבריו נלפע"ד גם מ"ש דלרש"ס אינו אסור בשר שנאבד ומלאו אלא במקום דליכא רוב ישראל וכ"כ בסיומן ס"ג (פרישה אות ד) ליחיה אלא אסור אפילו ברוב ישראל כמו שכתבתי בסיומן ס"ג ע"ד ע"ש [עד כאן]:

הוא (כה) חרש שאינו שומע ואינו מדבר (הא) חרש שאינו שומע וכו'. משנה בריש חולין (ב) הכל שוחטין ושחיטתן כשרה חוץ מתרש שוטה וקטן שמה יקלקלו שחיטתן וכולם ששחטו ואחרים רואים אותם שחיטתן כשרה ומן צדק קמא דתרומות (מ"ז) חרש שדברו צו חכמים צלל מקום שאינו לא שומע ולא מדבר. וגבי שוטה תניא צדק קמא דחגיגה (ג:) איזהו שוטה היואל יחידי בלילה והלן צבית הקברות והמקדע את כסותו איחמר רב הונא אמר עד שיהו כולן צבית אחת רבי יוחנן אמר אפילו צבית אחת מהן ואוקימנא פלוגתייהו דעביד דרך שטות אכל אי לא עביד דרך שטות אפילו עביד כולהו לא מחזיקין ליה כשוטה ומשמע דהלכה כרבי יוחנן לגבי רב הונא וכן פסק הרא"ש בריש חולין (פי' ד) וכן נראה מדברי הרמב"ם בפ"ט מהלכות עדות (ה"ט) ונראה מדבריו שם דהני ד' דברים לאו דוקא אלא הוא הדין לעושה דבר מן הדברים בדרך טירוף ושיבוש דעת בכלל שוטים יחשב וטעמו אכתוב בטור אכן העור סימן קכ"א (ט סע"א ד"ה סימני) בס"ד. ותניא מו בפ"ק דחגיגה (ד.) איזהו שוטה זה המאבד מה שנתנים לו:

הוא (כה) חרש שאינו שומע ואינו מדבר
(כו) ושוטה היוצא יחידי
או לן בבית הקברות או מאבד מה שנותנין לו
[ו] אפילו באחת מאלו אם עושה אותו דרך שטות

הונא אמר עד שיהו כולן צבית אחת רבי יוחנן אמר אפילו צבית אחת מהן ואוקימנא פלוגתייהו דעביד דרך שטות אכל אי לא עביד דרך שטות אפילו עביד כולהו לא מחזיקין ליה כשוטה ומשמע דהלכה כרבי יוחנן לגבי רב הונא וכן פסק הרא"ש בריש חולין (פי' ד) וכן נראה מדברי הרמב"ם בפ"ט מהלכות עדות (ה"ט) ונראה מדבריו שם דהני ד' דברים לאו דוקא אלא הוא הדין לעושה דבר מן הדברים בדרך טירוף ושיבוש דעת בכלל שוטים יחשב וטעמו אכתוב בטור אכן העור סימן קכ"א (ט סע"א ד"ה סימני) בס"ד. ותניא מו בפ"ק דחגיגה (ד.) איזהו שוטה זה המאבד מה שנתנים לו:

הונא אמר עד שיהו כולן צבית אחת רבי יוחנן אמר אפילו צבית אחת מהן ואוקימנא פלוגתייהו דעביד דרך שטות אכל אי לא עביד דרך שטות אפילו עביד כולהו לא מחזיקין ליה כשוטה ופסק רבינו כר' יוחנן וכ"כ הרא"ש ריש חולין והרמב"ם פ"ט מהלכות עדות ומשמע מדבריו דלאו דוקא הני אלא הוא הדין לעושה דבר מן הדברים דרך טירוף (ושנינו) [דע"ה] דעת בכלל שוטה יחשב וכ"כ מהרש"ל (יש"ש סס סי' ד) ופשוט הוא ואיכא למידק בלשון רבינו דכיון דכתב בפירוש או או לאיזה לורך כתב עוד אפילו צבית אחת מאלו הרי מפורש אמר או או ונראה דכתב כך לאורווי דיוקא דעביד דרך שטות הוא דנקרא שוטה אפילו צבית אחת מאלו אכל אי לא עביד דרך שטות אפילו עביד כולהו לא מחזיקין ליה כשוטה וכדפירשתי דהכי איחא בגמרא:

פרישה

או מאבד שלא מדעת דשוטה קרי שמשליך מידיו: וב"ש רבינו אפילו באחת מאלו. לכאורה הוא מיותר כיון דכבר כתב "או או" ויש לומר דאשמעינן דלא תימא דאף דנקרא שוטה צבית אחת מהן מכל מקום הוה ליה למימר כיון דעדיין לא הוזכר בשטותו ג"כ לא מפסלינן שחיטתו קמ"ל דאפילו צבית מאלו פסול ועיין בתוס' משפט סימן ל"ה (ו.) ד"ה ומ"ש חוה שוטה) שם כתב רבינו דלא מופסל מכה שטות כזה עד שיעשה כמה פעמים ויש לומר דלנתינת טעם כתב כן משום דרבינו הוסיף לכתוב או או דמסתבר לפרש כן ולא לפרש דלרובו לומר דעשה כולן משום דבדאי עושה אחד מאלו ג"כ מיקרי שוטה. וכתב רבינו נראה מדברי הרמב"ם בפ"ט מהלכות עדות דלאו דוקא הני ד' דברים אלא הוא הדין לעושה כל דבר מן הדברים דרך טירוף ושיבוש דעת בכלל שוטים יחשב:

דרישה

דאיכא ריעותא לפנינו דהיינו שאינו מונח במקום שהניחו או שמצאו בשוק דאו על כרחך צריכים לומר שאחד מבני העיר אבדו ואז תלינן ברוב דאם רוב העיר ישראל אזי הוא מותר ולא חיישינן דמעלמא אתי על ידי עורב או על ידי ארחי ופרחי והוא הדין אם רוב העיר גוים ורוב טבחי ישראל דאף אם נפל מן רוב לוקחין שהן גוים הא מטבחי ישראל לקהוהו וכל שלא שמעו משום טרפות שהיה היום במקולין לא חיישינן לריעותא גם כי רוב הבהמות כשרים הן. אבל אם בא העורב והפיל הבשר לפנינו אף שלא ידענו מאיזה מקום הביאו אסרינן ליה אפילו רוב העיר כאן הם ישראלים כיון דדרך העורב להביא ממקומות אחרים אם לא שגם סביב העיר שהשליכו שם העורב בכמה מילין כשיעור שדרך העורב להביא משם בשר הן רוב ישראל או רוב טבחי ישראל דאו הוא מותר ולא חיישינן שמה הביאו העורב עוד מכלל רב יותר ממה שדרכו להביאו ומשום הכי התיר רב כהנא לרב חנן כבדי וכולייתא שהביאו העורבים וכנ"ל: אך צריך שתדע שאם מצא הבשר

וכיון שנאבד איכא למיחש טפי עכ"ל בפרק גיד הנשה. ובפרק אלו מציאות (ס"ו) ביאר הרא"ש דבריו יותר וכתב ז"ל ואפילו אנו לא פלגינן עליה דרב אלא דלא חיישינן לעורב אבל הכא דחזינן דאיתיה ליה [דשם] בגמרא מייתי עובדות דאירי בהכין חיישינן דהביאו ממקום רחוק היכא דשכיחי איסורא טפי והא דאמרינן בפרק גיד הנשה רב חנן איקלע לגבי דרב כהנא לפום נהרא ומעלי יומא דכפורא הוה אייתי עורבי כבדי וכולייתא ואמר ליה זיל שקול ואכול דהאידנא שכיח דהיתרא טפי שמה יש לומר שבכל המקומות שסביב אותו מקום שהיו העורבים יכולים להביא משם היו רוב טבחי ישראל כו' וכמעט כל אלו הדברים כתב רבינו בקיצור כאן ובשם הרשב"ם בסיומן ס"ג ובחושן משפט סימן רנ"ט כל אחד לפי עניינו ודינו דאירי ביה שם והכלל העולה מדברי הרא"ש ורבינו הוא זה דסבירא להו כרשב"ם וראיותיו דאין הלכה כרב דאוסר הבשר שנחטלס מן העין אפילו "מונח במקומו ובביתו" ואפילו במקום שרוב ישראל ורוב טבחי ישראל ולא חיישינן לאחלופי כי אם במקום

חדושי הגהות

[1] אף על גב דהתמיל נאו או אפילו הכי לריך לסיים אפילו צבית אחת מאלו כמאמר נט"ו ס"ק י"ז וש"ך ס"ק כ"ד:

הגהות והערות

מצא בשוק וכן א"א הרא"ש ז"ל התיר אפילו באשפה שבבית ולא אסר אלא באשפה שבשוק. ובכמה מדפוסים קדמונים ובטור הנדפס עם דרישה ופרישה דפוס הנוסח "רא"א ז"ל התיר אפילו באשפה שבבית ולא אסר אלא באשפה שבשוק. וכן הרשב"א התיר אלא אם כן מצא באשפה שבשוק. וכתב הפרישה (אות כד) דצ"ל קודם והרשב"א התיר וכו' ואח"כ וכן א"א ז"ל התיר, לאפוקי מדפוס תוגרמא שנדפס בו "שהרשב"א התיר אפילו באשפה שבשוק" ועליה כתב הב"י שהוא ט"ס. וכתב בכנסת הגדולה (הגב"י אות נו) דלא הוצרך הב"י לדחות הגירסא של דפוס תוגרמא דהוא ודאי ט"ס כיון דאפילו ר' חנינא אוסר באשפה שבשוק אלא בא לדחות גירסא אחרת שהיתה גורסת "וכן הרשב"א התיר אלא אם כן מצא בשוק" דלהך גירסא הרשב"א פוסק כר' יהודה על זה כתב הב"י שגירסא זו ט"ס דכפירוש פסק הרשב"א להתיר בין

בבית. בין באשפה שבבית, בין בשוק:

(ט) ח שומה פסול דהעיד וכו'. זה פשוט לכיון ללאו נר דעת הוא לא סמכינן אפסדומיה: ומ"ש וזהו שומה וכו'. נפרק קמא דחגיגה (ג): אמרינן איזהו שומה היואל יחידי בלילה והלן צימ הקברות ואמר רב הונא עד שיהו כולן צנח אחת ורבי יוחנן אמר אפילו באחת מהן וכריז יוחנן קיימא לן דהלכתא כותיה לגבי רב (פ"א ד: דרביה דרב הונא הוא (שנח קמח) וכל שק לגבי רב הונא כו"*) וכן פסק הר"ש ג"כ מולין (פ"א סי' ד) ונתבאר שם דדוקא דעבד לה דרך שטות. ונראה לי שאין הכונה שפסעס אחת שיעשה אחד מאלו דרך שטות מיקרי שומה אלא כשדרכו כן [כח] וזהו שכתב הרמב"ם ז"ל (הל' עדות פ"ט ה"ט) ונתלמח דעתו משונשם תמיד כנ"ל (**א): והרמב"ם כתב

כנ"ל (**א): והרמב"ם כתב שומה פסול דהעיד וכו'. זה פשוט לכיון ללאו נר דעת הוא לא סמכינן אפסדומיה: ומ"ש וזהו שומה וכו'. נפרק קמא דחגיגה (ג): אמרינן איזהו שומה היואל יחידי בלילה והלן צימ הקברות ואמר רב הונא עד שיהו כולן צנח אחת ורבי יוחנן אמר אפילו באחת מהן וכריז יוחנן קיימא לן דהלכתא כותיה לגבי רב (פ"א ד: דרביה דרב הונא הוא (שנח קמח) וכל שק לגבי רב הונא כו"*) וכן פסק הר"ש ג"כ מולין (פ"א סי' ד) ונתבאר שם דדוקא דעבד לה דרך שטות. ונראה לי שאין הכונה שפסעס אחת שיעשה אחד מאלו דרך שטות מיקרי שומה אלא כשדרכו כן [כח] וזהו שכתב הרמב"ם ז"ל (הל' עדות פ"ט ה"ט) ונתלמח דעתו משונשם תמיד כנ"ל (**א): והרמב"ם כתב

עבד כשראה דברים אלו ונתגייר או נשתחרר אינו נאמן להעיד עליהם כו' (ט) ח שומה פסול להעיד כו'. וזהו שומה שיוצא יחידי בלילה והלך בבית הקברות והקורע כסותו ומאבד מה שנותנין לו ובאחד מאלו שעושה דרך שטות נקרא שומה. והרמב"ם כתב ולא שומה שהוא מהלך ערום ומשבר כלים וזורק אבנים בלבד אלא כל מי שנטרפה דעתו ונמצא דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים אף על פי שהוא מדבר ושואל כענין בשאר הדברים לן הרי זה פסול ובכלל שומה יחשב: (י) ט הנכפה בעת כפייתו פסול ובעת

שהוא בריא כשר. ואחד הנכפה מזמן לזמן או הנכפה תמיד בלא עת קבוע והוא שלא יהא דעתו משובשת תמיד שיש נכפין שגם בעת בריאותן דעתן מטורפת עליהן וצריך להתיישב בעדות הנכפין הרבה: (יא) י הפתאים ביותר שאינן מכירין הדברים שסותרין זה את זה ולא יבינו עניני הדבר כדרך שיבינו שאר

דרכי משא

(**א) ועיין מזה באבן העזר סימן קכ"א שם נתבאר דין שומה בארוכה:

פרישה

שיעשה אחד מאלו דרך שטות מקרי שומה אלא כשדרכו כן וזהו שכתב הרמב"ם כשדעתו משונשם תמיד ונפ"ע מהל' עדות כ"כ עיין שם: (י) הנכפה בעת כפייתו כו'. כן הוא צריכתא נפרק ראוהו צימ דין עיין שם: (יא) הפתאים ביותר כו'. וכיכ צעטור: ומ"ש שאינן מכירין כו' עד הרי אלו בכד"ש שופים. דקדק וכמנ דהן ככלל שומים ולא שהן עמנן נקראים שומים והיינו טעמא דליתו שומים הי"ל הוא שנטרפה דעתו תמיד דעבר מן הדברים ומנסה בו שלא כדרך העולם ואף שנשאר דברים הוא חסס נקרא שומה על שם זה הענין מה שאין כן פתאים הללו שאינו (שינה) [שומה] גמור כשום אחד מהדברים אלא ככל עניניהן אינן מנינים גמורים וגם אינן מכירין דברים הסותרין זה את זה וק"ל לא:

הגהות והערות

וה"ה לשאר דברים, ועי"ש (ט טו"א ד"ה סימני) שהאריך: וכתב הגר"ח אבד"ק בריסק זצ"ל שחנא דברייתא פרט שלש אלה בתור סימנים המסמנים את מיני המחלות ולא את החולה לכו, יוצא יחידי בלילה ולן בבית הקברות הוא תואר למחלת המרה שחורה, המקורע את כסותו הוא תואר למחלת הלבנה אשר גורי התרגשות התרגוזות והרתחה כרוכים בה, והמאבד מה שנותנים לו מורה שבהיות האיש הולך וגדל בגופו נשאר עומד ברוחו, שכשורן בינתו לא נתפתח אצלו, וכח שכלו עתה כחש שכלו אז בהיותו קטן שמאבד מה שנותנים לו (חזון יחזקאל לקוטי הש"ס ח' שו"ת סי' ח אות ב, וע"ע שו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' סא משנת אליעזר סי' מט ומלבוש יו"ט ח"א אה"ע סי' ד): ואני תמה על רבינו הטור דכאן העתיק דברי הרמב"ם ובירור דעה סימן א לנצין שחיטה דקיי"ל שחיטת שומה פסולה כתב לסימני שומה הני דחגיגה והוא מהרא"ש ריש חולין ומפשט דבריהם משמע דבהני דוקא תליא סימני שומה ולא כדבר אחר (תשרי השאגת אריה, נ"י באור הישר סי' כז): וע"ה רבכל מקום מודה הרמב"ם והנך דחגיגה דוקא, ורק בעדות הוא דפסול כשיש בו דבר אחד שאינו מהנך ארבעה, דנהי דאינו שומה לכל דבר אבל עכ"פ לאותו דבר שנטרפה דעתו בו ודאי הוי שומה, וא"כ כל המצות השייכים לאותו דבר לא שייך בהו, והיינו דכתב הרמב"ם דשומה פסול לפי שאינו כן מצות, דנהי דהוי בר דעת מכל מקום אינו כן מצוה ומצד זו הוא פסול (תשרי הנודע ביהודה, נ"י באור הישר סי' ל). וע"ע אבן האול שם שו"ת חת"ס אה"ע ח"ב סימן ד וא"מ אה"ע סימן קכ סעיף ב-ג: לן חידש לנו שאף דבשאר דברים הוא מדבר ושואל כענין, אפילו הכי פסול בשביל דבר אחד שמוחוק בו שומה תמיד, ואלמלא דבריו היינו אומר דמה דאיתא דאם עשה אחד מהם (או כולם, לכל אחד כדאית ליה) הוי שומה לכל דבר היינו דוקא במי שמעשיו סתומים, דאו תולין דמסתמא הוא שומה לכל דבר (וכ"ה בתוס' שם), אבל אם ראינו בחוש כששאר דברים הוא חסס ברדאי אינו שומה, וי"ל דרק לעדות פסלו הרמב"ם כיון דאינו בכל המצות (תשרי הנודע ביהודה, נ"י בספר אור הישר סי' ל). וע"ע שו"ת חת"ס אה"ע ח"ב סימן ב וא"מ אה"ע סימן קכ סעיף א-ג: לאן עיין שו"ת מהרי"ט אה"ע סימן יט תורת גיטין סימן קכא ס"ק ב וא"מ אה"ע סימן קסד:

(ט) שומה פסול דהעיד. זה פשוט לכיון ללאו נר דעת הוא לא סמכינן אפסדומיה: ומ"ש רבינו וזהו שומה כו'. לאו אפסול עדות מתמלא אלא גריד פרק קמא דחגיגה קמי צריכתא איזה שומה היואל יחידי כו' וקאי אכל מה שאמרו ר"ל שפסול צנח חרש שומה וקלן וצורה דעה סוף סימן א' (י). כתב רבינו אדין שמיטה עיין שם ומשום הכי לא נקט הרמב"ם הני בלשוננו אלא אחרני שנראה מהן השטות יותר להגדיל הרטמא דרך לא זו אף זו: ומ"ש רבינו והרמב"ם כתב כו'. אל טעמה לומר שלשון פלוגתא עם מ"ש לפני זה כתב רבינו אלא הוה ליה כאלו כתב והרמב"ם כתב בלשון אחר ונלמד מדבריו שלאו דוקא צהני דנקט הצריכתא נקרא שומה אלא הוא הדין כל שנטרפה דעתו כו' וק"ל: מי שיוצא יחידי בלילה כו'. כתב ג"י ונראה דאין הכונה דפעם אחת

כן ראה ב"י סימן לר מחדש כב והגהות והערות שם אות קסד. ובעיקר פסולא דעבר, עיין שו"ת מהרש"ם ח"ב סימן רכו ס"ק טו: כו] לפי שאינו כן מצות (רמב"ם הל' עדות פ"ט ה"ט, ועי"ש לחם משנה). ודבריו צ"ע דהא כתב הפתאים ביותר כו' הרי אלו בכלל שומים והני ודאי בכלל מצות הן וכן כתב בהדיא מהרי"ט אה"ע סימן ח דפתאים אלו לשאר דברים הם כפקחים לכל דבריהם (שו"ת בריית יעקב אה"ע סי' מג). ולמ"ש בהגהות והערות לקמן אות לב על שם הנודע ביהודה דדוקא בפתי לכל הדברים הוא דפסול (ראה סמ"ע ס"ק כא) אפשר דאחי שפיר, ד"ל דבענין זה אין לו דעת לראדק בעדותו ופסול אף בלא הטעם של "לפי שאינו כן מצות", ועיין חזון יחזקאל (שבוטות פ"ג ה"ד) דשומה גמור נתמעט מאו ידע ופתי מוחקרת, וכי כו' ויש חוקרין לשוטטים. (ולפ"ז מוכן היטב מ"ש ב"י סי"א ע"ש העיטור "צריכין דו"ח". ולרמב"ם דטובר דרישה בגוף המעשה וחקירה במקום חמץ, אפשר דמשריה יליף מוחקרת ולא מודרשת דקדים ליה בקרא, דפתי ביותר מסתמא מקום חמץ הוא דלא ידע, אבל גוף המעשה ידע). וע"ע שו"ת שאילת דוד יו"ד סימן י"ג הגה"ה א ואורח משפט ס"ח, י: כו"*) עיין שו"ת יהודה יעלה (למהרי"ט אסאד) ח"ב סימן צג: [ח] משמע דבעינן תלתא זימני או על כל פנים תרי זימני (פמ"ג שפ"ד יו"ד סי' א ס"ק כג, ועי"ש שמהלה חרשה ס"ק מו). וי"ל דילמא הני מילי בהנך דחגיגה דאיכא למיתלי בדבר אחר כדאיתא בש"ס, אבל למאי דסבר הרמב"ם דגם בשאר מילי שטות הוי שומה אפשר דלא בעינן איתחזק, וממה שכתב דעתו משובשת תמיד כו' אלמא דכפעם אחד לא טני אין ראה דהא מסיים שם אף על פי שהוא מדבר ושואל כענין בשאר דברים כו' ד"ל דכיון דבשאר דברים הוא כפקח אינו נחשב כשומה על ידי דבר אחד בלבד אלא אם כן דעתו משובשת תמיד באותו דבר, אבל מי שנטרפה דעתו סתמא אי נמי בדבר אחד אבל אין אנו יודעים אם מדבר ושואל כענין בשאר דברים י"ל דאפילו בפעם אחד יחשב שומה, ומסתבר לי דבכל גווני בעינן איתחזק דוקא כו' (תשרי השאגת אריה, נ"י באור הישר סי' כז). ועיין שו"ת שואל ומשיב מהר"ה סימן סה ד"ה והנה בגוף: [ט] תריד דמ"ש "בדבר מן הדברים" ש"מ דס"ל הלכה כרבי יוחנן. ומדלא הוכיח ד' הדברים דברייתא ש"מ דהני לאו דוקא אלא לרוממא נקטינהו

Chapter 4

The Infamous Case of the *Get* of Cleves

Cleves, 1766

“Why would you presume to write a legal opinion on the [Get of Cleves] case?... We are perfectly able to clarify this matter according to Jewish law without anyone’s help, nor do we need to explain ourselves to anyone.”

– Frankfurt Rabbinate, January 1767, in response to a letter from Rabbi Shaul Lowenstamm, chief rabbi of Amsterdam

כרז

למען דעת כל עמי הארץ

שכל הדברים האלה הוכרו בקיק פפ דמיין ביום א ג
אדר תקיח לפק לעת ערב אחר תפלת מנחה
בבהכ ישן וחדש:

שמעו כל עם כי החריב על רכח ואלש מיר ביכאליון איזט ווארטין איזט צו רופין נשם החיק האלוכי קניט
פ"ו י"ץ בניהוף האלופי קניתי גזבים י"ץ ובניהוף שני ב"ד י"ץ וכראשם האון אכ"ד נר"ו כאשר שהקול
שמע נרמה מהגודל החופש ורשעות מה שנשלח לכאן נכתב אחד להגאב"ד נר"ו שה' רק מכורז כתכריז וניכתב
אדרשם אלה נכתב גלוחה ובהוף ההכריז נחש כהב הגיל מאיזה רכנים כמדינות פולין כצריף איזה אנשים אסר
לא ידע שום אדם מה טבע ומה שיחס רק אחד מיוחד מהם חתם עצמו שלמה כה"מס מרכבת המשנה רב הכולל דק"ק
ואמט ונליל ארדנטייט י"ץ הוא איש מפורסם לכל מי שהולך על ירד לייפציג ורואה קונסערטין שפילין קן מן
הרב ה"ל דאביא פינדן גם רגיל תמיד כשחוק שאך זאכיל והרכו בלעב הרבה ודברי ציונות וחופש יתירה על
הפ"מס אל הגאב"ד נר"ו ושני ב"ד י"ץ אשר הוסכם ג"כ גזת האון החסיד יאמנו אכ"ד דק"ק מנהי' ז"ל עם צירופי
האלופי דיינים ולומדים מופלגים יושבי בהמ"ד דשם בדבר הנט הביתן לר' איצק נ"כ מק"ק מנהי' יע"ל לשאתו
לאה בת הר"ר יוקב ג"ה מק"ק בונא יע"ל ע"י הרב המקדר ר' ישראל ליפשיץ מקליווא שכתב יא פס"ד שהנט האל
נטל וכבר כליוה ברזים הן פה קהלתינו יע"ל הן כק"ק מנהי' יע"ל והם מכשירים את הנט וכחכו הטעם קתמל
שהנט כחז' כי בודאי לא יא מתחת יד הרב דקליווא וכ"ד הצדק דבר שאינו מתוקן וכחכו הכ"ל הוא מקיים שהאל
הצחק את כלות מנוף הכהב ע"י הרי נאשנים ק"ק בונא יע"ל הנקובים כשמוהם שם האחד דוד ש"ץ ונאמן פה
ק"ק בונא שם השני ישכר בער שמש ונאמן פה ק"ק בונא והנה כעה מיטל עלינו לקיים מאמר חז"ל מפרמין את
האיפים וכ"ו ולפרסם מי הוא הרב המקדר ר' ישראל דקליווא הכ"ל עם בדיה אשר סמכו עתה איזה רכנים דמדינות
פולין עם צירפיהם איזה אנשים הכ"ל וגם כבר סמכו איזה רכני גאוכי הדור עליו ועל מכירו המסית ומדיח
ו' שסעון קאפנהאנן אשר הוא מפורסם בסוד משחקים של לומברי
שפולר וכל אשר מיני שחוק אשר התחבר אל רעהו הרב המקדר ר' ישראל בקליווא הכ"ל אשר ה' מק"ק הוי'
לייאה וכאשר המקדר ר' ישראל הכ"ל ההיר מתחלה לאשה אחת לישא שני אנשים ע"י נט בטל קן התיר ג"כ ליסא
שהי נשים לאש אדך ככפר הערשכון ושמו מרדכי ועודנו מחזיק בשתי נשים והאיש מרדכי הכ"ל נשא אשה אשתו
על אשתו ע"פ היתר המקדר ר' ישראל מקליווא הכ"ל כאשר נאלץ לידיו דברי שו"ת שלו מתחת היתר של שתי נשים
הכל עם הכתובים שכתב לה אלופים דיינים מומחים ב"ד רבא דק"ק ברלין יע"ל והתשובה הכל יפורסם איזה ברכים
שם נאמר בכתבים שלו דש ער ט"ו הגר"מ להבד"ד דק"ק ברלין יע"ל פר שפרעכט וואן ג"כ מתיר ויחזק לאותו איש
מרדכי הכ"ל לישא אשה אחרת על אשתו ונאכע על זאת לקיים הכטפתו ליתן שכר משאלם כלי גרעון אס יסכימו עמו להתר'
גם נאמר בכתבים הכל ומק"ק מכ"ד דשם להקדים עמו להכשיר הגט של ר"א נ"כ הכ"ל אחד ג"כ שכר היתר פר שפולין

Public notice issued by Frankfurt rabbinate annulling the Get of Cleves, 1768

WEDDING IN MANNHEIM

In the late eighteenth century, a seemingly innocuous divorce in a provincial German town evolved into one of the most bitterly fought Jewish legal controversies of the era, involving the most famous rabbis of the day. The story of the *Get** of Cleves was an extraordinary episode involving intrigue, ego, and hubris. At the center of it all was a young couple whose personal lives were humiliatingly discussed and debated by rabbis and communities across Europe.

Modern secular law defines insanity as “mental illness of such a severe nature that a person cannot distinguish fantasy from reality, cannot conduct his or her affairs due to psychosis, or is subject to uncontrollable impulsive behavior.” Insanity is normally used as a defense in criminal cases. The most common variety is cognitive insanity, which means that the alleged criminal was so impaired by insanity when committing a crime that he or she did not know that the crime committed was wrong.

Another form of insanity is volitional insanity, or “irresistible impulse,” which refers to someone who is able to distinguish right from wrong, but has a temporary mental breakdown making him incapable of controlling his actions. This defense is commonly used in crimes of vengeance.

There is another condition that can affect a legal transaction, called “incompetency.” Civil law requires a person to be legally competent in order to enter into a contract, or sign a will, or make any type of binding legal commitment. In contract law a person who agrees to a transaction becomes liable for duties under the contract unless he was legally incompetent at the time the contract was entered into. If someone does not comprehend the nature and consequences of a contract, he is regarded as having mental incapacity.

---

* A *get* is the official legal document that records the divorce between a man and his wife, and it is crucial that it is executed correctly, as the consequences of an invalid *get* would be a disaster. If the non-divorced wife remarries, she and her new husband are guilty of adultery, while any children would be considered *mamzerim* – halakhic bastards. For this reason, the rabbis who preside over a *get* take great care to do it properly, and the Talmud is extremely critical of those who retroactively question the validity of a *get*.

But how does Jewish law define insanity and incompetence, and what are the implications of an act carried out, or a contract entered into, by an insane or incompetent individual? The *Get of Cleves* saga was a watershed halakhic divorce case that brought all these issues into sharp focus.

In the late spring or early summer of 1766, a young man called Isaac Neiberg from Mannheim, Germany, became engaged to Leah Gunzhausen of Bonn, also a town in Germany. During the engagement period Isaac visited his fiancée and appeared to all to be perfectly normal and happy. On Friday, August 8, 1766, Leah and her parents arrived in Mannheim to join the groom and his family in anticipation of the wedding that was taking place the following Tuesday. Among the friends and family who joined them was their cousin, Rabbi Aharon Shimon Copenhagen, a rabbinic scholar who would later play a crucial role in providing the details of the strange story that unfolded over the next couple of weeks.

Friday night passed without incident, but on Shabbat morning something was not right. Without explanation Isaac became agitated and anxious. He paced up and down and muttered to himself, and no one could calm him down. His demeanor was so strange that Leah's parents began to worry about his mental state. They sat him down and asked him why he was so troubled. After some prompting Isaac explained that he was upset over a new apartment his father had promised to give him after the wedding, which his father had suddenly decided to instead give to his sister and her new husband. Although another apartment had been set aside for him, he claimed to be concerned that this smaller accommodation would not be sufficient for him and Leah once they were married and had children.

Leah's parents were satisfied that this explained Isaac's strange behavior and immediately went to confront Isaac's father, who, after a short negotiation, agreed to honor the original promise and allow Isaac and Leah to move into the larger accommodation.

With everything seemingly settled, the wedding took place as planned on the following Tuesday. Isaac addressed the wedding banquet, and acted in a composed and dignified way. But the following Shabbat morning Isaac was nowhere to be found. After a comprehensive search

involving the local gentile authorities, it was discovered that not only had he disappeared, but he had absconded with a large sum of money. This was highly unorthodox behavior for an Orthodox Jew on Shabbat, and particularly strange behavior for someone in the midst of his own wedding week celebrations.

Both families panicked and hired a search party to look for him in the surrounding villages. Isaac was eventually discovered hiding under some hay in a farmhouse belonging to a non-Jew, about four hours' journey from Mannheim. He was brought back to Mannheim, but was very agitated and kept on repeating that he needed to run away to escape government agents who were intent on killing him.

Simultaneously, and perhaps as a result of what was going on, the two families began to bicker over financial support for the couple. A mediator was called in, and the dispute was settled. As part of the settlement it was agreed that the couple would not stay in Mannheim as originally planned, but would instead move to Bonn with Leah's family, at least for the immediate future. Everyone was happy with the new arrangement, especially Isaac, who was delighted to be leaving.

DIVORCE IN CLEVES

On August 19, 1766, exactly one week after the wedding, the young couple left Mannheim and began their journey to Bonn, together with Leah's family and the friends from Bonn who had attended the celebrations. The following night, at a Jewish inn near Mainz, an innocent conversation involving the innkeeper that touched on the story of the groom who had run away the previous Shabbat resulted in Isaac becoming completely hysterical. The family eventually calmed him down, but once again his strange behavior had become a cause for concern.

The journey toward Bonn continued, and the family arrived on Friday just before Shabbat. The following morning Isaac attended prayers and was called up to say the blessing over the Torah. Notwithstanding the outburst in Mainz his demeanor throughout Shabbat was serene and relaxed.

But beneath the surface Isaac was in total turmoil. On Saturday night straight after Shabbat he sent for Rabbi Copenhagen and begged for his help to arrange a divorce. Rabbi Copenhagen was dumbstruck.

"What are you talking about? Why would you want to divorce Leah?" he inquired incredulously.

Isaac responded that he had begun to feel that Leah disliked him, and he could not live with someone who disapproved of him. He then added that his life was in grave danger, for reasons he could not divulge, and he needed to leave Germany immediately. His abrupt departure would mean that Leah would still be his wife and be unable to remarry, he said, particularly if his enemies caught up with him and killed him without anyone knowing. For this reason he wanted to divorce her while he still could, rather than cause her and her family the anguish associated with a missing husband unable to provide his wife with a *get*.

Rabbi Copenhagen was a wise and worldly man, and he told Isaac to consider the matter overnight while he conferred with the family. Having thereby created a breathing space, he ran to Leah's father and reported his conversation with Isaac, and the two of them agonized through the night trying to figure out what to do. The following morning Rabbi Copenhagen told Isaac that he had no solution to suggest as yet, but was happy to continue discussing options and ideas.

But Isaac was adamant and responded that he was not interested in any solution. Having reflected carefully since his conversation with the rabbi, he had decided to divorce Leah without delay so that he could escape the mortal danger he faced. If Leah or her family would not agree to cooperate, that was their choice, but meanwhile his bags were packed and he was ready to leave for London, where he felt he would be safe.

After an intense conference, Leah's family concluded it was best to just go ahead with the divorce and put an end to the matter. Isaac was itching to leave, which meant that they could not execute the divorce in Bonn, so the family decided to accompany him on the first part of his journey and arrange for the *get* to be given in Cleves, a small town on the German side of the border with Holland. The rabbi of the provincial community was a respected scholar called Rabbi Yisrael Lipschuetz, who everyone was satisfied would be helpful in the unusual circumstances, and would do what was necessary in an efficient and proper way.

So, on Sunday morning, Isaac, Leah, Rabbi Copenhagen, Leah's brother, and another relative left Bonn and headed toward Cleves. The hundred-mile journey took them a couple of days, and they arrived

there on Tuesday, August 26 – exactly two weeks after the wedding. Rabbi Lipschuetz was understandably taken aback when this unexpected delegation arrived at his door, particularly when he heard what they wanted. Isaac explained what had happened and why he wanted the divorce, albeit without mentioning his Shabbat disappearance. He was lucid and composed throughout, though, and articulated perfectly why he felt the need to end his marriage. The rabbi explained the divorce process to him, and he seemed to understand every aspect, as well as the implications of the detailed asset separation that had been agreed between him and Leah's relatives.

Isaac was insistent that they press ahead with the divorce as quickly as possible. He also asked that the divorce not be publicized in Cleves, as he had heard there were people there from Mannheim, and he did not want them to hear about what had happened and report back to his parents.

As the scribe wrote out the divorce document, Rabbi Lipschuetz took Isaac aside and tried to talk him out of what he was doing. Explaining that he found what was happening extremely upsetting and puzzling, he added that he was concerned that Isaac's parents would be devastated when they found out what he had done. Isaac was unyielding and replied that it would be too dangerous for him to go back to Mannheim, claiming that if he returned there he would be executed on the spot, although he still refused to elaborate. The divorce proceedings went ahead, and the *get* was given to Leah in front of witnesses, as required by Jewish law.

THE CONTROVERSY BEGINS

The following day Isaac and Leah parted ways. She returned to Bonn with her family, and he left for London. Within days Isaac's parents discovered what had happened, and after the shock had worn off, rage set in, prompted by the belief that Leah's family had taken advantage of their vulnerable son. In addition, Isaac's parents were upset that the asset separation had been decided so heavily in Leah's favor. Isaac's father insisted on an emergency meeting with the local rabbi, Rabbi Tevele Hess, who knew Isaac well and had attended the wedding. At the meeting he told Rabbi Hess the story as it had been conveyed to him and

insisted that the rabbi find some way to annul the divorce, which as far as he was concerned was a complete sham.

Although Rabbi Hess was a distinguished rabbinic scholar in his own right, he did not feel sufficiently qualified to perform an annulment. Instead he did something that would turn this parochial story into an international controversy – he wrote a detailed letter, co-signed by nine other rabbis, that described the situation, to one of the most famous rabbinic courts in Europe, the illustrious *beit din* of Frankfurt.

The Frankfurt *beit din* was headed by Rabbi Avraham Abish Feld, author of the authoritative halakhic work *Birkat Avraham*. Rabbi Abish, as he was known, was one of the most eminent rabbinic authorities in Germany, renowned not only as an exceptional expert in Jewish law, but also for his piety and dignity.

The letter from Rabbi Hess ended with a simple request – on the basis that Isaac had not been competent at the time of the divorce, Rabbi Abish and his colleagues should annul the *Get* of Cleves, which would mean that Isaac and Leah were still married. This request was a sensation, and the response of the Frankfurt *beit din* would reverberate around the Jewish world in a controversy that embroiled rabbis far and wide.

CAN A JEWISH DIVORCE BE ANNULLED?

There were two questions that hovered in the background as the controversy gathered pace: Can someone who is mentally incompetent divorce his wife according to Jewish law? And if such a man does divorce his wife, what is the legal status of the divorce after it is executed? The Mishna in Tractate Gittin, which records the laws of divorce, states that “if a man is seized with *kordiakos* and says, ‘Write a *get* for my wife,’ it is as if he has said nothing. If he says, ‘Write a *get* for my wife,’ and is only then seized with *kordiakos*, during which time he says, ‘Don’t write it,’ his latter words are considered null and void.”

According to the Gemara that explains this mishna, *kordiakos* is a form of mental illness with symptoms that are similar to the behavior of someone who has become completely incapacitated through inebriation, after he has drunk a potent wine directly from a fermentation barrel. Such a person cannot be taken seriously, as he is not lucid, which would mean that when he issued the command to write a *get*, even if the *get*

was written properly, and even if he later recovers from his mental episode and says he wants to divorce his wife, the *get* written while he was incapacitated is not valid and cannot be used for the divorce.

The doubt concerning the *Get* of Cleves centered over Isaac's sanity at the time he had instructed that the *get* be written and given to Leah. Was he suffering from a chronic mental illness that diminished his competence? Or were the strange incidents at the time of his wedding just a temporary mental breakdown, and did he then recover? Perhaps it was possible, however remote such a possibility may have been, that Isaac's life was really in danger at the time of the *get*, for reasons he could not reveal, and indeed never revealed. Even if he was in the throes of a mental breakdown, did it invalidate his instructions to Rabbi Lipschuetz for the *get* to be written?

Isaac's father was insistent that his son had been in the midst of a severe mental breakdown when he issued the instruction in Cleves to write the *get*, and on this basis lobbied frantically and relentlessly for the divorce to be annulled, even if it could be proved that Isaac had since recovered and wanted the divorce to stand. Isaac's father cited the various episodes of Isaac's strange behavior before and after the wedding, and claimed that when Rabbi Lipschuetz of Cleves had agreed that the *get* be written, he had been unaware of the full history, and therefore the *get* had no legal status.

Those who advocated for the *get's* annulment were also disturbed by the underhanded way in which it had been obtained. Isaac's parents had not been informed in advance, they argued, and no attempt had been made to inform them subsequently. According to them this was extremely suspicious behavior. They also questioned why the divorce had been executed in Cleves, which was a remote and insignificant community. There were larger cities with more substantial communities closer to Bonn, such as Dusseldorf and Koblenz, both with outstanding rabbis who were perfectly capable of arranging a proper *get*. Why had Leah and her family traveled the greater distance to Cleves? And finally, why had the *get* proceeded before the couple had even had time to establish their physical relationship, which had ceased after the marital act on the night of the wedding?

The advocates for the annulment drew the conclusion that Isaac was crazy, or had been at around the time this had all happened, and

Leah's family had consequently arranged for the *get* to be executed in a secretive manner, to ensure that Leah did not become encumbered for life with a crazy husband. The claim was that the family had manipulated Isaac into divorcing Leah, and arranged for it to happen in a remote location with no oversight, without informing the rabbi who arranged the divorce that Isaac was not competent to execute it.

Those opposed to the *Get* of Cleves also cited the talmudic dictum which states that no one spends a large sum of money and wastes time getting married, only to then divorce his wife immediately afterward. It was well known that Isaac's family had invested an enormous amount of time and money into his marriage to Leah. Isaac himself had borrowed a large sum of money to pay for his marital wardrobe. Thus it was inconceivable that Isaac would have divorced his wife a couple of weeks later unless he was clinically, and therefore halakhically, crazy.

Despite their arguments that the divorce should be annulled, the rabbis and others who supported Isaac's parents were in a distinct minority. The majority view was that the only thing Isaac had done to put his sanity into question was his unexpected and unexplained disappearance with the money on Shabbat morning after his wedding. Since he had only acted abnormally on that one occasion, he could not be judged as someone who had descended into madness.

Some rabbis even felt that the Shabbat incident could not be defined as "insane," as Isaac genuinely believed that he was being targeted by some person, or group of people, and assumed his life was in danger. Although he had no proof this danger was real, or at least he had not offered any, that did not mean his story was a fabrication or simply a figment of his imagination. It was perfectly possible that his life had been in danger, in which case his Shabbat disappearance was perfectly reasonable.

In any event, the definitive arbiter of Jewish law, the *Shulhan Arukh*, states unequivocally that "a man who fluctuates between lucid and crazy – when he is lucid he is to be regarded as completely normal in everything he does, and if he divorces his wife in that time, his *get* is considered valid." Rabbi Lipschuetz of Cleves maintained unequivocally that Isaac had been completely lucid throughout the divorce proceedings. Six members of the Cleves Jewish community who were present at the

proceedings also testified that Isaac had behaved completely normally – not just during the proceedings, but throughout his stay in Cleves. Rabbi Copenhagen, who had accompanied Leah and Isaac to Cleves and was present throughout the divorce, also confirmed that Isaac's behavior had been reasonable the entire time.

THE FRANKFURT RABBINATE AND RABBINIC JURISDICTION

Another relevant issue began to emerge as more rabbis and community leaders became involved in the dispute and the controversy grew. Many people felt that it was entirely out of place for the Frankfurt rabbis – however distinguished and respected they were – to interfere in an affair that was beyond their jurisdiction. The *get* had been granted by Rabbi Lipschuetz, and was therefore his sole responsibility. It had always been the custom in Germany that a *beit din* in one location did not interfere with or intervene in the decisions and activities of a *beit din* in another location. It was therefore felt that the Frankfurt *beit din* was out of line in expressing an opinion on a matter that was essentially none of their business.

Despite the eminence of the Frankfurt rabbinate, numerous rabbis across Germany announced their full support for Rabbi Lipschuetz. Furnished with the details of the story, and knowing him as a man of unimpeachable integrity, and as a rabbi well versed in the laws of Jewish divorce who knew the implications of a non-divorced woman marrying another husband, they simply refused to believe that he would allow such a travesty to unfold simply to protect his reputation.

The man who had originally triggered the controversy by writing to the Frankfurt rabbinate, Rabbi Tevele Hess of Mannheim, unexpectedly died shortly after the controversy began. His plan had been simple, if somewhat naïve. He had wanted the rabbis of Frankfurt to nullify the *get*, and then have Isaac interviewed by a panel of experts upon his return from London to Mannheim. If he was found to be perfectly sane – as all those who supported the *get* claimed he was – he would simply be asked to issue a new *get* and the problem would be resolved.

When Rabbi Hess died, however, the matter was taken up by the *dayanim* of Frankfurt, and their agenda was totally different from his.

They believed that they had to take a stand against sloppy rabbinic practices, and it was their opinion that the only reason Rabbi Lipschuetz of Cleves had not realized that Isaac was suffering from mental illness was because he had not been given all the details of Isaac's strange behavior. This exposed his lack of professionalism, a failing that had resulted in an untenable and unsupportable *get*.

Rabbi Lipschuetz himself was incredulous at the obstinacy of the Frankfurt *beit din*, and in the fall of 1766 wrote a formal ruling validating the *Get* of Cleves and dispatched a copy of his ruling to Frankfurt. In a subsequent letter to Frankfurt he included witness statements from several residents of Cleves who had come into contact with Isaac. Some of these witnesses had even participated in the divorce proceedings. They all agreed that Isaac had acted normally throughout. But despite this, and the halakhic arguments presented by Rabbi Lipschuetz, the Frankfurt *beit din* did not even acknowledge receiving the documents or reply to Rabbi Lipschuetz.

This refusal to engage with Rabbi Lipschuetz was extremely unorthodox. It also reflected badly on the Frankfurt rabbinate in light of the way another rabbi whom Rabbi Hess had approached had reacted to his original letter. When Rabbi Hess had sent his missive to Frankfurt requesting the annulment, he had sent an almost identical letter to Rabbi Naftali Hirsch Katzenellenbogen of Pfalz. The first thing Rabbi Katzenellenbogen had done was to ask Rabbi Lipschuetz about the exact details of the divorce. Rabbi Lipschuetz responded immediately with a comprehensive timeline. Upon receiving Rabbi Lipschuetz's letter, Rabbi Katzenellenbogen wrote to Rabbi Hess to tell him that the *Get* of Cleves was perfectly valid, and the divorce stood. He also castigated Rabbi Hess for having written to anyone else before contacting Rabbi Lipschuetz, describing this as an unforgivable breach of protocol.

Rabbi Hess had also asked Rabbi Katzenellenbogen to consult with his brother and brother-in-law, both of them rabbis. They concurred that the *get* was valid. Rabbi Katzenellenbogen's brother-in-law, Rabbi Yosef Steinhardt of Fuerth, was evidently so incensed by the behavior of the Frankfurt rabbinate that he wrote a strong letter to Rabbi Abish, the chief rabbi of Frankfurt, to make his feelings clear, but his pleas to Frankfurt to cease their involvement were to no avail.

As the months rolled by it became evident to Rabbi Abish and his rabbinic colleagues that Rabbi Lipschuetz was not going to concede, and that they needed to counteract his efforts against them. So they summoned Rabbi Copenhagen to Frankfurt, along with members of Bonn's Jewish community, on the pretext that they needed to thoroughly investigate the events surrounding the divorce. Rabbi Copenhagen, believing they were now looking for a face-saving way to reverse their position, agreed to come to Frankfurt and gathered together a delegation of senior community figures to accompany him. The delegation arrived in Frankfurt during Hanukka of 1766, and stayed there for three weeks. At hearing after hearing they were questioned and cross-examined by the Frankfurt rabbis about every detail of the episode, including the divorce itself. Every word was faithfully recorded by the court scribe, and Rabbi Copenhagen was convinced the evidence provided was conclusive in favor of the *get*.

But within a couple of weeks the Frankfurt *beit din* sent a letter to Bonn curtly informing the community leadership that after having carefully considered the testimony presented, the Frankfurt rabbis had concluded that their original view was correct, and the *get* could not be used – meaning that Leah was forbidden to remarry, and if she did remarry, her children would be *mamzerim*.

Despite being so belligerently confident, the Frankfurt rabbis were clearly conscious that their position was controversial, and so they also wrote to a former Frankfurt rabbi, Rabbi David Tevele Schiff – who was now chief rabbi of London – and asked him to interview Isaac in London to find out if he was sane, or whether he was in fact suffering from mental illness, as was being claimed by his father. They were also interested in hearing Isaac's version of events. Rabbi Schiff met with Isaac and they spoke for some time. In a letter back to Frankfurt he described how he had found Isaac to be completely sane, although Isaac had admitted that his behavior around the time of his marriage and divorce was objectively irrational. In terms of Jewish law his admission was irrelevant, though, as even had he insisted he was totally insane at the time of the divorce, if the presiding *beit din* did not think so, all his protestations to the contrary – and certainly at a later date – would be ignored.

Another senior European rabbi, Rabbi Shaul Lowenstamm of Amsterdam, hearing about the London interview with Isaac, wrote to

his cousin, Rabbi Meshulam Zalman Emden – also a resident of London and the rabbi of a community there – and asked him to meet Isaac and report back. Rabbi Emden met Isaac and wrote back that his meeting had gone well, and that he seemed lucid and rational. This new “evidence” came to the attention of the Frankfurt *dayanim*, and they demanded that Rabbi Lowenstamm send it to them immediately, on the basis that they were the sole arbiters of the validity of the *Get* of Cleves.

Rabbi Lowenstamm agreed to send them a copy of the transcript, but queried their claim of sole jurisdiction. He also expressed his view that on the basis of what he had seen and heard he was satisfied that the *get* was valid, irrespective of their contrary opinion. The Frankfurt *dayanim* were not cowed by his forthright rejection of their self-proclaimed role, and replied that they were entirely within their rights to claim sole jurisdiction, as they were the only ones who were painstakingly collecting testimonies about the episode. They added that notwithstanding their view that the *get* was invalid, Rabbi Lipschuetz’s reputation was not in any danger, as he had clearly been deliberately kept in the dark about Isaac’s history.

Although they seemed to be resolutely adhering to their position, the tone of their letter did indicate that they were conscious of the fact that their high-handed approach – which they had perhaps imagined would bolster their reputation as serious and impartial jurists – had in fact resulted in the perception that they were just arrogant, dismissive, aloof snobs.

SUPPORT FOR THE GET OF CLEVES

As all this was happening Leah’s father was busy writing to all the rabbis he knew to ask them to support the divorce. He was extremely concerned that if the Frankfurt ruling was accepted, his daughter would never be able to remarry. Meanwhile, Rabbi Lipschuetz was becoming increasingly agitated with each passing week at how his reputation was being called into question, and he also began to write letters to rabbis everywhere asking them to consider the details of the story and to support his position.

In March 1767, Rabbi Yaakov Emden, the elder statesman of the German Jewish rabbinate, declared in response to a letter from Rabbi

Lipschuetz that in his view the *get* was completely valid, and Leah was free to remarry. That same month Rabbi Arye Leib of Metz, author of *Shaagat Aryeh*, wrote an open letter stating that Leah was free to remarry, despite the objections of Frankfurt.

Incredibly, despite the universal support for the *Get* of Cleves from every rabbinic authority apart from Frankfurt, the Frankfurt *dayanim* remained unrepentant, and even began to issue public declarations voiding the *get*. Rabbi Yaakov Emden sent a message to the Frankfurt rabbis suggesting that they stand down, as they were making fools of themselves. He told them that a minority opinion must always give way in the face of an overwhelming majority, and it was evident that the vast majority of rabbis supported the *Get* of Cleves. But the Frankfurt *beit din* was in no mood to listen to him, despite his seniority, nor would it heed anyone who did not concur with its view. And so, despite the avalanche of opposition to Frankfurt's inflexibility, the campaign against the *get* and all its supporters continued unabated.

At around this time, Rabbi Yehezkel Landau of Prague, author of the acclaimed *Noda BiYehuda*, intervened in the controversy. Still quite young, and not nearly as well known as he would be ten or fifteen years later, Rabbi Landau was by nature a leader and a man of action. In his opinion the *Get* of Cleves was without doubt a legally viable document, but nevertheless he felt that Rabbi Lipschuetz of Cleves, who had presided over the divorce, should try and negotiate a face-saving compromise with the Frankfurt *beit din* so that everyone could walk away from the controversy with their pride intact.

Despite this conciliatory approach, after making a number of approaches to the rabbis of Frankfurt Rabbi Landau concluded with regret that they were in no mood for a compromise of any kind. Once this became evident to him, he immediately issued a public ruling validating the *Get* of Cleves. In his pronouncement he rebuked the Frankfurt *dayanim* for their obstinacy and for claiming sole jurisdiction in the case, and suggested forcefully that they immediately reverse their decision in accordance with the majority view of all the other rabbis who had ruled on the case.

In an effort to appear somewhat neutral, he wrote that as he was sure the Frankfurt *beit din* had initially acted in good faith and in

accordance with its religious convictions, its refusal now to comply with the majority view was understandable. But, he said, it was a grave violation of Jewish law to question the legitimacy of a valid *get*, and therefore, although he did not wish to offend the Frankfurt rabbinate, his duty to justice and Torah law compelled him to declare that Leah was free to remarry immediately. He nevertheless suggested that she should wait a full year from the date of the divorce, to give the Frankfurt rabbis a chance to reconsider their position.

Frustratingly for all concerned, Rabbi Abish of Frankfurt and his *dayanim* totally ignored Rabbi Landau's suggestion. They were not looking for any exit strategy. In fact, it seemed that they were determined to force the entire rabbinic world to fall in line with their way of thinking. When he realized this, Rabbi Landau decided to act, and to act decisively. Exactly one year after the dispute had initially erupted he called together the entire Prague community into the city's main synagogue, and in a rousing public address announced that Leah was free to remarry, and that he would perform the wedding if called upon to do so. He also launched a powerful attack on the Frankfurt rabbis, calling them to task for allowing pride and vanity to color their judgment.

"Even the greatest Jewish legal minds can occasionally make mistakes," he thundered, and with the packed synagogue listening in stunned silence, he closed his dramatic speech with these devastating words: "When there is a desecration of God's name it is my duty to defend the honor of Heaven, the honor of the Torah, and the honor of laws relating to the daughters of Israel. How sad that this story so perfectly demonstrates how careful one must be to ensure that the evil inclination does not gain control over us."

Rabbi Landau was far from done. He wrote to Rabbi Aharon Shimon Copenhagen, who had attended the wedding of Isaac to Leah, and later the divorce, and asked him to publicize the Prague speech as widely as possible, and also to send printed copies of the validation of the *get* to as many rabbis and communities as he could. Even at this juncture he made an attempt to get the Frankfurt rabbis to back down. But it was to no avail – not only were they in no mood to listen, in March 1768 they took his published letter and publicly burned it in front of the whole Frankfurt community.

Rabbi Landau was not alone in defending the *Get* of Cleves. In the early fall of 1767, Rabbi Yosef Steinhardt went public with his ruling in favor of the *get*. The following month Rabbi Yehoshua Heschel Lvov of Ansbach did the same. Toward the end of the year ten rabbis from Brody in Poland validated the *get*. Rabbi Shlomo of Chelm, a renowned and respected halakhic expert, was next to come out in support of the *get*, and he was followed by Rabbi Arye Leib of Hanover, son of the former chief rabbi of Frankfurt, Rabbi Yaakov Yehoshua Falk, author of *Pnei Yehoshua*, whose students included the *dayanim* of Frankfurt.

IMPASSE AND CONDEMNATION

In Frankfurt the mood remained belligerent and unrepentant. Copies of the avalanche of rulings by the various rabbis were publicly burned, and a stream of pronouncements were published, all of them restating that the *Get* of Cleves was not worth the paper it had been written on, and Leah was forbidden to remarry without a new *get*. Although they never explained their inflexibility, it seems that the Frankfurt *dayanim* were of the view that sanity and insanity had to be judged contextually and holistically. If the behavior leading up to the *get* process indicated that the husband was insane in some way, then his instruction to give the *get* could also be considered part of that same trend. Isaac's disappearance with the money on the Shabbat after his wedding was a clear indication that he was mentally ill, and therefore any subsequent act – including his instruction to write a *get* – had to be treated as part of his mental breakdown, even if he appeared rational when giving the instruction.

Rabbi Lipschuetz of Cleves, and every single other rabbi who weighed in on the matter, disagreed profoundly with this viewpoint. The Shabbat disappearance incident was totally irrelevant, and what mattered was whether or not Isaac was lucid and coherent at the time the *get* was given, which Isaac had certainly been.

It had also become a matter of great concern among the rabbinic community that the Frankfurt *dayanim* had refused to publish their legal arguments, or to publish refutations of the reasons published by those who opposed them. Especially because their stance was so contentious, it seemed odd, at best, that they refused to back up their views with solid evidence and source-based material.

Their complete refusal to concede to the majority view was by far the most problematic aspect of all. Had they been involved with the actual divorce, their obstinacy might have been excusable. But as their involvement had only begun after the fact, and even then only as representatives of one side, they really had no standing. Even had they been completely right, Jewish law dictates that the majority has priority, which meant that the *Get* of Cleves had to be treated as a valid legal document.

There was a view that the Frankfurt rabbis and community had closed ranks to defend their esteemed chief rabbi, Rabbi Abish. This view seemed to be borne out when the community leaders in Frankfurt entered the following decree into their official community rulebook a few months after Rabbi Landau's speech to the community of Prague:

Since Rabbi Landau publicly insulted our chief rabbi we decree that he, his children, grandchildren, sons-in-law, and grandsons-in-law, and any of his descendants shall never hold an official position in our community. If a member of his family ever visits Frankfurt, he will not be allowed to speak publicly, nor be given any communal honors. Any document signed by the rabbi of Prague alone, without any additional rabbinical signatures, shall be completely disregarded by our community.

Interestingly, it was never Rabbi Abish who was the driving force in the fight back by the Frankfurt rabbinate. The leading protagonist in Frankfurt was Rabbi Nathan Maas, author of the scholarly work *Binyan Shlomo*. A charismatic and forceful personality, he was regarded as a very wise man, and was undoubtedly the most influential *dayan* in Frankfurt. It was Rabbi Maas who composed all the letters and public pronouncements, and it was Rabbi Maas whom rabbis outside of Frankfurt accused of misleading Rabbi Abish and forcing him to adhere to his position, by convincing him that he was fighting a holy war.

Tragically, Rabbi Abish died the day after Yom Kippur in 1768. His death shocked the Frankfurt Jewish community to its core. The belief was that his death had been caused by the anguish he had suffered as a result of the controversy. At his funeral it was announced that no rabbi who had opposed him in this case could ever be elected to replace him. It took four

years to find a replacement, due to the huge numbers of rabbis who had publicly defended the *Get* of Cleves against Rabbi Abish's opinion.

Eventually, Rabbi Pinhas HaLevi Horowitz was hired to take up the position as chief rabbi of Frankfurt. It emerged much later that he had in fact written a letter to Rabbi Lipschuetz to support the notorious *get*. But as he finished writing the letter he reached for the container of sand to scatter some of it on the letter to blot the still-damp ink. Instead of picking up the sand container he mistakenly picked up the ink container and spilled it over the paper, ruining the entire letter. He began writing the letter a second time, but someone who was with him told him not to bother. Rabbi Lipschuetz already had the support of so many other rabbis, the man said, and Rabbi Horowitz's letter would not add anything extra, so it was not worth wasting time to write the letter a second time. Inadvertently, it was that advice that got Rabbi Horowitz the position in Frankfurt a few years later.

WHAT HAPPENED TO ISAAC AND LEAH?

In the course of this incredible tale we have been so caught up with the epic battle between the rabbinic luminaries of Europe that we have lost touch with the original characters – Isaac and Leah. Whatever happened to them? As it turns out, the story's conclusion is almost too fantastic to be true, and considering the source of the story, it could well be a fanciful fabrication.

In the late nineteenth century a book was published that described the history of the Frankfurt rabbinate over the previous centuries. The story of the *Get* of Cleves was included in the book, for the first time from the perspective of the Frankfurt rabbinate. The book claimed that in early 1768 Leah and her family decided that they would accept the decision of the Frankfurt *beit din*, and she would not remarry, despite the numerous rabbis who had validated her divorce. Then, without warning, Isaac suddenly returned to Germany from London, and came to visit Leah and her family in Bonn.

After a long heart-to-heart talk, the couple announced that they had decided to "remarry." As far as the Frankfurt rabbinate was concerned they did not need a wedding, as the divorce had never been valid to start with. But just to be sure, the couple took part in a strange

pseudo-wedding ceremony in Frankfurt, presided over by the Frankfurt rabbinate, during which Isaac put a ring on Leah's finger and said, "At od mekudeshet li betabaat zo kedat Moshe veYisrael," "You remain betrothed to me with this ring in accordance with the laws of Moses and Israel."

The author of this extraordinary version of events was a man called Rabbi Marcus Horovitz, who was Orthodox chief rabbi of Frankfurt during the latter half of the nineteenth century (although by this time the Orthodox community had split into two separate communities, with the strictly Orthodox group that would have nothing to do with the reform Jews headed by Rabbi Samson Raphael Hirsch). Rabbi Horovitz claimed that his account of events was based on previously unseen source material taken from the archived files of the Frankfurt *kehilla*.

The rabbinic world once more erupted in uproar over the *Get* of Cleves, especially as Rabbi Horovitz had declared in a published work that the *Get* of Cleves had been invalid, echoing the controversial views of the rabbis of Frankfurt a century earlier. This opinion had been dismissed for a century or more, and that it had now resurfaced caused no end of consternation. Rabbi Horovitz also claimed to have found a manuscript authored by Rabbi Maas in which he had explained why he and his colleagues had remained silent in the face of mounting rabbinic opposition.

According to Rabbi Horovitz, Rabbi Maas wrote that the Frankfurt rabbinate had simply been asked to endorse the view of Rabbi Tevele Hess of Mannheim, who had himself witnessed Isaac's curious behavior during the wedding week culminating in his Shabbat disappearance, and who believed therefore that the *Get* of Cleves was worthless. With no reason to doubt the veracity of Rabbi Hess's opinion, as it was based on first-hand knowledge of Isaac and his state of mind, the Frankfurt rabbis were under no obligation to change their minds once they had ruled on the matter, nor to relinquish the jurisdiction of the case, which had been granted to them by Rabbi Hess.

But this statement of Rabbi Maas, as reproduced by Rabbi Horovitz, raised more questions than it answered for those who knew the ins and outs of the story. Concerned that the confusion caused by Rabbi Horovitz's account would have real repercussions for Halakha, many rabbis publicly condemned the Horovitz book and dismissed it as fiction.

Their views were later summarized and published by a man called Rabbi Yehuda Lubetzky, the Lithuanian-born Ashkenazic chief rabbi of Paris, in a pamphlet called *Kevodan Shel Rishonim*. In a long introduction he repeated the view of his predecessors in the late eighteenth century, namely that a halakhic decision such as the one reached by the rabbis of Frankfurt about the *Get* of Cleves did not occur in a vacuum, and if a majority of senior rabbis decide that a halakhic opinion is wrong, it is simply untenable to persist in defending that position.

Rabbi Lubetzky's main criticism was directed at Rabbi Horovitz for concluding that the Frankfurt rabbinate had got it right. He accused Rabbi Horovitz of being disingenuous and sloppy in his presentation of the facts of the case, and even of being deliberately misleading in his eagerness to exonerate the Frankfurt rabbis. If the Rabbi Maas manuscript even existed – and he questioned whether it actually existed, and if so, whether it was genuine or a later forgery – the most likely reason why it had never been published or seen was because Rabbi Maas himself had probably realized how foolish he would appear if he attempted to defend the indefensible. There was no doubt at all, said Rabbi Lubetzky, that Halakha in such cases had been firmly established in favor of those who had supported Rabbi Lipschuetz.

Just before closing the door on this incredible tale, it is worth noting that both Rabbi Lipschuetz and Rabbi Copenhagen published books recording their personal experiences of the controversy in which they demonstrated the halakhic basis for their views, and reproduced the prolific correspondence generated by the whole saga.

LITERARY DUPLICATION

There is quite a curious side story with regard to Rabbi Lipschuetz's publication. In 1770 he published his work, which he called *Or Yisrael*. On pages 31 and 32, after he had accused the Frankfurt rabbis of spreading lies about him, and of being utterly dishonest, he included the text of a public declaration he had made in Cleves that described the "wickedness of these men" in explicit detail, even referring to Rabbi Maas as "the evil and corrupt *dayan* of Frankfurt."

But this incendiary version of *Or Yisrael* was quickly withdrawn from circulation, possibly following negative feedback by the rabbis who

Mavericks, Mystics & False Messiahs

were behind the campaign to validate the *Get* of Cleves, and whose support Rabbi Lipschuetz needed. The invective against the Frankfurt rabbinate was clearly a step too far. And so, a new version was published in which page 31 was rewritten, page 32 was removed, and the text reworked so that it flowed seamlessly from page 31 to page 33. The first version of *Or Yisrael* is exceedingly rare, and perhaps there are a couple of dozen copies in the world, most of them in private hands. The second version is less rare, although it is also a prized collector's piece.

The *Get* of Cleves controversy set the precedent for defining incompetence and insanity in divorce cases according to Jewish law. The obstinacy of the Frankfurt rabbinate forced the rabbinic community of the eighteenth century to crystallize around a more lenient understanding of the relevant definitions and to enshrine them in Halakha, making it easier to ensure that women in failed marriages could not be held to ransom by husbands who feign "madness" and then claim they are not competent to issue a *get*.